

Вітер з України — 2

Леся Храплива-Щур

СЛОВО ВІД ВІТРА

Добридень, Діти!

Добрий день! Ви не знаєте, кому відповісти? Бо хтось тут говорить, а Ви не бачите нікого? Одначе Ви не помилилися, Вам не причулося: я справді казав "Добрий день!" І жду від Вас відповіді, Вашого привіту. Тільки не оглядайтеся, не шукайте мене! Бо й так не побачите. Я невидний — я тільки вітер. Я вітер з України.

Вам дивно, як це я прилетів аж так здалека? Чому шукаю Вас та хочу говорити з Вами? Таж України Ви самі ніколи не бачили. Ця земля, що її Ви побачили вперше у житті — не українська земля. Ця земля, що по ній Ви вчилися ходити — гостинна земля, але не українська.

Одначе я летів до Вас. Одначе я знав, де Вас шукати. Знав, як Вас пізнати. Бо Ви українські діти. І до Вас вислала мене Ваша Батьківщина Україна. І я Вас знайшов та пізнав. Вам дивно? Та Вас неважко пізнати! Я знаю добре українських дітей, бо люблю їх. Скільки то їх бачу я щоденно на вулицях Києва, Львова, Черновець, Ужгороду!

Бачив я і тих українських дітей, що їх батьків вивезли вороги-більшовики в холодний Сибір чи на гарячі азійські цілини. А проте ці діти росли, вчилися, бавилися, сміялися.

Бачив я наших дітей, що їм чужі вчителі наказували говорити чужою, російською мовою. А вони, де лиш могли, говорили по-українському.

Бачив я українських дітей, що їх вчили чужинці, як погорджувати своєю рідною країною, а зате шанувати ворога — Росію. А ці діти розшукували по підвалах та піддашсях старі книжки, щоб з них пізнати правду про славне минуле свого народу. І ці діти не боялися говорити вголос цю правду!

Я бачив дітей, що їх вороги вчили змалку, ніби Бога немає. А ці діти клякали потайки кожного вечора та молилися. Молилися гаряче та з усього серця.

Так, я бачив справді таких дітей! І вони з тугою згадували Вас. Як це, спитаєте? О, вони чували нераз, що десь у далекому світі живуть на волі такі самі українські діти, як і вони. Що їм вільно голосно разом усім молитися. їм вільно любити Україну і говорити про це голосно.

Так, я знаю українських дітей і тому Вас зразу пізнав. Бо маю Вам так багато розказати! Чи схочете мене слухати? Бо моя мова неголосна. Вона тиха та щира, як мова людського серця. Почує її тільки той, хто схоче слухати.

Ви кажете, що хочете слухати мене? Справді? Тоді сідайте кругом і слухайте тихо-тихенько, а я буду Вам розказувати...

ЗИМОВА КАЗКА

Віє вулицями вітер. В парку гне безлисті віти. День короткий, зимний гасне. А в домівці тепло, ясно. Лиш загляньте до домівки! Там голівка край голівки сіли діти всі

на лаві: білі, чорні, кучеряві... У домівці гарно, чисто: хрест, тризуб, віночки з листя. І снується казка дивна:

... Спить у скелі десь князівна. Спить і нічкою й у днинку. Біла з інею перинка. Ще й накривалом накрита, в квіти зимові розшитим. Ліжко з льодових кришталів. А кругом, в великій залі, мерехтливих сто сніжинок. І сніжина пісня лине:

— Тихо — цить...

— Тихо — цить...

— Спи, бо світ увесь вже спить...

Попід стіни на сторожі поставало сто морозів. Гострі списи з льоду куті. Так, що нікому й добути, щоб князівну розбудити!

Якби встала, то на світі засвітило б сонце Боже! І того стоїть сторожа, що Зима так наказала: щоб повік князівна спала. Щоб було так зимно в світі, щоб гуляв без краю вітер, щоб було так сумно всюди, мерзли звірі, мерзли люди...

Та не буде так безкраю! В чужині вже виростає молодий, завзятий лицар: меч блискучий, серце з криці. Прийде він колись в печеру, розрубає з льоду двері, прожоне грізних морозів. Сніг розтане в теплі сльози. І усміхнена, весела, встане княжна із постелі. Срібним сміхом засміється, в гаю хор пташок озветься. Вийде, стане на порозі, зійдуть квіти при дорозі. Потечуть вільно ріки. Буде там весна навіки! . .

Слухали усі цікаво. Білі, чорні, кучеряві призадумались голівки.

Вийдуть чомно із домівки, а в серцях весняні мрії, хоч і вітер снігом віє!

ПЕРШИЙ ДАР

Мати змішали варену пшеницю з медом. І досипали маку. Томир глядів зі свого кутка біля вогнища, що мати роблять. Томир глядів, і мала його сестра Яромира, і маленький собачка з одним чорним вушком, а другим білим. Тільки ні Яромира, ні собачка не знали, що цю страву, яку мати готують, звуть коливом¹). А Томир вже знав, бо він же вже вдесяте топтав ряст цієї весни²).

Так отже всі троє слідували пильно за тим, що мати робили. А мати подули тричі на глечик³) з коливом, зав'язали його в білу хустину та сказали Томирові:

— Повезеш, сину, коляду⁴) бабі!

Томир аж підскочив на радощах — трохи не вдарився головою об стелю низької хати-землянки. Він поїде! Він навіть і не думав про таке щастя! А ось як мати сказали, аж тепер почув, як скучно тут у землянці, при вогнищі, що так гризе очі димом! Він переказав Яромирі вже всі казки, які знав, а далі нічого було робити. Батько не дають стругати важким залізним ножом, що лежить на полиці, високо. І не диво, що батько його так ховають, бо виміняли його у грецьких купців⁵) за три борті⁶) доброго меду. То й не диво, що Томир ножа не рушить, хоч батько цього не бачать, бо саме вирушили з дядьками на лови на ведмедя у ліс. А ось тепер Томир поїде — далеко, аж до баби, і ще на коні — бо як же інакше так далеко їхати?

Тому, як тільки Томир почув, що мати казали, скочив з місця, надягнув теплий лисячий козушок та шапку на вуха і вже простягав руку по вузлик з коливом. Та мати ще не давали, а все щось нашіптували та робили якісь знаки руками.

— Мамо... — відважився промовити Томир, переступаючи з ноги на ногу.

— Цсс... — махнули нетерпиливо рукою мати. І Томир станув тихо, мов закаменілий. Навіть Яромира перестала пхінкати, щоб взав її з собою. Бо куди Яромирі до Томира! Він вміє і на коні їздити, і пастки на звіря настав ляти. А Яромира маленька, вона зараз замерзла б на тому морозі, що там, надворі!

Та коли мати подали йому глечик з коливом, Томир таки не втерпів: !

— Мамо, а що ви таке робили?

— Хіба ти не бачив? А допитуватися — не годиться.

Так слід над коливом робити⁷⁾. Бо з ним ввійдуть усі наші діди й прадіди у бабину хату.

— А навіщо?

— Щоб хоч раз у рік поглянути, як їм живеться. І саме тепер, коли трисвітлий Дажбог⁸⁾ набирає нової сили, коли наближається панування Лади-весни прекрасної.

— Я хочу весни! — захлипала нараз Яромира. Та так грімко, що аж собачка підскочив зі страху і присів на задніх лапках. Та Томирові ніколи було потішати Яромиру, що весна певно прийде. Бо так пильно слухав, що мати приговорювали:

— Щоб ти це коливо щасливо завіз, щоб тебе ні вовки, ні інше лиха дорогою не стрінуло...

Томирові стало якось неясно на серці, коли мати згадали вовків. Хоч він не з тих, що лякаються.

— Мамо, а чи правда це, що цієї ночі і вовки і всяка інша тварина будуть говорити так, як люди? — спитав, щоб легше стало виходити з хати.

— Коли старі люди кажуть, то воно правда! — відповіли повагом мати. — І ще кажуть, що в цю ніч ніяка тварина одна одній лиха не заподіє. Та ти краще не жди, щоб такі чуда бачити. їдь швиденько, поклонися бабі, як звичай велить, та повертайся чимдуж. Незабаром батько з ловів повернувся, щоб ти з нами засів до вечері!

***

Їде Томир лісом. Сніг тріщить під кінськими копитами та виблискує на сонці. Бо сонце світить щедро крізь безлисті дерева. Дорога до баби недалеко. І Томир знає, як пізнати її. Де мох росте на стовбурах дерев, то не туди їхати, а навпаки. І ще треба глядіти на сонце на небі, куди воно прямує, і теж не туди їхати, а йому назустріч. Бо сонце вже клониться до заходу, а йому на схід треба, до баби.

Коли це нараз щось заворушилося між кущами ліщини, над замерзлим потічком. Лис може? Або заєць? Чого тоді Томирів кінь стриже так неспокійно вухами, немов яку небезпеку чує? Томир глянув через рам'я... Вовк!

Справжній вовк! Вистромив голову з-поміж кущів та глядить на Томира блискучими очима. А в лісі так тихо, тихесенько, і нікого кругом, щоб порятувати хлопця. Вовк вибирається поволеньки з-поміж кущів та підходить крок за кроком, все ближче...

А тут кінь як не рушить, як не дремене лісом! Чує Томир тільки, як гілля дерева б'є його з розгону по обличчі, а кінь женеться та женеться навпростець!

Прогналися крізь якусь галявину, простукотіли копитами через зледенілу річку. Вже не видно ні димів зі землянок, вже й ліс покінчився, і перед Томиром безмежна біла рівнина, тільки подекуди мріють на ній якісь горбки, неначе могили.

Зважився Томир відвернути голову, поглянути, чи вовк ще далі доганяє. А там, о горе! — не один вовк, а ціла тічня їх скаче за конем. Чує Томир, як кінь під ним слабне, як щораз поволіше біжить... А вовки все ближче та ближче. Вже майже чує за собою їх гарячий віддих. А сонце вже ось-ось впаде за обрій. Кругом сонця клубляться такі зловіщі, червонаві хмари, і сніг від них рожевіє...

Коли ж зовсім вже посутеніло, Томирів кінь повернувся нараз круто головою до вовків та промовив людською мовою:

— Чого ви панове, вовки-сіроманці мене та малого хлопця степами гоните? Хіба не бачите, що ніч під коляду настала, то вам нас і так не торкатися!

Вовки теж задержалися, мов їм хто дорогу перегородив. А найстарший вовк, такий старий, що йому аж шерсть на боках виляляла, промовив:

— Добре ми це знаємо, коню вороненький! Та не на лихо і не на поживу собі вивели ми вас з лісів у степи широкі. То післали нас сьогодні трисвітлий Дажбог і Лада прекрасна і Велес, божок всякої скотини. Казала нам завести вас у далеку-далеку землю. Там сьогодні таке велике чудо станеться, що його ще ніколи не було та вже й ніколи опісля не буде. Тож не гайте часу, а біжіть враз з нами!

Стрепенувся кінь, неначе нових сил набрався, та погнався ще швидше, як досі. А вовки побіч нього, виляючи хвостами, як приручені собаки, що то з ними їздив Томирів батько на лови.

Тепер вже нічого було боятися і Томир міг роздумувати :

— І баба даром колива дожидатимуть, і на вечерю спізнюся... Та що робити: коли сам Дажбог та Лада посилають мене, то може й мати не погніваються... А таки цікаво, яке то чудо сталося!

Тим часом вже зовсім стемніло, а перед ними запалала на небі ясна зірка. Та така ясна, що від неї неначе весь світ прояснів. І Томир побачив виразно, що сніг кругом не такий вже глибокий. Та й чув, що коневі легше по ньому бігти. А далі помітив, що снігу вже й зовсім нема. А кругом буйна, зелена трава та незнані, пахучі квіти.

Що далі, то стали минати виноградники на узгір'ях, пальмові гаї. А зірка стояла перед ними завжди на одному місці, і здавалося, що ось-ось вже доженуть її. Проїхали вулицями білого містечка з плоскими дахами на домах. Та в містечку видно всі спали і ніхто їх не помітив.

А тоді звернули вбік зі шляху, поміж скелисті гори. І там побачили вхід до печери. А ясна зірка, здавалося, зависла над самим її входом. Та не знати було, чи ясніша була зірка вгорі, чи те світло, що било з печери.

Пристанули. Томир зіскочив з коня та прив'язав його до оливного дерева. Вовки поклалися кругом, складаючи свої голови на витягнені передні лапи.

Ввійшов Томир туди, звідки било так багато світла. І тоді побачив, що він не сам. Він стояв у юрбі людей, великих і дітей, бідних і багатих. А світло, що його видно було

здалека, било від лица білої Матері, що держала в руках кучеряве Дитятко. Лагідний Чоловік похилився над ними,

А прихожі складали дари до стіп Матері: пастухи у шкірах звірів, перевішених через рамена, давали козятка та ягнятка. Жінки клали хто кухлик молока, хто міток прядива, кланяючись побожно. А якісь князі у блискучих коронах складали такі дивні дари, що Томир їх ніколи й не бачив і не знав, що це таке.

— А що я дам? — заклопотався він нараз. — Ці Мати з Дитятком такі прекрасні, що я готов їм віддати все... Все що маю. Тільки ж я не знав і не приніс нічого...

Та враз згадав той глечик колива, що його все ще тулив до свого кожушка, хоч і не завважував цього.

— Якби баба побачили це Дитятко, певно не жаліли б, що я Йому це коливо на щастя та на долю віддам! Нехай і в його хатку прийдуть всі наші предки! — подумав.

Підступив жваво до Матері, впав на коліна та став бажати так, як нераз чув, бажають по звичаю з колядою:

— Казали Тебе вітати мої батько, мати та весь рід, — почав тремким голосом, — та передали коливо, з доброї пшениці, що її власними руками зростили, та з меду, що працююча бджілка за все літо назбирала, та з ярого маку, що по полях червоніє. Прийми ж це коливо та споживай його на щастя, на здоров'я, на весь рік та на весь довгий вік!

Взяла Мати мальований глечик в руки та промовила:

— Вдяка тобі велика, молодче Томире з-над Бористена⁹⁾, що приніс ти мені та Дитятку Божому дар землі твоєї та роду твого! За те зробить вас Мій Син своїми лицарями, поставить вас на грані поміж Сходом та Заходом, поміж Добром та Злом. І дасть Вам силу в ім'я Правди проти Неправди змагатися і перемогти!

І ще раз поклонився низько Томир Матері й Дитяткові. Бо це ж був перший поклін української землі Новонародженій Правді!

1) Коливо — так називали наші предки страву, що її сьогодні звемо кутею та споживаємо на Святий Вечір перед Різдвом.

2) Топтати ряст — значить прожити одну весну. Отже Томир закінчив десять років життя.

3) Глечик — горщик з випаленої глини.

4) Коляда — свято, яке наші предки-погани святкували приблизно в час нашого Різдва.

5) Греки живуть на південь від України за Чорним морем. Грецькі купці часто подорожували в ті часи Україною. Тоді ще грошей не знали, отже торгували так, що вимінювали товар за товар.

6) Бортъ — тепер називається вулик. Це хатка для бджіл, куди вони приносять мед. Борті були звичайно вижолоблені з пня дерева.

7) Очевидно, це були якісь "чари", щоб наворожити добру долю. Але про них розказувати не годилось, щоб не втратили через те сили!

8) Дажбог — у ті часи, поки прийшла Христова віра на Україну, наші предки вірили

в різних божків. Дажбог був божок сонця і врожаю. Лада — богиня весни, порядку й щастя.

9) Бористен — так тоді називали ріку Дніпро.

ГРУДКА ЗЕМЛІ

— Тпру-у-уу!.. задержав коні візник Максим. — Не для коляси1) пана генерального писаря оці всі яри2), степи та балки3)!

А поки візник нарікав, відчинилися з лоскотом двері коляси і малий Грицько Орличенко4) вискочив з розгоном на траву. Ах, як добре побігати після цілоденної їзди!

Над правобережним3) степом заходило сонце, а від річки тягнуло прохолодою. Грицько став цікаво розглядатися, що діялося кругом. А діялося багато: запорожці6) вже розкладали багаття на дні яру. Глибоко, так, щоб московська погоня не завважила диму. А на малій площинці на узбіччі яру ставили сердюки7) намет для гетьмана Мазепи. Шведи8), як звичайно, держалися оподалік. Двірський медікус короля Карла9) роз'яснював кільком старшинам, що рана на нозі їх величності гоїться щораз краще.

Все було таке барвисте, таке цікаве! А от в колясі треба було сидіти тихо і навіть говорити не можна було, щоб не розбудити найменших Михайлика і Варки. І Грицько сидів тихо. То тільки молодша від нього Настунька хлипала щораз: — Мамо, їстоньки! . .

"їстоньки" було що. Тільки Настуні не смакували паляниці10) з чорної разової муки. Тих паляниць накупили слуги досхочу в останньому селі. Та Настуня не могла забути білих пампушків з медом, що їх їла дома, в Орликівці11). А тут пампушків не було. Зате баба Мокрина страшила Настуньку, що коли не втихомириться, прийде цар Петро12) і забере її геть. А тоді Ганна, дружина генерального писаря Орлика починала знов втирати сльози та просила бабу, щоб не згадувала царя Петра. А то ще чого доброго накличе справді москалів! І Грицькові було жаль, що мама плачуть. А мама плакали майже весь час, ще від Полтави13).

Отак було в колясі. І якби не те, що Грицько з батьком домовилися, що козакові не годиться плакати, то нераз і Грицько може заплакав би.

А тут, надворі, свіжий вітерець і пахне п'ярко степова трава. Задивився Грицько на гетьманський намет14).. . Туди б зайти та хоч одним оком поглянути! Ясновельможний пан гетьман приходитьсЯ Грицькові хрещеним батьком, але навіть сам Грицько не сміє його турбувати. А хотілося б побачити його, щоб опісля хвалитися Настуні:

— Е, а я бачив сьогодні пана гетьмана, а ти ні, є!

Придержуючись руками сухих жмутків трави, Грицько виліз аж перед сам намет. Тут метушилися слуги, зносили в намет з возів якісь коробки, позиввані дорогі килими, гетьманські пишні шуби. Грицько тихенько підсунувся аж до входу.

Нараз із намету вибіг гетьманський чура15). Трохи не збив Грицька з ніг!

— І чого тобі тут волочитися, людям проходу не давати? — накинувся він на малого. Але коли пізнав Орличенка, серце йому пом'якло:

— А, це ти? Без діла блукаєш?

— Я... — і Грицько не знав, що йому далі відповісти.

— Я саме й хотів спитати, чи не можна б чим допомогти!

— видумав швидко і сам зрадів.

— Багато ти допоможеш! — буркнув знов чура, відгортаючи споченого чуба. — Та коли хочеш — ось тобі кубок¹⁶), принеси води ясновельможному. А я побіжу по медікуса¹⁷). Не здоровиться нашому ясновельможному, ой, не здоровиться!

І чура погнався вітром, а Грицько так і залишився з дорогим кубком у руках. Стиснув кубок обидвома руками і пустився бігом на дно яру до річки. Та нелегко було зачерпнути води з високого берега! Грицько постояв, поміркував, присів, а далі і поклався на березі. Вже простягнув руку, коли важкий кубок нараз висмикнувся йому і поринув на дно. Грицько неначе обімлів зі страху. Лежав нерухомо і слідкував очима, як кругом кубка розходилися мутні круги води і як він щораз глибше поринав, аж поки його не стало видно.

— А ти що таке цікаве там побачив?! — залунав нараз над ним бадьорий хлоп'ячий голос. Грицько, не оглядаючись, ледве вистогнав зі здавленого горла:

— Кубок ясновельможного потонув! — І враз серце Грицькові стиснув такий жаль, як може ще на руїнах Батурина¹⁸) минулого року.

— Кубок?! Та ми його зараз дістанемо! — і щось шугнуло попри Грицька та плюснуло у воду. А ще хвилина —

і перед ним стояв хлопчина, трохи старший за нього, у драній одежині, що вся стікала водою.

— Ось тобі твій кубок! — промовив весело. — А ти вже плакати хотів!

— Я не плачу! — надувся Грицько та сягнув рукою до лиця, чи там справді не було якої непослушної сльози.

Та хлопчина вже зацікавився чим іншим:

— То кажеш, цей кубок справді гетьманський ?

— Так, я хотів принести у ньому води напиться ясно вельможному...

— Отакої! То ти ясновельможному хотів набрати такої води з намулом, а може і з жабами! — і хлопчина знов розміявся від вуха до вуха.

— А деж іншої взяти? — спитав Грицько і розклав безпорадно руками.

— Та ось тут джерело чисте, холодне! А він, роззява, хотів з річки брати! — Поки Грицько доглянув, де джерело, хлопець був вже там. Вилляв брудну воду, сполоскав кубок та набрав чистої, джерельної.

— Ну, тепер ходім!

Взяв Грицька за руку і разом подерлися з яру вгору. Грицькові подобався цей хлопчина і він дав себе вести. Так і добре було; Грицькові чобітки весь час ковзалися по стрімкому узбіччі. Аж пристали, щоб відпочити. Грицько спитав:

— А як тебе звати?

— Левицький, Грицько¹⁹).

— Я теж Грицько, Орличенко. Ти звідкіля?

— З Маріївки.

— А я з Батурина. Мої мати зі сестрами та братом ось-там у колясі.

— А я до запорожців пристав. Вони добрі!

— І не боїшся сам? — дивувався малий Грицько.

— Кажу ж, що не сам, а з козаками! — відповів більший Грицько ніби весело, але чоло його захмарилося.

— Я знаю, що козаки добрі. — похапцем додав Грицько. — Вони разом з ясновельможним стали проти Москви і боролися хоробро!

Дійшли до намету і менший Грицько відхилив обережно важку оксамитову завісу, що закривала вхід. У наметі був вже разом з іншими старшинами і батько Грицька, генеральний писар Пилип Орлик. Гетьман сидів на скриньках, плечима спершись об щоглу намету. Лице його було жовте, мов віск у церковних свічах. Медикус держав гетьманську руку та слідкував за живчиком, а всі старшини стояли зажурені, такі зажурені, що батько навіть ніби не завважив Грицька.

Малий Грицько віддав гетьманові поклін, як годиться, та простягнув кубок з водою. Гетьман усміхнувся, взяв кубок, напився, і здавалося Грицькові, ніби зразу повеселішав від того:

— А, це ти Грицьку! Спасибі тобі, дитино, що мені води приніс, труду не пожалів...

— Для вас, ясновельможний пане гетьмане, я нічого не пожалію! — промовив Грицько, немов із самопала вистрілив. Аж всі старшини усміхнулися, хоч мабуть не до сміху їм було!

— В тебе, Пилипе, син удався! — звернувся ясновельможний до батька. — А ти, Грицьку, вчитися любиш?

— Люблю! — і Грицько спаленів аж по вуха. — І хочу, як батько колись, вчитися в Київській Академії²⁰), диспути вести, у драмах грати²¹)...

— Дай цього Боже, дитино! Та боюся, що не для тебе я Академію розбудував. — і ясновельможний нараз скривився, неначе щось його заболіло.

— Вашій милості не слід розмовою томитися! — завважив турботно полковник Герцик.

— А справді, поклонися, Грицьку та біжи геть! — нахмарився і батько.

— Ні, ні, стривай! — перебив гетьман. — А хто цей твій друг Грицьку? Як його звати?

— Грицько, та ще й Левицький! — зголосив сміливо старший Грицько.

— А де твої батько-ненька?

— Зарубали москалі в Маріївці... Все наше містечко вирубали...

Від цих слів ясновельможний похилився, як зрубаний дуб. Лице його ще більше пожовкло.

— Отаке . . . таке діється по всій Україні! — застогнав.

Знов усі заметушилися. Медикус наливав якісь ліки, обох Грицьків вивели поспішно з намету. Малий Грицько став ні в цих, ні в тих, не знав, що йому робити та казати. Аж великий Грицько озвався:

— От і засмутив я ясновельможного... Та що порадиш, коли воно правда!

— Ах, якби мені так шабля та самопал²²), я б цих москалів зараз усіх прогнав з нашої землі! — затиснув кулачки малий Грицько.

— Шабля, кажеш? А ти вже коли мав у руках козацьку шаблю? — спитав нараз великий.

— Батько своєю бавитися не давав, а тільки вчитель учив фехтування легкою шпагою²³)...

Великий Грицько повеселішав:

— А ось я вже пробував держати шаблю! Ти тільки ходи зі мною до козаків, то й тобі дадуть попробувати!

І пішли.

Їли козацький куліш, пробували і держати в руках шаблю самого кошового отамана Костя Гордієнка. Коли отаман почув, що це Пилипа Орлика²⁴) синок, то й дав своєю шаблею погратися. А потім козацький кухар наклав ще одну мисочку кулішу, щоб Грицько Настуні заніс. А Грицько Левицький пішов з ним та якось так вже й остався при родині Орликів. Завжди вмів стати у пригоді: то води на постоях приніс, то дітей забавив, а Настуні навіть вистругав ляльку з якогось дерева. Малого Грицька навчив гратися і в городки, і в свинки, і дужатися навчив.

Так наблизилися аж до річки Богу. За Богом була вже Туреччина. Послали послів до сераскіра-паші²⁵), щоб дозволив переправитися на той бік.

Тим часом розтаборилися. Генеральний писар Пилип Орлик прийшов на хвилину до своїх рідних. Сів на пенюк, взяв Грицька за обидві руки і промовив, немов до дорослого :

— Що ж, Грицьку, поїдемо в землю чужу, бісурменську²⁶) ... Аби лише сераскір пропустив.

І — Грицько не міг повірити своїм очам. Батько заплакав, хоч вони погодилися, що козак ніколи не плаче...

А з Грицьком дивно скоїлося. Вирвався батькові з рук та як лиш помітив, що ніхто не дивиться за ним, шугнув поміж високі колеса повозу, поміж коні й козацькі вози. Спинився аж у комишах над річкою. Присів, послунав, чи хто не біжить за ним, а тоді прошепотів до себе:

— Не поїду! Хай їде хто хоче, а я не поїду! Не поїду до бісурмана! Тут залишуся! В Академію повернуся!

Вітер хитав комишами, а Грицькові вже здавалося, що це глядачі зібралися, щоб слухати його диспути. А він їм скаже, ого, він їм скаже!

Та нараз щось краще придумав:

— Ні, я на Січ піду! Там вольному воля! А в чужину не хочу, не хочу та й не хочу!

І знов здавалося Грицькові, що бачить кругом себе море голених козацьких голів²⁷), а запорожці підкидають вгору шапки та гукають: — Грицько Орлик хай нам отаманом буде! Москалі нашу Січ зруйнували, а він її нам відбудував!

Вже хотів Грицько тричі відпрошуватися, як звичай велить, коли ж збудив його із мрій голос старшого Грицька:

— А хай тобі всячина! Куди ти це забрався?

Грицько стрепенувся, хотів тікати, але від старшого Грицька тікати якось не

годилося. А той далі лаяв:

— Ти аж сюди забрів, а там пані-матка твоя зовсім занепокоїлася! Прийшов дозвіл від сераскіра — вже й переправлятися починають через Бог. І москалів лихо несе — а тебе як нема, так нема!

— Я не піду за Бог, в чужину! На Січ піду! — пробурмотів Грицько.

— Зо мною до коляси підеш, от що!

— А коли не піду?!

— То візьму тебе на плечі, мов барана та й понесу! — і старший Грицько справді нахилився, щоб підійняти його на руки.

Малий Грицько відскочив:

— А я не дамся!

— То дурний будеш! Сам же ясновельможний їде, то видно так треба!

— Та до бісурмана? — настоював малий.

— Кращий бісурман, ніж москаль! Та якби ти тут остався, тебе москалі-нелюди роздавили б, мов жабу!

— Ніяка я тобі жаба! — обурився менший Грицько.

— Не мені, а їм! Чуєш: що ти їм тепер зробиш? Ніщо!

А то виростеш, вивчишся на чужині, то збереш весь світ проти тих антихристів! Будеш з кожним королем його мовою говорити, всім до серця промовиш, всім розкажеш, що від москаля добра не ждати. І тоді всі разом підемо їх воювати!

Меншому Грицькові аж очі загорілися:

— Правду кажеш?

— Святу правду! Якби я не хотів з чужини в рідний край вертатися, хай би мене краще тут в очеретах вовки з'їли! Я вивчу на чужині всі штуки: намалюю козака, а москаль побачить, то зразу мертвий з переляку впаде! А тоді повернуся та розмалюю всю Україну: церкви Божі, палати, хати, аж у цілому світі кращих картин не буде!

В ту ж хвилину злякано збила крилами зграя диких качок і десь зовсім недалеко бухнуло кілька пострілів. Більший Грицько схопив меншого за руку:

— Москалі! Біжімо, щоб ще хоч на човен попасти!

— Стривай, я лише... — малий Грицько зігнувся та набрав рукою пригорщу чорної, вогкої землі. — Мушу оце взяти, щоб не забути, чого я в чужину поїхав, для чого треба мені весь вік працювати²⁸!

Задихані допали останнього човна, що вже відчалював від берега. Мусіли зараз же лягти на дно човна, бо москалі стріляли з берега.

Відсапнули. Менший Грицько зважився трішки піднести голову... Глянув: рідний берег вже тільки синів у тумані...

1) Коляса — вигідний, критий віз.

2) Яр — вузька, глибока долина з річкою на дні. В Україні особливо багато таких ярів на Поділлі, куди саме переїздили війська гетьмана Мазепи.

3) Балка — степова долина.

4) Грицько Орличенко, син генерального писаря при гетьмані Івані Мазепі. Діється

це в 1709 році, після битви під Полтавою. Грицькові було тоді 7 років.

5) Правобережний — місця на Україні визначаємо за тим, в котрому напрямі від бігу ріки Дніпра вони лежать. На схід від Дніпра простягається Лівобережна Україна, на захід Правобережна.

6) Запорожці — козаки з Запорізької Січі піднялися були під проводом свого кошового Костя Гордієнка, разом з гетьманом Мазепою проти царя Петра. їм довелося і разом з гетьманом Мазепою покидати Україну.

7) Сердюки — гетьманські козаки, що творили прибічну сторожу гетьмана.

8) Шведи — під проводом свого короля Карла Дванадцятого ішли в той час теж війною на москалів. Гетьман Мазепа получився з ними, щоб скинути з України московське ярмо.

9) Шведський король Карло був ранений в ногу на кілька днів перед битвою під Полтавою. Це була одна з причин, що козаки та шведи програли цю битву.

10) Паляниця — пляцок.

11) Орликівка — родинне село Пилипа Орлика.

12) Цар Петро Перший — саме тоді царював у Росії. Проти нього виступив гетьман Мазепа, бо цар Петро задумав був знести всі права козацької України та прилучити її до Росії.

13) Від Полтави — від битви під Полтавою, де цар Петро переміг козаків та шведів.

14) Навет — шатро.

15) Чура — козак-слуга.

16) Кубок — цей кубок, дуже дорогий та з гарними прикрасами, задержався опісля у музеї та його можна було оглядати там.

17) Медікус — так звали тоді з-латинська лікаря.

18) Батурин — столиця гетьмана Мазепи. Після того, як гетьман Мазепа виступив проти москалів, цар Петро здобув і знищив Батурин, хоч батуринці боролися дуже хоробро під проводом полковника Чечеля.

19) Григорій Левицький — коли виріс, став славним малярем. Вивчився в чужині, повернувся в Україну і там розмальовував церкви.

20) Київська Академія — гетьман Мазепа розбудував Києво-Могилянську Академію так, що вона стала найкращою високою школою на всьому сході Європи.

21) Диспути і драми — у ці часи учні вищих шкіл вчилися, як провадити прилюдні розмови на різні поважні теми, і ці розмови звали диспутами. Також школи ставили часто театральні вистави-драми.

22) Самопал — зброя, по-теперішньому — рушниця, кріс.

23) Фехтування шпагою — у багатих домах вчили тоді дітей вже змалку орудувати легкими мечами. Це був тодішній рід спорту чи забави, що його принесли з Західної Європи.

24) Пилип Орлик — став після смерти гетьмана Івана Мазепи гетьманом України. Він перший створив конституцію України, ще в 1711 році.

25) Річка Бог, що вливається в Чорне море, була тоді границею поміж Україною та

Туреччиною. Сераскір-паша це був місцевий високий урядовець, що мав право пропускати переходців через границю.

26) Бісурменська земля — турки визнають магометанську віру і зате в Україні звали їх бісурменами. Турки й татари давніше часто воювали українські землі, та в часи гетьмана Мазепи вони помагали козакам.

27) Голені голови — козаки мали звичай голити волосся на голові, залишаючи тільки мале пасмо волосся — чуб або оселедець.

28) Грицькові не довелося повернутися в Україну. Але він все життя працював, щоб якнайбільше важних людей Західної Європи пізнали Україну та хотіли їй помагати, і справді з'єднав для української справи багато прихильників.

УСТИНА ШКОЛА

Устя сиділа на лаві і колисала маленьку Гапку. На столі горіла присліпувато лямпа і мама шили Усті нову спідницю до церкви на празник, а батько курили люльку і направляли упряж¹⁾ для коней. Устя колисала і колисала, і вже трохи сама не засипляла, коли це щось зашкрябало у вікно. Раз і вдруге. А тоді почувся тихенький голосок: — Усте! Усте!

Устя нишком висмикнулася на двір. Під вікном стояла Христя:

— Усте, я тобі прибігла сказати — до нас вояки приїхали, мати їм вже й на лаві постелили, і їсти дали...

— Вояки? — жахнулася Устя. — А не били, не грабували вони у вас²⁾ ?

— Ха-ха-ха! Та ти ж нічогісінько не знаєш! То не такі вояки, що б'ють!

— А що ж вони роблять?

— Вони школу в нас закладатимуть!

— Школу?

— Егеж. школу, та ще українську!

— Яку?

— Українську! Так казали!

— А як же вони говорили, що ти їх зрозуміла? Хіба по нашому, по-малоросійському³⁾?

— Саме так! Так вони говорять, що кожне слово їх розумієш! Тільки кажуть, що це мова не малоросійська, а українська!

— А хто ж вони такі? Хіба не німці? Звідкіля німцям по-нашому знати⁴⁾ ?

— Та які вже німці! — образилася Христя. — Вони з Галичини, з-за Буга. І вони кажуть, що Галичина теж Україна, так, як і наша Волинь⁵⁾ !

— Диви, та вони щось таке знають, що навіть твій дід Ялисей не знає, хоч який вже старий! — дивувалася Устя.

— О, з дідом то вони зараз заприятелювали! Як той вищий сів з дідом на призьбі на розмову, ще й тютюном почастував діда, то аж до вечора говорили. І дід зараз сказали матері: — А що, Маріє, пішлеш свою Христю в цю школу, що ото в нас буде?

— А мати що? — не втерпіла, щоб не спитати Устя.

— Що казали?

— Казали, що пішлють, ось тільки скінчимо коноплі тіпати⁶). Бо той вояк казав, що коли всі наші люди вивчатся, то буде Україна!

— Яка Україна?

— Хіба я знаю? Щось таке казав, що не буде ні москалів, ні німців, тільки ми самі будемо панами. І кривди не буде нікому, ні біди...

— А хіба ж таке може бути? — дивувалася Устя. Та Христі вже ніколи було відповідати, бо з хати почувся Гапчин плач і мати закликали:

— Усте, Усте, а куди це ти пішла, що дитини не доглядаєш?

Тоді й Христя поправила хустину на голові і згадала, що їй теж ніколи.

Устя тільки гукнула:

— Жди мене, Христіно, я до тебе завтра навідаюся!

— і погналася в хату.

Гапка таки розхлипалася надобре. Устя взяла її на руки і стала вколювати: — Ааа-ааа! Не плач, не плааач... Я піду в школу... Аааа... і буде Україна...

Поки обидві не поснули на лаві: Гапка і Устя.

***

Другого ранку Устя взула чобітки, бо ранок був таки холоднуватий, накинула на плечі хустку і спитала маму:

— А не треба вам чого від тітки Марії? Може тіста квасного⁷)?

— Та ні, хліба я сьогодні не печу та й своє тісто маю, а тобі ось зараз треба гнати корови на стерню⁸)!

— Я ще з коровами вспію, мамо, а може вам так чого в тітки треба? Може дідові Ялисеєві чого занести?

— Ну й чого це ти розходилися? Певно з Христею тобі погратися треба, а корови хай голодні стоять! — вже таки нагримали мати.

Пішла Устя з коровами. Але хіба вона цьому винна, що з хати на стерню, що ось мов рукою подати — випала дорога аж через село, попри Христину хату? Христя доглянула Устю вже зразу і вибігла їй назустріч:

— Ти б побачила, що у нас діється! Вчора, коли я була в тебе, до нас трохи не пів села зійшлося. Всім ті Стрільці про Україну розказували ...

— Хто такий?

— Та наші ж Стрільці. Вони себе так і звать: Українські Січові Стрільці⁹). Ото вони про все розказували, а я слухала, сидячи за печею. Що колись була така Україна

широка та вільна, і були свої пани і свої гетьмани, а в честь такого гетьмана Мазепи то вони, Стрільці і шапки-мазепинки носять.

— Мазепи? — аж жахнулася Устя. — Та не того ж, що то його до війни панотець у церкві проклинав¹⁰) ?!

— Еге ж, того, та то не панотець винен, а так йому москалі наказали. Бо той Мазепа зібрав козаків та пішов на москаля. А цар московський розгнівався, та казав Мазепу в церкві виклинати. А той Мазепа — то Божий був чоловік: церкви Богу молитися будував, бідним помагав... — розказувала Христя, дуже горда, що вона за цих

два дні вже так багато знає.

— О, чуєш, тепер там під хатою знов дядьки посходилися, а вони співають, о, чуєш?
І обидві заслухалися, як там на подвір'ї співали:

— Хто живий, вставай,
Боронити край,
Вкритий вогнем і мечами,
Не буде тобі
Сумно в боротьбі
Між Січовими Стрільцями...11)

Так слухали, аж почувся сухий тріскіт. То Устині корови вже майже зовсім виламали пліт, досягаючи ротами сіно з оборога12) на подвір'ї. Не було ради, погнала їх Устя на стерню пастися — і думати. А думати було про що. І як його зробити, щоб батьки дозволили їй піти у цю стрілецьку школу?

***

Устя просила батьків, але не допомогло. Батько боялися, що якби москалі повернулися, то можуть ще за цю школу покарати. Дармо Устя плакала, що ось вже і Христя і дядьків Трохим, і сусідська Мокринка туди ходять. Не помагало. Устя тільки часом заглядала на хвилинку крізь віконце до школи, як там діти вчилися. А панночка якась, що то після тих стрільців приїхала, щось їм там таке цікаве розказувала... І книжечки давала. Христя не раз показувала їх Усті: а там були якісь такі поважні славні гетьмани, і царі навіть були, тільки не московські, а українські13). Та стільки всього було й Усті. І хоч ця панночка і приходила до них до хати, просити батьків за Устю, Гапці цукерок принесла, але батько вперлися — і нічого було робити. А Устя стояла під піччю і тільки сльози капали.

Стало щораз холодніти. І ось одного вечора прийшла Устя з коровами домів, та щось мов не те з нею стало творитися: і їсти не хотіла, і якісь чорні цятки перед очима бігали, і спати всю ніч не могла, бо раз було гаряче, мов у жнива, а раз зимно, як у зимі в снігу. А ранку Устя вже й не пам'ятала. І не пам'ятала, як довго пролежала отак без тямки. Тільки коли пробудилася, то побачила над собою ту панночку, що в стрілецькій школі вчила...

Протерла Устя очі, бо не знала, чи правда це, чи сон. Панночка говорила з мамою, а мама їй так дякували, та так дякували:

— Ви мені, дай вам Боже здоров'я, мою дитину від смерти врятували! Та хто б то другий біля чужої дитини цілими ночами сидів, та ліки приносив, якби не ви!

— Кожен так зробив би! — відповідала вчителька. — Хіба ви не чули, як наш стрільці допомагали тим нещасним, що то їх війна прогнала з Полісся14), що ні хати ні куска хліба не мали?

— Та як не чувати, але я таки й не знаю, навіщо вони це робили? — відповіла журливо мати.

— Оце ми всі робимо, бо всі ми разом українці, то й треба нам одним одним в біді помагати. Того ми й заложили школу у вашому селі, щоб ваших дітей добра вчити

та готувати їх до іншого, до вільного життя!

— Бог вам заплатить, — відповіли знов мати. — А що лиш моя Устя подужає, то її віддамо у цю вашу школу!

— Ой матінко, віддайте! Я теж хочу вчитися про Україну! — аж закликала з лави Устя. — Я вже зовсім здорова!

— Ого, вже й здорова, коли в школу може йти! — засміялися мати.

— Хвалити Бога, тобі вже краще дитино! — підійшла до Усті вчителька. — Та ще тобі треба б полежати, поки зовсім поздоровієш. — і погладила Устинне змарніле личко.

— Я так, я скоро подужаю! — обіцяла палко Устя. — Бо я хочу вчитися, і хочу, щоб скоро була Україна і щоб усі були такі добрі, як ви!

— Дай Боже, дай Боже! — доповіли мати, колихаючи на руках малу Гапку.

1) Упряж — реміні, що ними припрягається коней до воза.

2) Діялося це в 1916 році. Волинь належала до часу першої світової війни до Росії, а Галичина до Австрії. Австрійцям вдалося в війні зайняти Волинь. Але австрійські вояки це були здебільшого чужинці і вони дуже погано поводитися з українцями, мешканцями

Волині. Українські Січові Стрільці були частиною австрійської армії. їм вдалося дістати дозвіл поїхати на Волинь, щоб там помагати нашим українцям.

3) Коли Україна попала в російську неволю, росіяни старалися скасувати навіть саму назву "український", а про все, що українське, казали "малоросійське". Дійшло до того, що навіть самі українці не раз не знали своєї справжньої назви.

4) Велика частина австрійських вояків знала лиш німецьку мову і тому вояки не могли ніяк порозумітися з місцевими українцями.

5) Галичина і Волинь, дві українські західні країни сусідують одна з одною. Тільки довгі роки ділила їх границя поміж двома ворожими займанщинами: московською і австрійською.

6) Коноплі — рослина, що з її стебел добувають нитки, щоб ткати з них полотно. Щоб видістати волокна зі стебла конопель, треба їх бити "тіпати" на окремому приладі.

7) Дрібку квасного тіста додавали до нового тіста, розчиняючи його, щоб все тісто виросло і хліб був пухкіший.

8) Стерня — поле, що з нього зібрали збіжжя. При землі ще остають низькі рештки стебел, і їх може їсти худоба.

9) Українські Січові Стрільці — це був український легіон в австрійській армії. Вони створилися, коли Австрія розпочала війну з Росією. Вони відзначилися переможними битвами з москалями на горі Маківці, Лисоні та в багатьох інших боях. Опісля відіграли важну роль у зриві першого листопада 1918 року, та вславилися як найкращі частини війська відродженої Української Народної Республіки.

10) Московський цар Петро який захопив владу теж і над Церквою, примусив своїх священників проклинати гетьмана Івана Мазепу раз у рік, відтоді, як гетьман виступив проти царя Петра в обороні волі України. Проклинали його навіть у тих церквах, що їх

сам гетьман Мазепа вибудував своїм коштом!

11) Це уривок стрілецької пісні, що починається словами: "В горах грім гуде".

12) На селі складали сіно (суху траву на поживу худобі) під дахом, що стояв на чотирьох палях. Цю будівлю звали оборогом.

13) Тут мова про українських князів, тільки Устя не знала цієї назви.

14) Полісся — українська країна на північ від Волині.

ЩО РОЗКАЗУВАВ КАМІННИЙ ЛЕВ

На вулицю у Львові¹⁾ летіло пожовкле листя. Летіло тихенько, а тільки врядигоди щось стукнулося об камінь хідника. Це падав з дерева каштан.

Коли закінчилося навчання і школярі вибігли гурмою з дверей школи, тих каштанів нападало вже дуже багато. А каштани, відомо, на те, щоб ними воювати. Отже, за хвилину вони літали вже вліво і вправо, школярі кидали їх та старалися зловити на льоту, бігали, скакали, викрикували. Все це було дуже весело, аж враз поміж веселі вигуки вмішався таки жалісливий, болючий крик.

Що сталося? А звичайно, Грішка вже знов схопив в руки першого хлопця, що йому попався, та молотив своїми величезними кулачиськами! І то не на жарти, бо в Грішки кулаки страшні, а серця зовсім немає!

Коли Ромко й Левко, почули крик, покинули самі дальшу битву:

— Левку! А кого це Грішка дістав у руки? — спитав Ромко.

— Певно Володька! — старався розпізнати Левко у суматосі черевиків та кулаків.

— Чоловіче, ми вже побігли рятувати! — вигукнув

Ромко і обидва кинулися бігом. Ромко підставив Грішці ногу, так, що той простягнувся зразу на камінні, а Левко витягнув наляканого Володька з-поміж юрби хлопців.

І вже всі три гналися вулицями, завулками, перехідними брамами.

Аж зупинилися червоні та задихані на якійсь безлюдній площі на краю передмістя.

— Де я? — спитав з острахом білявий, завжди і так не мов наляканий Володько.

— У Львові! — відповів Ромко і засміявся. — А де ж би? Хай тебе тепер Грішка шукає, коли хоче!

Володько не знав, що йому казати. Він приїхав недавно з мамою з Луцька²⁾. Його батько пішов був до Української Повстанської Армії, а його, Володька з мамою трохи не схопили та не вивезли більшовики. Щастя, що добрі люди дали в час знати, то вони втікли ніччю та приїхали до Львова. — У великому місті легше заховатися! — казала мама, втираючи сльози.

— А чого він тебе вчепився? — допитував Левко.

— А хіба я знаю? Хтось з-поза мене влучив каштаном

в його око, але це не я; я навіть не мав каштана в руках!

— оправдувався Володько.

— А якби й мав, то що? Хіба не бити такого кацапугу?³⁾ — гарячився Ромко. — Приїхав до нас з якоїсь — там Вязьми чи Калуги⁴⁾, і думає, що він не знати який пан!

Ого, він ще не знає львівських шибеників, та як ми вміємо боронити друга! А ти свій

хлопець, ми знаємо, що ти свій!

— заговорив він нараз вже зовсім лагідно.

Володько все ще стояв нерухомо, з відкритою шкільною торбою в руках, а з носа спливали краплинами кров.

— Слухай, та він тебе не на жарт побив! — скрикнув Левко. — Ось маєш хустинку, обітри собі лице! — витягнув з кишені і подав Володькові не дуже-то чисту свою хусточку. А Володько все ще не міг собі дати ради з усім: з торбою, з носом і з хусточкою. Аж Ромко і Левко мусили допомогти.

— Вже, вже буде все добре! — приговорював Левко. — Замкни торбу, а то ще які книжки погубиш, коли вже не погубив. Ну й не журися — той Грішка ще нам колись дістанеться в руки! Він — і всі інші москалі⁵⁾! Побачиш!

— і враз стихив голос, хоч кругом і так нікого не було.

— А ти хочеш ходити з нами?

— Ходити? Куди? — спитав несміливо Володько.

— Всюди, розумієш? Разом вчитися, разом по місті, а ось сьогодні як би ти знав, куди ми йдемо!

— А куди?

— Йдемо слухати, що скаже камінний лев! — промовив Левко таємничо.

Володько насторожився: а що, коли з нього кепкують? А може йому причулося?

— Куди, куди?

— Кажу ж тобі, — підтвердив Ромко, — йдемо слухати, що скаже камінний лев на ринку під ратушем!

— А хіба він уміє говорити? — перепитав недовірливо Володько.

— Коли моя бабуса каже, то видно що якимось вміє! — ствердив повагом Ромко. — А вона вчора сказала: — Ось завтра Перше Листопада⁶⁾, а вам дітоньки (це мені та молодшому братові) ніхто про це й не розкаже. Кожен боїться... Хіба ще лиш той камінний лев, що під ратушем . . .

— Справа ясна, йдемо! — вигукнув захоплений Левко.

— То ти підеш з нами?

— Піду... хіба що мама скажуть іти в чергу за хлібом⁷⁾... — прошепотів Володько. — Та ще й казав учитель вивчити на завтра на відмінно⁸⁾ про жовтневу революцію⁹⁾...

— Хай він сам собі про неї вчиться! — аж вигукнув

Ромко. — Коли всі вивчимо це завдання на відмінно, школа в Вологді пришле нам за те червоний прапор!¹⁰⁾ Овва, можуть собі його задержати — нам і так досить цього червоного на кожному кроці!

— То ти не будеш зовсім вчитися? — спитав недовірливо Володько.

— Знаєш, що я робитиму? — чванився Ромко. — В нас на горищі є така книжка про Січових Стрільців¹¹⁾. Я її буду потайки читати. А прочитаю, вам дам! Хочете?

— Дай, дай! — аж запалали очі у Левка.

— А покищо сьогодні в дев'ятій годині зустрічаємося під левом. Грає?!¹²⁾

— Грає! — повторив таємниче слово Левко. — Ти будеш, Володьку?

— Буду! — вигукнув нараз Володько. І вже знав, що справді буде!

Зійшлися всі три. На ринку було темно й пусто. Ще розглянулися кругом, а тоді мовчки й повагом вилізли на підмурівок і припали вухами до голови, до шиї, до спини лева. Але не чути було нічого, тільки вітер обкидав статую жовтим листям, а воно шелестіло. Хлопці посідали на підмурівці. Було холодно і непривітно і Володько вже почав жалувати, що прийшов. Коли це враз . . . хлопці переглянулися. Кожний почув глухий голос десь із глибини . . . Але страшно було повірити, що це справді...

— Чуєте мене? . . Чуєте? . . — гуділо, немов десь дуже

здалека... — Це сьогодні такий вечір, як був тоді. . .

Більше, як сорок років тому... Такий був осінній сумерк

у місті, а я стояв і глядів... Я бачив, як ходили австрійські стежі по місті.. . Але не так, як колись бувало . . . Те пер війна кінчалася і всі знали, що Австрія програє її... Але що буде далі? Хто запанує тепер у Львові, в моєму місті? Не знав ні я, не знали мешканці Львова. Тільки горобці, мої вірні приятелі прилітали раз-по-раз та цьвірінькали:

— Щось буде! Щось буде!

Але коли я хотів щось більше розпитати, казали мені:

— Нам ніколи! Летимо на дах Народного Дому¹³)!

Там щось буде! Щось буде!

Аж одного вдалося мені впросити. Він залишився ще хвилину і зацьвірінькав просто в моє камінне вухо:

— Там зібралися українські старшини. А командує ними Дмитро Вітовський. Щось буде! — і він теж пурхнув попід камінні луки ратушевого¹⁴) ганку та зник.

А коли вже добре стемніло, я побачив якусь постать, що скрадалася попід мури домів на ринку. Я глядів і старався розпізнати, хто це. Це був якийсь вояк. І мусів щось дуже важне нести за пазухою під своєю військовою курткою, бо весь час притискав до грудей руку. Він одним скоком перебіг з-під камениці "Просвіти" до мене і сховався мені за плечі. Саме в час, бо ось надійшла австрійська стежа. Вояк неначе прилип до мене, і стежі мусіло здаватися, що це моя тінь і нічого більше. А тільки пройшли, вояк вискочив і зник у якихось бічних дверях ратуша.

А я остався і думав. І згадував, що колись тут був оборонний город короля Данила, що збудував його на честь свого сина Лева... Я це думаю завжди, в кожну ніч...

А коли стало розвиднюватися, надійшла нова стежа. Мені вже було краще бачити. Я розпізнав, що вони були в австрійських одностроях, але на шапках мали синьо-жовті кокарди¹⁵). Я добре бачив. Я знав цю барву — і моє серце, хоч камінне, завжди билося радісно на її вид.

А вояки стали, поглянули вгору, понад мене, виструнчилися, віддали почесть і пішли. Тільки я не знав, чому цю почесть віддали.

Мусів знов ждати, аж зійшло сонце. Бачив, як проходила ринком якась жінка, глянула теж вгору і стала втирати сльози з очей. — Боже мій, Боже мій, таки я діждалася побачити... — повторяла вона весь час півголосом... А я стояв і мені теж

хотілося плакати, що не міг побачити того, що бачила жінка. Але врешті сонце зійшло і всі шибки на домі, що напроти мене, позолотіли. А в них відбилася, мов у дзеркалі вежа ратуша. І я побачив: на самому шпилі повівав вільно український прапор: синій та жовтий!

І я знав: у Львові панували українці, Львів був наш! Я зрозумів, що це той вояк потайки переніс ніччю прапор та вивісив його на вежі, що це прапорові віддавали почесьт наші вояки. І я виструнчився: це я стояв на сторожі прапора вільної України... І чув, як кругом мене цьвірінь-кали мої друзі, горобці:

— Львів наш! Львів наш! Львів наш!

Хлопці слухали, і собі закаменілі. А над їх головами видзвонювало повагом: "Львів — наш!, щораз голосніше, щораз дзвінкіше... І враз почули, що це б'є північ годинник на ратуші. А над їх головами прогудів голос міліціонера¹⁶⁾ :

— Ви що тут робите? Безпритульні¹⁷⁾ — то в дитбудинок¹⁸⁾ заберемо!

— Ми... товариш міліціонер... ми тут вивчаємо історію на завтра! — випалив нараз Ромко, і схопивши наляканих Левка й Володька обернувся на п'яті та погнався

порожніми вулицями, провулками, площами. І знов пристанули аж тоді, коли вже духу не стало.

— Лев, ти живий? — перепитував Ромко.

— Ні, здається мертвий! — сміявся Левко. — А то ти сказав міліціонерів!

— Та він же міг гнатися за нами! — вишептав Володько.

— Коли почув, що ми опівночі на ринку вивчаємо історію, то мабуть сам закаменів! — глузував Левко.

— Та куди там! Це його схопив за комір наш лев, щоб свої хлопці могли щасливо виплутатися з біди! — реготав майже вголос Ромко. — Таж лев наш, свій! Ну, пішли! Відпровадимо тебе, Володьку, додому!

Взяли Володька попід руки й пішли. І Володько чув, як держали його такі сильні, такі відважні, свої хлопці.

1) Львів — столиця Галичини. Збудував його король Данило для свого сина Лева більше, як 700 років тому. Герб міста Львова — лев, так, як і всієї Галичини.

2) Луцьке — місто на Волині, на заході України.

3) Кацапуга — від слова "кацап". Так називають українці з погордою росіян. Від коли Україна належить до Радянського Союзу, туди постійно наїздить щораз більше росіян.

4) Вязьма, Калуга, Вологда — міста в Росії.

5) Москалі — те саме, що й росіяни.

6) Перше Листопада — це роковини події, що склалася 1918 року. Тоді, після розпаду австрійської влади, українці перебрали владу у Львові та проголосили Львів столицею Західно-української Народної Республіки.

7) Черга за хлібом — хоч війна вже давно закінчилася, більшовики так господарять в Україні, що дуже важко дістати потрібні харчі. Щоб купити хліб, треба довго ждати в черзі перед крамницею.

8) Відмінно — найкраща оцінка у школі.

9) Жовтнева революція — її зробили більшовики в жовтні 1918 року. Від цього часу вони починають числити своє панування, хоч мусіли ще довго боротися за свою владу. Так ось в Україні тоді була своя, українська держава, і більшовикам вдалося запанувати там аж на чотири-п'ять років пізніше, після дуже важкої боротьби.

10) Червоний прапор — прапор більшовиків. Більшовики вивішують ці свої прапори всюди.

11) Українські Січові Стрільці — український легіон в австрійському війську. Вперше після виступу гетьмана Івана Мазепи вони збройно знов боролися проти Росії та здобули велику славу. В більшовицькій школі про них зовсім не говорять.

12) "Грає" — в мові львівських хлопців значить "все в порядку", "буде, як ми домовилися".

13) В Українському Народному Домі зібралися були австрійські старшини-українці під проводом полковника Дмитра Вітовського, щоб упродовж ночі на перше листопада перебрати владу у Львові в українські руки.

14) Ратуш — будинок, де міститься міський уряд, найважливіша будівля в кожному місті.

15) Австрійська держава складалася з багатьох країн і в її війську служили вояки різних народностей. Було теж багато українців. Саме вони зробили листопадовий переворот у Львові та започаткували Українську Галицьку Армію.

16) Міліціонер — міський поліціант.

17) Безпритульні — діти, що не мають батьків ні опікунів, а живуть самі на вулицях міста.

18) Дитбудинок — скорочене з "дитячий будинок" — захист для безпритульних. Там більшовики виховують їх по-своєму.

КАЛИНОВИЙ ЛИСТОЧОК

Послухайте, що сталося. Не колись, а таки цього року, і не десь далеко, а таки в нашому місті. Тут, при тихій та гарній вулиці стояв дім. Перед ним, на хіднику, росло дерево. Було струнке та таке високе, що заглядало своїм верховіттям аж у вікно на другому поверсі.

Прийшла осінь і з дерева посипалося жовте листя. А тоді, одного ранку, промаршувало вулицею багато, багато дітей. Всі мали на головах брунатні беретики, а кожне держало в руках маленький прапорець. Вгорі на прапорці була синя барва, внизу жовта.

Як побачила їх білочка, що сиділа в недалекому парку на розлоному плянаті, кинула недогризену шишку і метнулася чимдуж з гілки на гілку, з дерева на дерево, аж поки спинилася на вулиці під домом, що про нього ми вже говорили. Спинилася, перевела дух, бо таки добре задихалася, та спитала:

— Деревце, деревце, не бачило ти дітей, що проходили цією вулицею? їх було багато — багато, а на головах мали всі брунатні беретики і синьо-жовті прапорці в руках.

Дерево не вміло говорити, але розуміло всі мови всіх звірів. Та відповідати могло тільки розмахуючи своїми гілками. Ось і тепер замахало воно ними згори вниз, так як ми потакуємо головою.

Білка зразу зрозуміла та спитала затурбована:

— А хіба вони вже пройшли?

Дерево знов потакнуло.

— І пішли вже в домівку?

А дерево знов замахало гілками. Білка вже хотіла була схопитися з журби лапками за голівку, коли це надлетів її добрий приятель-крук.

— Кра, крра! — привітав він, як звичай велить, дерево й білку. — Чи не бачили, не чували ви чого цікавого? Бо я облітав усі кіна, всі спортові грища та нічого такого не знайшов. Скучно так, ой скучно! — І крук позіхнув на весь дзьоб.

— А звичайно, що діється щось цікаве! Тут близько за вікном, у пластовій домівці! Ось я зараз вискочу на деревце та погляну, що там чувати.

— Бачиш, ти мусиш аж на дерево дряпатися, а я вмію літати і без нічіїї помічі всюди сам залечу та про все сам розвідаю! — сказав крук, бо це йому велика нечесть, що

білка знала щось таке, чого він не знав.

Та білка обурилася:

— Коли сам знаєш, то мене не питай!

— І чого б тобі гніватися, білочко-посестро, та ще за раз зранку! — став потішати її крук. — Хіба ти не рада розказати мені, що там за вікном діється?

— Поглянь собі сам! — сказала білка.

Не було ради. Крук замахав крилами та сів на підвіконні на другому поверсі. Так задивився, аж голову зовсім на бік перекинув. Та таки не міг зрозуміти нічого з того, що там побачив.

— Бачу багато дітей, а всі вдягнені однаково. І старші якісь поміж ними. Тільки не можу ніяк збагнути, хто вони такі та чого тут зійшлися?

Тоді вже білка не втерпіла та вистрибнула і собі на дерево, щоб поглянути. Дерево нахилило до неї свої вітки, щоб легше було їй стрибати. І білка, як лиш поглянула в вікно, миттю взялася передніми лапками за боки та стала повчати:

— Ну звичайно, це пластове новацтво! А старші поміж ними це їх сестрички та братчики. Ми з деревцем заглядаємо в це віконце кожного дня, коли тільки є сходина, то й знаємо. Правда, деревце?

Дерево знов захитало гіллям, аж листя з нього посипалося, а білка далі говорила крукові:

— Ти тільки тихенько сиди та слухай, що сестричка сьогодні їм казатиме!

Крук і так сидів тихенько та слухав так пильно, що знов перекинув голову зовсім набік. А тоді промовив:

— Оце я все розумію: вона каже їм, що давно-давно, трохи не пів сотні літ тому, проголосили в такому місті, що зветься Львів, а воно далеко-далеко звідсіля, що буде

воля всій країні, що не буде більше ворогів... Тільки не дочув я, як звали цю країну.

— А я знаю: Україна! — завертілася білка. — Ми з деревцем чуємо цю назву на кожних сходах, то й знаємо. Правда, деревце?

Дерево замахало верховіттям так сильно, що білка мусіла добре схопитися всіми чотирма лапками та завертіти хвостиком, щоб не скотитися коміть головою вниз. А крук допитував далі:

— Коли ти вже так усе знаєш, то може поясниш мені, бо я таки не розумію: чого ці діти вдягнулися сьогодні так гарно, всі однаково, і прапорці держать в руках, і домівку прикрасили? Таж це все було так давно-давно, а ця країна так далеко-далеко...

— Так і видно, що ти нічого не знаєш! — розлютилася білка. — Таж батьки й діди цих дітей всі з України і самі ці діти українські новаци. То є їм з чого радіти в цей день, хоч ростуть вони і не на своїй землі...

Була б ще й далі говорила, та ось надійшов вулицею великий чорний кіт в гострокінчастій паперовій шапочці на голові.

— Доброго вам ра-а-аанку! — зам'явкав, прижмурюючи свої зелені очі.

— Ого, саме в пору: перешкодив нам, коли розмова була найцікавіша! — закричав злобно крук. Та кіт мов цього не чув.

— Ви казали, що хтось тут радіє? А я теж радію, бо вчора був вечір Геловін, радість усім чорним кота-а-аам!

— зам'явкав протяжно.

— Стільки тобі й треба до радості! — накинулася на нього білка. — То лиш на жарти діти передягаються в цей вечір за котів та чарівниць, та ще не раз при цьому і шкоди

накоять. А тут справа поважна!

— А ти бавишся і не в голові тобі, що там у домівці новаци вшановують таке велике свято! — додав собі крук.

— Та яке там свя-а-а-аато ?! спитав кіт недбало, про тягаючись усім тілом.

— Українське свято, бо вони українці і з України, розумієш? — заговорила одним духом білка.

— То хай ідуть собі святкувати в свою Укра... — та навіть не успів кіт договорити, як крук упав на нього прямо з другого поверху та вхопив кігтями китицю його шапочки. Кіт скочив убік, але шапочка осталася в крукових кігтях і він люто подер її своїм міцним дзьобом.

— То такий ти гостинний? — приговорював, видирючи з шапочки все новий кусок паперу та пускаючи його з вітром. І білка не оставалася позаду:

— Коли ти, котюго, такий недобрий, то ми не любимо тебе! Правда, деревце?

Дерево зашуміло гіллям, немов підчас великого буревію. Кіт побачив це все, поклав вуха по собі та зам'явкав жалісливо:

— Пробачте, я так не дума-ааав!

— Коли не думав, то й не базікай! — відрубала йому білка. — Чуєш, там у домівці співають, а ми з тобою тут воловодимося! І всі на струнко поставали! — додала,

заглядаючи в вікно. — Видно, і нам так треба стати!

Білка присіла на задні лапки, передні приклала до боків, та так виструнчилася, що крук і собі поспробував це зробити на підвіконні. А кіт подумав, подумав, і собі випрямився в дугу та підійняв хвіст трубою. Звичайно, він, ледащо, краще стати не вмів!

А за вікном у домівці лунала пісня:

— Гей, у лузі червона калина похилилася, Чогось наша славна Україна зажурилася...

Ще не скінчили діти співати, а крук хотів зараз все знати:

— Білочко, а що це за червона калина, що про неї діти співали?

— Це такий куш, що цвіте біло, а осінню вдягає червоні ягоди, ніби намисто. В Україні росте він усюди і українські діти дуже люблять його. Так вони і співають: калина похилилася, то це Україна зажурилася. А підійметься калина, то Україна стане вільна та щаслива. Бо ці діти того й живуть тут, що ворог лютий прогнав їх з України, з їх рідної землі.

Та враз щось затанцювало, закрутилося в повітрі, і згори, ніби аж з-під хмар впав на вулицю золотий листочок. Впав з розгону, мабуть і потовкся трохи, бо застогнав важко.

— Ти хто такий, листочку? — зіскочила до нього з де рева білка.

— Ти, мабуть, здалека летів, бо зовсім втомився! — додав крук.

— І плащик на тобі вітер геть пошарпа-а-аав! — за воркотів співчутливо кіт.

А листочок підійнявся із землі, обтер рясний піт зі свого чола. — Так, я дуже здалека! — промовив. — Аж з-за океану.

— Ов, навіть я не зумів би так далеко летіти! — закричав крук.

— Ходи до мене! — заходила біля листочка білка.

— В мене в дуплі затишенько, відпочинеш собі!

— Або до мене, моя господиня дасть тобі молочка-а-аа!

— став ласитися біля нього кіт.

— Овва, а ти це молочко сам вип'єш! — крякнув крук.

Та листочок відповів:

— Спасибіг вам за ласку та за гостинність! Але коли хочете мені справді допомогти, скажіть, будь ласка, де тут живуть українські діти?

— Ох, чудово ти потрапив! — аж сплеснув крилами крук, — вони саме тут за вікном у домівці, зібралися всі на Листопадове Свято!

Коли листочок це почув, аж схопився на радощах за серце:

— Слава Богу! А не покінчили його ще?

Білка вискочила миттю знов на дерево, поглянула в вікно та гукнула вниз:

— Куди там! Що лиш відспівали пісню про червону калину. ..

Та тут листочок випрямився на весь ріст:

— Я саме й є листочок цієї червоної калини! — про мовив святочно.

— Чер-воної калини? — спитали в один голос білка, крук та кіт, бо не могли цього ніяк зрозуміти. —

— Так, я листок червоної калини, і я прилетів через море до українських дітей, щоб у день Першого Листопада пригадати їм їх землю та їх славне минуле...

Та білка не дала йому далі говорити:

— Не треба й пригадувати! Вони тебе не забули!

— їв пісні тебе величають! — додав крук.

— Ой, будуть раді вони тобі! — зам'явжав кіт. — Біжи швиденько, ось двері тут не зовсім зачинені!

— Дякую, дякую вам за добре слово! — розкланявся їм листочок та шугнув у двері домівки. А в домівці вчинився в цю хвилину великий крик:

— Сестричко, листочок прилетів!

— Калиновий! Такий, як на образку!

— Він певно з України!

— Слава, слава листочкові!

— Ой, я так хотів би бачити, що вони тепер там робля-ааать! — м'явкнув кіт на вулиці.

— Ага, що роблять? — зацокотіла білка. — Побралися за руки кругом листочка, та чуєш? — співають!

І справді, навіть кіт з вулиці чув як вони співали:

— Вітай, вітай, листочку, Що тут між нас прилинув, Листочку з України, З червоної калини...

Та враз білка скочила з гілки на підвіконня до крука:

— Круку, що тобі? Чого ти плачеш? — та стала обтирати своїм пушистим хвостиком його рясні сльози. А кіт побачив, що непереливки, і таки якось видряпався вгору по ринві та собі став заходити біля крука:

— Хіба ми чим обидили тебеее?

— Ні, ні, — схлипнув крук. — Я тільки того плачу, що всюди літаю, все бачу, а нігде не бачив, щоб які діти так любили свою далеку Батьківщину, як ці там за вікном!

Я плачу з радості, що є ще такі добрі діти на світі!

І справді, на такі сльози не могли знайти поради ні кіт, а навіть дерево, хоч воно розуміло всі мови всіх звірів.

ТАНК

То був такий звичайний танк з плястики. І все почалося з того, що Дмитрик вдарив Андрійка тим танком по голові. Андрійкова мама почула тільки великий крик та плач на городі і зараз вибігла з кухні. Навіть не мала часу витерти рук, бо саме мила посуду по сніданку.

В ту мить вибігла із своєї хати і Дмитрикова мама, бо вони сусіди і їх городи сусідні. Довго допитували обидві мами, аж врешті Дмитрик признався, що він ударив Андрійка танком по голові, але не даром. Андрійко насміхався, що тато Дмитрика був колись "наці" — ходив в однострою німецького вояка. А Андрійко бачив у телевізорі, які німці недобрі.

Так хлопці призналися, а мами тільки усміхнулися одна до одної та рішили, що

вечором Андрійко прийде в гості до Дмитрика, а тоді тато Дмитрика розкаже їм обидвом про все. Ну, не дуже був радий Дмитрик такій гостині, бо навіщо ж просити Андрійка, коли він Дмитрика образив? Але це ще пів біди; гірше те, що мама казала перепросити Андрійка та ще й дарувати йому цей нещасний танк! Ого, цього вже було забагато! Дмитрик жбурнув танком з усієї сили в Андрійків город, а сам побіг з голосним плачем у хату. А танк залишився в городі, перевернений горі дном, тільки гарматка зарилася смішно у пісок.

***

Дмитрик пролежав все пополудне животиком на килимі у своїй кімнатці. Читав "Козацьку помсту" і лютував, що Андрійко не лиш образив його, а ще й прийде сьогодні вечором до них, і сам тато буде з ним говорити!

Та нічого не допомогло: Андрійко прийшов, і ще не сам, а з малою сестричкою Анею! А як мама заходилася біля них, як зараз же дала по барвистому "лизакові" на патичку! А Ані дозволила взяти на руки навіть того стрільця-ляльку, що сидів на канапі! Таж Дмитрикові його й торкатися не було вільно!

Тато покликав зараз усіх у гостинну, сів на фотелі під стоячою лямпою, а їм трьом казав сідати на підлозі кругом.

І тато почав: — Я чув, що ви, хлопці, дуже воювали сьогодні в городі!

— А певно, бо він мені сказав... — вихопився Дмитрик.

— А коли ж він мене зараз мусів бити... — перебив йому Андрійко.

— Тихо, тихо! — успокоїв їх тато. — Я не питаю, хто кого за що вдарив, тільки мені цікаво, якою зброєю ви воювали...

— Зброєю?.. Якою зброєю?.. — якось непевно спитав Дмитрик, бо не знав, навіщо тато таке питає.

— Танком, він мене вдарив просто танком по голові!

— викрикнув Андрійко та ще показав на своїй голові гюлю, завбільшки волоського горіха. Дмитрикові моторошно стало, аж мурашки полізли поза спиною, що то буде далі...

— Саме це я хотів знати! — відповів преспокійно тато. — Ви пригадали мені теж одну таку мою історію з танком...

— Тату, ти теж вдарив когось танком по голові?! — зрадів нараз Дмитрик.

— Ну, вдарити не міг би, бо це був танк такий великий, як ці дві кімнати, що в них сидимо.

— А це був правдивий танк? — мусів знати Андрійко.

— Дуже правдивий! Та ще й більшовицький. І я його сам знищив...

— А бачиш, що мій тато вмів! — залишився Дмитрик перед Андрійком, а Андрійко тільки перекинувся Дмитрикові.

— Розказати вам, як це було? — питав тато, зовсім незважаючи на те, що говорили хлопці.

— Розказати, розказати! — поспішно попросив Андрійко

— Розкажи, розкажи татку! — попросив і собі Дмитрик. Тільки Аня не просила, бо

вона вже задрімала, обнімаючи ляльку-стрільчика.

— Бачите, щоб ви все зрозуміли, мушу розказати вам ще дещо, що було перед тим. Ось бачите, в якому одно строї ця лялька, що нею бавиться Аня. Це український

січовий стрілець. Такий однострій носив колись мій батько, а твій, Дмитре, дідо. А знаєте, хто то були Українські Січові Стрільці?

— Я знаю, то були такі українці, що створили окремі відділи в австрійській армії, щоб битися з москалями! — поспішив відповісти Андрійко.

— Ну й що, і билися ? — підморгнув тато до Дмитрика.

— Ти знаєш щось про них?

— А певно, що знаю! — стрепенувся Дмитрик. — Вони завзято били москалів, а опісля, коли повстала Українська Держава, та саме Українські Січові Стрільці були найкращою частиною її армії.

— Я радий, що ви це знаєте, — відповів тато. — і коли я був малий, я це теж добре знав. Та ще й до того дідо розказував мені часто, як то він воював. І ось було мені вже трохи більше літ, ніж вам. Пождіть, скільки років вашому братчикові Ростикові?

— Шіснадцять! — відповів притьмом Андрійко.

— Ні, вже на сімнадцятий пішло! Він кінчає цього року вже середню школу! — живо заперечив Дмитрик.

— От бачите, і мені було стільки ж! І тоді я почув, що при німецькому війську творять українські відділи війська...

— І ви пішли, правда ? — не втерпів Андрійко.

Тато засміявся. — А щоб ви знали, що пішов. Це не було так просто, як вам здається! Німці прийшли в Україну лиш на те, щоб забирати нашу пшеницю, нафту та вугілля, бо, як знаєте, їх в Україні подостатком. Вони не були нам приятелі — тільки побачили, що починає їм гіршати в війні з більшовиками і треба їм було нашої допомоги...

— Але ти таки пішов, правда, татку! — просив Дмитрик. А Андрійкові вуха почервоніли, немов бджоли їх покусали.

— Я пішов, і багато таких, як я, пішло. Нам треба було дістати в руки зброю та навчитися нею орудувати. А це не легка штука! Та щоб німці дали нам зброю і вчили нас

воєнної штуки, ми мусіли вдягнути їх однострої. Тільки маленький срібний левик на комірі вказував, що ми не німці, а українці.

— А бачиш! — постругав Дмитрик Андрійкові моркву пальчиком. — А ти що казав ?

— Пожди, не перебивай! — трохи не насварив на Дмитрика тато. — Я саме хотів розказувати вам, як то було з цим танком!

— Я... я вже чемно слухаю! — присмирнів Дмитрик.

Був це рік 1944. Московські більшовики зайняли були тоді вже більшу частину України і стояли перед містом, що зветься Броди. Туди стягали свої великі сили і видно було, що там почнеться незабаром великий наступ. Саме туди післали німці нашу дивізію. Це мав бути наш перший бій. Німці бачили, що не встояться і багато з них

почало вже втікати. Але ми, українці, боронилися завзято.

До того ж нам помагали багато вояки Української Повстанської Армії, що крилися там у лісах. Ми потайки постачали їм зброю, а вони просліджували, де стоять більшовики. Тільки ж німці нічого про це не знали...

— Але ж танк, танк! — просив Дмитрик.

— Зараз буде танк! Більшовики повели великий наступ на нас і була небезпека, що оточують нас та замкнуть своїми військами. Нам треба було прорвати обов'язково їх перстень. А більшовицькі танки все їхали та їхали...

— Такі, як дві ці кімнати? — спитав з острахом Андрійко.

— Такі, власне! Називалися Т-34 і мали знамениту зброю. Один такий танк знайшовся просто напроти мене.

І густо стріляв по наших вояках. Я підповзав до нього спершу ровом, а далі треба було вилізти на верх та повзти травою. Я мав із собою зброю, що звалася "панцирний кулак". Але його можна кидати аж зблизька.

— І ви не боялися? — аж викрикнув Андрійко, так голосно, що аж Аня пробудилася.

— Мій тато не боїться нічого! — заявив гордо Дмитрик.

— А танк був все ближче і ближче, здавалося, що прямо проїде по мені... Тоді я кинув "кулак". Загримів ви бух, запалахкотів вогонь...

— Тату, і ти там був! ? — затривожився Дмитрик.

— А де ж мені було бути? Побачив тільки, як у танку вибухла бензина, як він станув, а наші хлопці почали миттю перебігати на нові, кращі становища. Тоді присипала мене земля, що її вирвав вибух, і тільки так я врятувався...

Дмитрик слухав з відкритим ротиком, Андрійко так слухав, аж перехилився весь вперед, а навіть Аня вже не спала, тільки вдивлялася в тата широко-відкритими оченятами. І мов на лихо в цю хвилину задзвонив дзвінок при дверях. Прийшла Андрійкова мама, забирати його і Аню додому. А в руках держала цього нещасного танка.

— Мамо, мамо, а чому наш тато не був при дивізії, так, як Дмитриків?! — кинувся зразу до мами Андрійко.

— Бо твій тато був у той час в Українській Повстанській Армії, я ж тобі казала! — відповіла мама.

— І ми там обидва зустрічалися! — додав тато, встаючи на привітання Андрійковій мамі. — І твій тато залишився в лісах, щоб далі бити більшовиків, коли ми мусіли вже відступати.

— Андрійку, а твій тато нам про це теж розкаже! — просив Дмитрик трохи не зі сльозами в очах.

— Добре, тільки вже не сьогодні! — погодилася Андрійкова мама. — Тепер час нам додому — аз цим танком щось зробить, якось ним поділіться, бо ночувати в городі він також не може!

— Хай це буде наш спільний танк! — запропонував Андрійко. — Одного дня я буду ним гратися, а другого ти, Дмитрику!

***

І справді танк ночував на столику біля Дмитрикового ліжка. І снівся Дмитрикові! Але не маленький, а такий великий, як три кімнати, і з українським тризубом на панцирі. Дмитрик їхав на ньому, разом з Андрійком, а за ними цілі колони таких самих танків. А більшовиків навіть не видно було, так втікали перед ними. А Дмитрик з Андрійком мали на собі однострої — теж українські!

ІКОНА ОДІГІТТЯ

Василько сидів поміж зерном у засіку і старався дихати так тихенько, щоб навіть самому цього не чути. Командир Байрак привів його сюди тайншим ходом ще ранком і казав сидіти та ждати. Казав, що коли хто прийде та скаже кличку: "Шукайте вітра в полі", треба відповісти: „Не шукайте, бо й так не знайдете". А тоді треба передати йому записку. Цю записку, що її Байрак дав Василькові, а Василько добре заховав на дні своєї шапки.

І тоді Байрак пішов. В Байрака була якась інша робота. А Василько сидів і ждав. Це була йому не першина. Він уже цілий рік в УПА¹). Пішов туди з батьком. Батька звали упівці "Кармелюком"²). Але більшовики вбили батька і Василько про це знав. Бо він великий: йому вже десятий рік.

І від смерти батька командир Байрак водив Василька всюди зі собою. Від нього Василько навчився багато: як іти лісом, щоб гіллячки не тріщали під ногами, як завважувати, чи хто туди проходив, та як давно де було. Навчився, як підглядати ворога та що казати, якби тебе зловили більшовики. Навіть "нагана" давав командир Байрак Василькові піддержати, тільки стріляти ще не дозволяв. І Василько любив дуже Байрака. Тому, коли Байрак казав сидіти і ждати, Василько сидів.

Не довго довелося ждати. Десь біля полудня рипнули двері і ввійшла поважна молодиця з дерев'яним цебриком³) в руках.

— А ти тут що робиш? Вітра в полі шукаєш? — накинулася вона на Василька, ніби лаючись.

— Не шукаю, бо його й так не знайти! — відповів моторно Василько та поліз у шапку за запискою.

Молодиця вже зовсім подобріла, поклала записку в цебрик і присипала зерном, а Василька погладила по голові. Ще й всунула в руку кусень чорного хліба та швидко вийшла з комори.

Василько відодхнув: те, що Байрак казав, вже виконане. Тепер з'їв хліб, бо голод таки добре докучав, і став спокійно ждати, що Байрак прийде і повернеться в ліс, де був постій їх сотні.

Сидів, сидів, аж навкучилося. Ліг у м'яке зерно та глядів на стелю. Це була колгоспна⁴) комора, але колись це мусіла бути сільська церква. Василько добре бачив, що на склепінні, в округлій бані були колись розмальовані зорі. Тільки тепер вони поблідли та вицвіли, а на стелі насів грубою верствою порох від зерна, що його віяли на току. Віялка ще й тепер там стояла.

Василькові стало м'яко і добре, і він почув, що коли зараз не встане, то засне. А

цього не вільно — це він знав. Але що ж робити? Хіба розглянутися по всій коморі, пролізти крізь усі засіки, може знайде щось цікаве. Хоч у коморі був весь день півсумерк, але тепер ще трохи потемніло, отже, Василько догадувався, що вечеріє, і тепер не так небезпечно, як удень. Можна було порушатися, і, як казав Байрак "розглянути терен", тільки дуже-дуже тихесенько. Бож Василько сидів тихо і чемно вже майже від досвітку.

Обережно підійнявся, розглянувся, які зависокі перегородки поміж засіками, і спробував схопитися руками за верх своєї перегородки. Не досяг! Поспішно став нагортати зерно під перегороду, аж постав там цілий горбок. Василько згадав, як малий ще висипав колись такі горбки з піску під хатою, і йому стало смішно.

Коли виліз на цей горбок, руками вхопився якраз за верх перегородки. Підтягнувся сильно на руках, дістав коліном до верха, переліз на другий бік, і тепер треба було тільки спуститися вниз, на зерно у другому засіку. Та, коли спускався, щось зачепило його ногу і довгою смугою запекло по лідці. Мусів закусити зуби, щоб не крикнути. Коли ж сплигнув у м'яке зерно, побачив, що з ноги тече тоненьким струмочком кров. Мусів бути якийсь цвях у цій перегороді, чи що...

Обірвав полу сорочки та наклав перев'язку, як вчив Байрак, а тоді став розглядатися за цим цвяхом. Так, у перегородці стримів великий, заржавілий цвях. А ним була прибита до одвірка, замість одної дошки, якась ікона. Василько став уважно відгортати зерно, здувати порошок, щоб побачити її. І справді була це ікона Божої Матері з Дитятком на руках. Василько згадав, що така ікона висіла у них у хаті, над покуттям⁵), і як він разом з мамою молився кожного вечора, і в очах щось запекло... А тут таким образом залатали більшовики засіки в коморі, ще й цвях пробили крізь одно око Ісуса. Василька взяла лють. Він вхопив цвях та почав силкуватися, щоб вирвати його з ікони. Так зайнявся цим ділом, що аж в останній хвилині почув скрип дверей комори. Покинув цвях, пірнув у кучугуру зерна, та впевнившись, що його не бачили, став нишком приглядатися, хто це ввійшов. А були це два червоно-армійці⁶) в одностроях. Василька аж зморозило на їх вид. Але й вони, мабуть, чогось боялися. Так непевно йшли, так підзорливо оглядалися на всі боки. А наближалися простісінько до тієї стінки, де висіла ікона. Василько перестав на хвилину дихати: вони трохи не наступили на його Червоноармійці спинилися перед самою іконою, і немов ще більше налякалися:

— Диви, Петре, я так старанно прикрив цю ікону зерном, а оце хтось розпорпав...

— Може зерно звідтіля брали... — прошепотів другий та знов непевно озирнувся кругом.

— А може хто й побачив та доніс, що я сюди заходив?

— спитав той. — Більше вже не зайду, а то ще покарають.

Тільки цей раз хотів я тобі показати, бо ти мій друг. Бо в нас дома, на Рінниччині⁷) такого не побачиш: давно всі ікони з хат комсомольці поздирали та спалили на костирі під сільрадою! А я, від коли приїхав у Західну Україну, весь час шукаю, щоб хоч яку ікону знайти. І оце вперше знайшов її в коморі...

— А справді — Богомати! — дивувався другий. — Достеменно така, як колись у баби моєї... — і Василькові вчулося, ніби він захлипав. Але не міг виглянути та переконатися, чи це правда.

— Тихше, побратиме, а то ще хто почує! — заспокоював його перший. — А то ще хто почує, то дістанеться нам обидвом...

— Еге, тихше, коли я вже двадцять років святих не бачив. Було такий жаль за серце стисне, що хоч пропадай... А тут ще й молитви всі позабував — ні словечка не згадаю!

— Та й я вже нічого не пам'ятаю! Під цими проклятими більшовиками все забудеш! Василько насторожив вуха і слухав пильно. А червоноармієць жалувался далі:

— Батьків розкуркулили, мені вчитися не дали, а тепер ще служи їм та бий УПА. А то ж наші, українці, хороші люди...

— Тихше, а то розговорився! — заспокоював другий.

— Я сам, думаєш, не пішов би до них? Щоб лиш їх десь та якось знайти — зараз до них пристав би... — прошепотів.

— Цього щастя нам не зазнати... — зідхнув другий.

— Мені досить було б, якби хоч одно слово якої молитви згадав, та перед Богоматір'ю ще хоч раз у житті помолився... Може легше стало б?..

Василько таки не знав, чи думав що, чи ні, коли вискочив з зерна та враз станув на весь ріст перед червоноармійцями:

— Я знаю всі молитви! Я проведу вам! — сказав.

"Більшовики" стрепенулися і схопилися за нагани при поясах, та Василько не зважав:

— Я знаю всі молитви, бо мене мама вчили! — промовив самопевно. — Тільки скиньте шапки та ставайте на коліна.

І червоноармійці скинули шапки та ставали якось так поволі та несміливо, що Василькові аж смішно ставало. А може жаль? Він сам не знав.

— Богородице Діво... — почав півголосом. І чув, як вони повторяли за ним кожнісіньке слово. Такими грубими, непривичними голосами, ніби ведмеді воркотіли.

Але Василькові було добре, бо Богомати дивилася на нього. Може навіть і всміхалася, тільки важко було це побачити, бо фарба на її лиці лупалася.

Та ледве дійшов до "душам нашим", як почувся за їх плечима голос Байрака:

— Руки вгору!

Червоноармійці посхапувалися та попідносили руки, а Василькові тепер вперше стало страшно:

— Командире, я проводив їм тільки молитву... Бо вони забули... Вони хочуть до нас... Вони казали... — лебедів безпорадно, бо бачив добре суворо нахмарені брови командира, хоч і не було ясно.

— Віддайте зброю! — процідив крізь зуби командир, наводячи свого нагана на червоноармійців. Клацнуло два рази і їх нагани попадали у зерно.

— Підніми, Василю! — наказав Байрак. Але Василько не міг зміркувати з його

голосу, чи гнівається він, чи ні.

— Беру вас у полон іменем Української Повстанської Армії! — сказав їм командир.

— Ми хочемо йти до вас, бити більшовиків! — відповіли.

— Підете з нами. Але спершу ти, Василю, зав'яжи їм очі, щоб не бачили, куди їх ведемо! — наказав Байрак та кинув Василеві велику хустку зі своєї кишені. Василько довго морочився, поки роздер її надвое та позав'язував червоноармійцям очі. Хоч вони й нахилили голови, щоб йому легше було в'язати.

Скінчивши цю роботу, Василько попросив:

— Командире, поглянь ще на цю ікону! Це вони до неї молилися, бо їм було зле з більшовиками...

— Тепер ніколи, та й темно! — пробурмотів командир, так, що Василькові аж мурашки пробігли за спиною. — Я й так цю ікону вже не раз бачив. Це Одигітрія...

— Як, як? — не міг зрозуміти Василько.

— Ходім! Дорогою тобі розкажу.

Командир відчинив бічні, ледве видні двері та взявши за плече обидвох червоноармійців покерував ними туди. Вийшли просто в лози над річкою, де їх ніхто не міг побачити. Але всю дорогу командир мовчав.

***

Зайшли щасливо в ліс, на місце постою. Сотенний Ко-вало взяв червоноармійців та довго щось говорив з ними. А командир Байрак пішов з Васильком у свою землянку. Аж коли поклалися, Василько знов зважився говорити:

— Командире, ти гніваєшся на мене?

— Чи гніваюся? Ні, хоч ти поступив дуже нерозважно. А якби більшовики лиш так прикидалися, ніби вони хочуть до нас? Тоді ми обидва пропали б. Але щастя твоє, що це справді добрі люди... — і командир обкрив Василька дбайливо своїм плащем-палаткою⁸). Це осмілило Василька ще більше:

— А як це ти казав, звуть цю ікону?

— Одигітрія, або ж Провідниця на шляху. Здавна-давня шанували особливо такі ікони в нас на Україні. Ще від часів князя Володимира Великого. Її брали князі зі собою в походи. Є переказ, що Мати Божа раз зійшла з такої ікони та привела в церкву двох сліпих. А там вони на раз прозріли. ..

— А це правда? — аж сів на своїй лежанці Василько.

— А ти як думав ?

— Та ось Вона і сьогодні привела в церкву червоноармійців... — промовив нараз Василько і сам здивувався своїм словам.

— А бачиш! — сказав Байрак. — Та тепер спи, бо до ранку вже недалеко, а завтра може бути гаряче!

що якби тебе були зловили більшовики, ми всі могли пропасти ?

— Я... я знаю... — почав несміливо Василько. — Але я не міг залишити її там самої... А ти був би мене не пустив...

— Та хіба ж, що ні! — гукнув сердито командир.

— А я ж мусів... Щоб більшовики не глушилися з Неї... — говорив Василько, майже зі сльозами в очах.

— І бачиш, Вона мене охоронила, бо Вона чудотворна. І я прийшов щасливо!

Командир тільки схопив Василька та міцно пригорнув де себе. І вже не казав нічого...

***

А коли командир Байрак прокинувся ранком, не було Василька біля нього.

Не було й на дворі, і ніхто його не бачив. Негайно підняли тривогу, наказали перешукати весь ліс. Стрільці шукали завзято, бо Василька всі любили і всі турбувалися ним, не лиш сам Байрак. А вже найгірше журилися ним вчорашні червоноармійці. А йти днем у село шукати його було неможливо.

Ціле щастя, що не було небезпеки і стежі не приносили ніяких тривожних вісток про наступ більшовиків. Так минуло і полудне і аж після полудня надійшов Василько, несучи з трудом перед собою великий образ Одігітрії.

— Ти де був ? — кинувся до нього Байрак. — Ти знаєш,

1) УПА — скорочення від Українська Повстанська Армія. Це було таємне українське військо, яке боролось проти німців та проти більшовиків, за вільну Україну, в час закінчення Другої Світової Війни та багато років опісля. В цій Армії були теж часто і малі хлопці, які помагали повстанцям, головню переносючи вістки, куди було потрібно.

2) "Кармелюк" — Устим Кармелюк це був славний "опришок" на Поділлі на початку минулого століття. Він зібрав був велику ватагу селян, щоб боротися проти польських панів, які дуже гнобили український нарід. Про Кармелюка переказують в народі багато цікавих оповідань. Вояки УПА мали свої тайні імена, або "псевда", і часто називалися саме іменами давніх українських героїв.

3) Цебрик — посудина збита з дощочок.

4) Колгосп — більшовики відібрали українським селянам їх землю та потворили з цієї землі великі "колективні господарства" (скорочено: колгоспи) де наші селяни мусять працювати на користь більшовикам.

5) — Покуття — почесне місце в кожній українській хаті. Це кут, під стінами стоять при столі дві лави. Над покуттям висять на стінах рядком образи святих, — звичайно прикрашені вишиваними рушниками та сухим зіллям.

6) Червоноармійці — краска більшовиків червона. Такий їх прапор, і своє військо вони називають червоною армією. До цієї армії беруть усіх, отже багато червоноармійців зовсім не прихильні більшовикам. Та вони не можуть цього вголос говорити, бо лад у червоній армії дуже жорстокий.

7) Вінниччина — область міста Вінниці на східному Поділлі. Ця частина України була під більшовиками вже від закінчення визвольних змагань у двадцятих роках нашого століття. Вже від того часу більшовики переслідували там релігію та вірних. Наше оповідання діється в Західній Україні, куди більшовики прийшли аж у 1939, а вдруге у 1944 році. До того часу, хоч не було добре під поляками, а опісля під німцями, але молитися таки не забороняли.

8) Плащ-палатка — це непромакальний трикутник полотна, що його вояки носять як пелерину проти дощу, а рівночасно з кількох таких плащів можна збудувати шатро.

ЗОЛОТОРОГІЙ БАРАНЧИК

У великому американському місті наставав вечір. У крамницях гасили світла, а продавці розходилися додому. Так сталося теж у великій крамниці, де продавали різні вироби з усього Радянського Союзу¹⁾. Там теж усе затихло. І тільки тоді заговорили речі, що стояли на виставі. Була там пестро розмальована, точена з дерева лялька. Коли було її відчинити, в середині була друга, менша, а в цій меншій ще менша. Біля ляльки лежав дорогий кинджал²⁾ з майстерно різьбленою ручкою. Перед ним простелився широкий, тканий у взори пояс з китичками. А трохи збоку стояв глиняний, розмальований баранчик. Баранчик був порожній всередині, і коли було подути в його хвостик, він свистів. А різки мав помальовані золотою фарбою. Так отже, коли вже все кругом затихло, кинджал заворушився та промовив:

— Ось пролежали ми знов увесь день, і ніхто нас не купив.

— Може справді так і краще! — відповів стиха пояс.

— А справді, — потакнув і баранчик з золотими різками. — Прислали нас сюди москалі, щоб чужинці думали, ніби ми всі — московські, та щоб за нас шанували наших ворогів, москалів! То й краще, коли на нас ніхто не гляне!

— Кожний знає, що я з Грузії³⁾. А Грузія — не Москва⁴⁾ ! — відрубав палко кинджал.

— Кожний знає, що я з Литви⁵⁾, а Литва — не Москва! — прошепотів пояс.

— Та хіба, що кожна чесна людина знає, що коли я з гір Карпат, то це з України, а не з Московщини! — додав баранчик. — Та лихо в цьому, що ці люди кругом того не знають!

А тоді всі троє поглянули разом на ляльку, що була з Московщини. Але вона спала, відвернувшись від них.

— Мене передавали з роду в рід славні грузинські лицарі-джигіти, — став розказувати кинджал. — Я вже вбив неодного москаля, коли грузини боролися за волю свого

народу. Та московські більшовики напали ніччю неждано на мого останнього господаря, схопили його та відвезли кудись далеко на північ, у Сибір⁶⁾. Все його майно забра-

ли і мене теж. А тепер ось прислали мене сюди, щоб чужинці думали, нібито москалі мають такі гарні та гострі кинджали і так вдало вміють ними воювати ...

— А мене ткала молода литовка Дайна. Вона вмiла прегарно ткати. Дайна — значить по-литовському "пісня".

Але коли вона ткала мене, вона не співала, тільки плакала гірко: її батька вбили московські більшовики, бо він воював проти них, не хотів, щоб москалі панували на Литві. А мене мусіла Дайна продати, щоб купити ліків своїй хворій матері. Бо не було кому їм допомогти... — розказував сумовито пояс.

— І зо мною не було інакше, — став говорити баранчик. — Два сини ганчаря Петра,

що мене зліпив, пішли були в Українську Повстанську Армію, і він не знав, що з ними. А Петрові казали більшовики працювати в артілі⁷⁾ та ліпити все баранчиків і всіх розмальовувати однаково. Що то він вже нарікав, що поки прийшли більшовики, він був сам собі майстер. Ліпив, що хотів, як хатів, та завжди щось нове і щораз краще. А тут заставили робити день-у-день те саме. А коли Петро мене виліпив, то так на них розгнівався, що сам купив за свої гроші золотої фарби та позолотив мені ріжки, щоб хоч один був трохи інший .. .

— Бачу, що всі ми друзі, що одно нам лихо від одних ворогів! — промовив-забряжчав кинджал.

— Недовго я був в Україні, та багато лиха там бачив! — продовжував баранчик. — Коли мене пакувала дівчина-пакувальниця Марічка, то теж плакала гірко. Її більшовики не дозволили вчитися в університеті, бо батько її був священик, а священиків вони дуже не люблять. Хоч Марічка і склала найкраще вступні іспити і вчитися так любила, що цілі ночі просиджувала над книжками.

— Гірка її доля! — пожалував зі серцем пояс.

— Та пождіть! Я почув від неї теж щось дуже цікаве!

Вона розказувала це тихцем своїй подрузі Анничці, але так, щоб не чула їх комісарша⁸⁾ —московка...

— А що, що таке? — присунувся ближче до нього кинджал.

— Казала, що й тут, за океаном є багато українців. Вони не хотіли жити під московською займанщиною і виїхали аж сюди. Тут вони можуть вільно хвалити Бога і говорити українською мовою і вчити своїх дітей про Україну по правді, а не так, як москалі кажуть. От, якби мені потрапити до таких дітей...

Коли це враз забурмотіла московська лялька:

— Ви думали, що я сплю?! Ого, я вас приловила! Я все пильно слухала, а завтра перекажу завідувачеві нашої крамниці. Він вже про все напише, куди слід!

— Нічого нікому не напише! — гукнув з усіх сил кинджал. — Пам'ятай, що нас тут троє, а ти тільки одна!

І всі, як стояли, посунули разом проти ляльки. Вона стала відступати крок за кроком, лаючись поганими словами, але ніхто їх не боявся. Так дійшла до берега полиці, схитнулася й покотилася на долівку. Від сильного удару розлупалася її верхня та середня шкаралупа, а найменша лялька покотилася геть аж далеко під прилавок.

Баранчик, кинджал та пояс відідхнули з полегшею.

Другого ранку завідувач не міг ніяк догадатися, хто це кинув ляльку на долівку. Він довго водив мітлою попід всі прилавки, щоб знайти найменшу, загублену її частину. Кинджал, пояс та баранчик мовчали, бо вони взагалі вдень ніколи не говорили. Перші покупці того дня так і застали завідувача, з мітлою в руках, схованого під прилавком. Це був пан з восьмилітнім хлопчиком у чистій, вишиваній сорочці. Хлопчик поглянув кругом та зразу завважив баранчика.

— Татку, прошу мені купити цю забавку! — промовив гарною українською мовою.

Батько поглянув на те, що хлопчик показував, та усміхнувся :

— Ти добре вибрав, Юрчику! Коли я був ще такий, як ти, бавився залюбки такими баранчиками, що їх приносили наші гуцули з Карпат аж до Львова, де я виростав. А цей, — батько взяв у руки баранчика, — цей теж з України, бо так і написано на печатці. Ліпив його якийсь український ганчар, і пакували теж українці. А прислали його сюди наші вороги, щоб хвалитися перед американцями не своїм, а нашим добром. Отже цього саме баранчика я куплю тобі на іменини.

Юрко взяв баранчика з татових рук і сказав: — Дуже, дуже дякую! — Навіть не хотів, щоб його завинути в папір, бо до цього треба б було випустити баранчика з рук, а Юрко цього не хотів. І тому баранчик міг кивнути своєю золоторогою голівкою на прощання кинджалові та поясові, а вони проводили його сумним зором аж до дверей крамниці і ще на вулицю, коли Юрко з татом проходили попри виставове вікно.

***

Коли Юрчик їхав цього літа в табір, баранчик сидів у його наплечнику, завинений аж по золоті ріжки в теплі шкарпетки. Коли ж Юрчик розіклав свою постіль на полевій лежанці, баранчик зараз заховався під подушку в пухнатій піжамі.

Під час першого перегляду кімнат братчик бунчужний відкинув подушку на Юрковому ліжку та похвалив Юрка: під подушкою не було нічого зайвого, ні брудних шкарпеток, ні мокрих купелевих штанцят. Була тільки піжама, гарненько та рівно складена. Тільки в одному місці був якийсь підозрілий горбок...

І так братчик бунчужний знайшов золоторогого баранчика. Оглянув з усіх боків, усміхнувся та сказав:

— Це дуже гарний баранчик. Ти не хотів би показати його всьому таборові?

— Ні, — відповів неждано Юрко та почервонів, немов зварений рак.

— А чому? — спитав зацікавлений братчик.

— Бо це правдивий, з України. Я нічого такого іншого не маю. А хтось міг би мені його знищити.

— Це, звичайно, як ти хочеш, — промовив братчик бунчужний та поклав баранчика знов уважно під Юркову подушку, ще й прикрив рукавом піжами. А сам взявся переглядати Богданкове ліжко.

***

Вечором був у таборі вогник. При вогнику всі назвали разом табір: "Карпатська полонина". Кожний новак кричав якнайголосніше цю назву, а Юрко ще голосніше за всіх. Коли ж стали до молитви, всі братчики разом освітили ручними ліхтарками підніжжя таборової щогли. А там був висипаний з землі горбок, обтиканий смерековими гілками. Тільки на верху була полонина⁹⁾, а на ній колиба¹⁰⁾ з патичків, біля колиби хлопчик-гуцулик з сопілкою в руках, а кругом такі самі маленькі забавки, вівці. І навіть кудлатого собаки-вівчаря не бракувало поміж ними.

***

Після молитви всі пішли спати у свої курені. Звечора було дуже темно, аж після півночі вплив на зоряне небо великий місяць. Поглянув на полонину під щоглою і побачив там поміж вівцями також Юркового золоторогого баранчика. Навіть сам

місяць не знав, як він туди дістався. Це знав тільки братчик, що стояв тієї ночі на стійці. Він пильно слідкував, як Юрко відчинив двері свого куреня, як підійшов до щогли та щось поклав на полонині. І як швидко повернувся у курінь. Але братчик зовсім не дивувався і не перешкоджав йому.

Зате дуже здивувався Юрко, коли ранком збудив увесь табір свист золоторогого баранчика! Бо Юрко певно знав, що так може свистіти лиш його баранчик!

Коли ж вже всі зібралися, помиті та вдягнені на площі, братчик писар прочитав у наказі:

— "Новаки табору "Карпатська полонина"!

На всі зайняття буде скликати вас свисток золоторогого баранчика. Прислухайтесь до нього добре, бо його зробили українці в Україні. Якби він міг ще й говорити, він розказав би вам дуже багато.

Підхорунжими кожного дня будуть ці новаки, що сповнили якийсь добрий вчинок. На сьогодні назначуємо підхорунжим новака Юрка".

Та ніхто не знав, чому це так. Знав тільки братчик стійковий, знав сам Юрко. Знав, звичайно, і золоторогий баранчик. Та вони цього нікому не сказали!

1) Радянський Союз — так називають цю країну, що тепер під її пануванням знаходиться Україна. Це називається ніби союз вільних держав, але насправді вони всі під пануванням Росії, в важкій неволі.

2) Кинджал — ніж, що його вживали до боротьби.

3) Грузія — країна на південний схід від України, під горами Кавказу. Грузини славні своєю відвагою. Росіянам коштувало дуже багато зусиль, щоб покорити Грузію під своє панування.

4) Москва — місто, що колись було столицею московського князівства. Цар Петро І. переніс столицю до Петербургу та презвав свою державу на Росію. Тепер Москва — столиця Радянського Союзу.

5) Литва — країна на північ від України. Колись, біля 500 років тому, Литва й Україна творили разом одно князівство, де панівна була українська мова. Тепер Литва теж належить до Радянського Союзу, хоч литовці завзято боролися проти цього.

6) Сибір — країна в північній Азії, здебільшого покрита лісами та дуже холодна. Туди Росія засилає за кару всіх тих, хто не хоче їй покоритися.

7) Артіль — спільна робітня, де працює разом багато майстрів одного звання. Більшовики творять такі артілі під примусом та за ставляють наших мистців творити те, що їм потрібно.

8) Комісарша — більшовики насилають своїх довірених людей у кожне місце, щоб ті слідкували, чи хто що не говорить чи не робить проти їх уряду. Таких людей називають комісарами.

9) Полонина — пасовище, покрите буйною травою на верхах гір. Так високо вже не ростуть дерева, тільки трави. Гуцули виганяють вівці на полонини Карпат, щоб вони паслися, бо трава на полонинах це добра паша для овець.

10) Колиба — хатка на полонині. Гуцули часто виганяють вівці на полонини на ціле

літо та живуть там разом з ними. Щоб мати де ночувати та ховатися від негоди, будують колиби.

СИНІЙ М'ЯЧИК

Орко й Аня жили в Нью Йорку. Жили з мамою, з татом і з маленькою Рutoю, що була така ще маленька, що з нею ледве можна було бавитися. Вона тількищо починала говорити.

Після вакацій батьки обіцяли Оркові й Ані, що підуть з ними на світову виставу, яка саме там відбувалася. І справді, в суботу ранком прийшла тітка Оріся, щоб зо статися на весь день з Руткою, а вони всі четверо вибралися на виставу. Діти не могли діждатися підземки, а потім не могли діждатися тієї хвилини, коли висядуть з підземки на виставовій площі.

Пробули на виставі весь день, побачили там різні дива. А коли втомлені та раді наближалися до станції підземки, тато задержався біля чоловіка, що держав цілу китицю барвистих повітряних м'ячів. І спитав дітей, якої барви вони хочуть. Аня зараз закричала: — Голубу! Синю!

Орко, як звичайно Орко, мусів хотіти іншої, помаранчевої, але зрештою таки згодився на синю.

Приїхали додому. На вид м'ячика Рутка сплеснула долонями і закликала:

— Лялля! (Бо все, що їй подобається, вона називає "ляля"). Але цієї "лялі" не дістала, тільки дістала великого лизака на патичку, а Орко з Анею взяли м'ячика у свою

кімнатку. Аня все ще держала судорожно в руці мотузок, що на ньому хитався так гарно синій м'ячик.

— Ти хіба будеш весь час держати його в руках?! — кепкував з неї Орко.

— Я... я не знаю... — зніяковіла Аня. — Він такий легкий, що якби його пустити з рук, зараз полетить вгору.

— Та полетить! Але в кімнаті вище стелі не підніметься, отже можеш спокійно пустити мотузок! — говорив Орко, бо він думає, що коли він старший, то все краще мусить знати.

Аня поволеньки й несміливо розтулила кулачок і м'ячик легенько та достойно піднявся вгору, аж під стелю.

Та в цю хвилину сталося нещастя. Тато нічого не знав, що діти пустили м'ячика. Ввійшов до кімнати, та ще й пристанув у відчинених дверях. З дверей повіяв у кімнату вітер, поколихав м'ячиком, а він поплив попід стелю та випурхнув надвір крізь відчинене вікно. Аня скрикнула, Орко вискочив вікном в город (щастя, що жили тільки на першому поверсі), а Аня хотіла також скакати за ним. Та тато не дозволив, і Аня вибігла на город дверми, як всі люди. Шуму наробили такого, аж мала Рута розплакалася вголос.

Та поки гибігли в город, побачили вже тільки маленьку-малесеньку цяточку на синьому небі. Дерев в городі шуміли листям під вечірній вітер, а цяточка ставала все менша й менша, поки не зникла і вже не можна було її доглянути.

Орко став розказувати, як він ось-ось і був би ще схопив мотузок, як мотузок трохи не зачепився поміж гіллям груші перед вікном. Але таки Орко не зловив і мотузок не заплутався в гілля, і м'ячика таки не було.

Аня обливала цю втрату гіркими сльозами. Аж Орко змилюсердився й обіцяв, що вийме гроші зі своєї "свинки", щоб купити Ані нового м'ячика. Навіть мала Рутка посумніла і повторяла за Анею: — Ма! Ма! — Це мало значити: — Нема!

Може б Орко справді був вийняв гроші із "свинки", якби не випадок. Так, це сталося третього ранку: мама виглянула з вікно, щоб впевнитися, чи не падатиме дощ. Бо тоді треба б було дати Оркові й Ані до школи дощеві плащики. Виглянула і закликала:

— Орку, Аню! Ваш м'ячик висить на дереві! Цього не треба було дітям двічі казати! Орко вискочив надвір, гублячи незашнурований ще черевик, Аня ще трохи і була б розлила молоко по всьому столі. Навіть тато вибіг з умивальні з милинням на лиці, бо саме голився.

Так, синій м'ячик висів справді на груші! Орко метнувся до сусідів, позичити драбини. І, як звичайно буває, дістав її аж у тих, що живуть найдалше. А коли вилазив на неї, трохи не полетів коміть головою, сковзнувшись зі щабля. Але таки розмотав мотузку та приніс м'ячика в хату. Аня хотіла брати на цей раз м'ячика зі собою у школу, щоб йому знов що злого не сталося. Ледве вмовили її, що коли прив'яже мотузок міцно до поруччя ліжка, то м'ячик сам ніяк не відв'яжеться. А через те все разом — трохи не спізнилися того дня до школи!

А як вони бігли зі школи додому! Але ні, м'ячик справді нікуди не втік, а ждав їх на своєму місці, прив'язаний до ліжка. Мала Рутка сиділа перед ним у своєму візочку та простягала рученята: — Ляля, ляля, дай! — лебеділа.

Аня намотала собі мотузок чотири рази на руку і ходила з ним на прохід так, як сусідка ходить зі своїм собачкою Жіжі. А коли сіла писати завдання, прив'язала мотузок до ніжки стола і м'ячик колихався весь час над нею в повітрі.

Коли діти клалися спати, взяли м'ячика до своєї кімнати. Впевнилися, що вікно замкнене, а тоді дозволили йому летіти під стелю. Він завис у кутку над шафкою з книжками.

Погасили світло. Аня щопиш покінчила вечірню молитву і плигнула на своє ліжечко, як Орко прошепотів:

— Аню, Аню, поглянь! Наш м'ячик світиться, неначе ліхтарик!

Аня оглянулася — і справді! М'ячик світився таким дивним синявим світлцем, неначе газове полум'я у мами на кухні. І світло це не стояло непорушно, а мерехтіло і хвилювало, неначе хвилі моря. Як довше вдивлялася Аня в м'ячик, то більше пригадувалися їй морські хвилі з білими пінистими гребенями. Цього року вона їх бачила на вакаціях над морем.

А поміж хвилями зарисовувався щораз виразніше великий білий корабель. Та й він зник, і тільки видно було, як наближалися та віддалялися крила білих рибалок. Далі й вони зникли, а на м'ячику клубочилися тільки білі, кучеряві хмари.

Діти сиділи тихо в ліжечках і не сміли ворухнутися. А тим часом море зовсім зникло, на м'ячику видно було тільки хмари, а час до часу заблисло крилате металеве тіло літака.

— Аню, та це він нам показує, де був та що бачив! — майже вигукнув Орко. — Все, що він бачив у дорозі, відбивається тепер у ньому!

А тимчасом на м'ячику видно було вже не лиш самі хмари. Незабаром стали появлятися вершки дерев, в далині заблисла ріка, а обабіч неї розкинулося якесь місто.

— Місто! Місто! — вигукнула на радіощах Аня.

— Авжеж, що не село; тільки ти не кричи, а то як Рута пробудиться, буде нам, буде! — завважив шепотом Орко.

Аня поглянула на Рутине ліжечко, але там було зовсім тихо. Тому швидко знов задивилася у м'ячика. А там, над рікою, зачорніла якась висока постать, якийсь пам'ятник з хрестом в руках.

— Орку, це тільки пам'ятник Святому Володимирові в Києві! — переконувала вже шепотом Аня. — Я знаю з образків в українській читанці. Це ніяке інше місто, тільки сам Київ!

Орко не мав чого сперечатися. А тим часом у м'ячику відбивалися широкі вулиці, обсаджені на берегах деревами, відбивалися високі будівлі та церкви з золоченими банями.

— Такий малий — і був аж у Києві! — прошепотів сумно Орко. А тим часом м'ячик показував щораз виразніше двоє дітей, що йшли вулицею зі шкільними торбами на плечах.

— Дивися, Орку! Діти, такі, як і ми! Дівчинка має такі коси, як я... Ні, трошечки може довші... Орку, я чую, як вони говорять!

— Що ти там чуєш! — мусів передиратися Орко. Але скоро замовк. Справді, діти кликали: "М'ячик! М'ячик!" і простягали за ним руки. Та м'ячик мабуть і не втікав, бо зараз діти побачили на ньому дві ручки, а потім дівоче личко, та розплочений носик. Видно, дівчинка тулила до себе м'ячика.

— Бачиш, Улянко, він прилетів з якихось далеких країв! — чути було голос хлопця. — Якись чужі діти гралися ним і необачно пустили в світ . . .

— Ох, якби ж вони знали, що ми — українські діти, як і вони! — зідхнула Аня. А хлопець на м'ячику говорив далі:

— Коли він прилетів із вільного світу, то може туди й повернутися. Давай, ми напишемо якусь вістку на ньому!

— Та кому ж ти, Славчику, напишеш? Хіба ти знаєш, кому він попаде в руки? — заклопоталося дівчатко.

— Байдуже кому, хоч і всьому світові, хоч і всім дітям, що не живуть, як ми, під московським пануванням...

І Аня з Орком добре бачили, як до поверхні м'ячика торкнулася крейда. Та в ту ж мить м'ячик сильно заколихався. І на ньому відбилося лице зі скісними очима, з червоною зіркою на синій шапці.

— Емведист!1) — прошипів Орко.

— Ви що, збираєтеся давати таємні вістки за границю ?! — прогудів із м'ячика голос. — Ви знаєте, що це зрада радянської батьківщини? — а далі чулися якісь такі слова, що ні Орко ні Аня їх ще ніколи не чули. Та мусіли вони бути дуже погані.

Але м'ячик не ждав. Він рванувся і враз все стало від-далюватися: і подзьобане віспою2) лице емведиста і налякані діти і київські дерева. А далі знов видно було тільки хмари, і хмари, і світельце в м'ячику світило щораз слабше, аж згасло зовсім і мама прийшла будити Орка й Аню, бо час було йти до школи.

При сніданку було що розказувати. Аня й Орко розказували навипередки, а м'ячик мовчав, прив'язаний мотузком до поруччя крісла, на якому сиділа при столі Аня. Та нараз Орко сказав:

— А що, коли у м'ячику залишилося щось із того всього, що ми бачили ніччю? Якби так його розпороти ножиком...

— Ні, ні, ні! — скрикнула несвоїм голосом Аня і швидко вхопила в руки мотузок м'ячика. Якби вона так не кричала, Орко мабуть і не наставляв би. Але тепер він завзявся.

— Як не даси? М'ячик такий саме мій, як і твій! Ану там знайдемо що цікаве!

Аня відірвала мотузок від крісла і побігла з м'ячиком у дитячу кімнату. Орко за нею. Зачепив ногою об ліжечко Рути, і перелякана дитина почала плакати на все горло. Аня з м'ячиком була вже надворі. Погналася стежкою в городі. Орко вже був знов зараз за нею. Дарма, що мама гукала з дверей, що не годиться вставати від сніданку.

В Орка ноги довші та сильніші, як в Ані, і ось він вже замахнувся ножиком на м'ячик... Тоді Аня не мала іншого рятунку: випустила з рук мотузок і м'ячик поплив повагом вгору. Орко зробив одчайдушний стрибок, щоб досягнути кінця мотузка, але йому не вдалося. М'ячик вже був перед вікнами другого поверху.. . М'ячик вже був над дахом... Вже був вище комина... Вже виглядав, як малесенька цяточка в небі. ..

— От зробила розумно! — лютував Орко. — Тепер не буде ні мені, ні тобі!

Ані теж було жаль, але вона таки мусіла сперечатися: — То що з того ?! А зате він понесе вістку від нас до Улянки, до Славка, що це ми, не чужі діти, а такі, як вони... Може вони нас побачать, як ми бачили їх...

— Бачиш, а ти навіть нічого розумного не сказала, щоб вони від нас почули! — мусів таки докучити Орко.

— Цікаво, що ти був би сказав? — почувся нараз біля них голос тата.

— Я... я був би сказав, що коли виросту і вивчуся на інженера, то збудую такий повітряний м'яч, що тільки більшовик його торкнеться, він сам вистрілить, і по всьому! — вигадував Орко.

— Може, до того часу вже більшовиків не стане і ви й самі зможете туди поїхати та вільно розмовляти з цими дітьми, що виросли в Україні! — додала з вікна мама, держачи заплакану Руту на руках. А Рута, хоч і нічого не розуміла з того, що старші говорили, стала махати ручкою, вдивляючись оченятами в небо. — Па, па, па! —

лебеділа вона. Якби знала, куди та кому посилає свій привіт.

1) Емведист — член більшовицької поліції, призначеної особливо на те, щоб висліджувати всіх, хто сміє виступати проти більшовиків.

2) Віспа — важка заразлива недуга. Вона залишає знаки на лиці на все життя.

ВИШНІ

Ігор і Ірця повернулися з табору просто на хутір до дядька. В таборі було добре, але й на хуторі непогано. В таборі були братчики й сестрички, а на хуторі мама, тітка і дядько та їх син, юнак Левко, що саме повернувся з водного табору. В таборі грали такі різні цікаві гри і влаштовували змаги, а тут весь день бігали, купалися та гралися з собакою Бровком. Бровко нікого не кусав, а якщо навіть жартом вкусив, то це не боліло. В таборі був смачний і здоровий "фас", а тут попри сніданки, обіди й вечері були ще вишні на деревах у садку. Ой, вишні, такі червоні, великі й сочисті, що не лиш Ігор з Іркою, але навіть Левко і всі старші мали весь час руки й уста червоні, ніби індіяни! А так багато тих вишень на кожній гілці, що треба було підпирати гилляки колами, щоб не поламалися. Було їх подостатком на полумиску, скільки разів засідали до столу. Тітка з мамою варили з них вареники, пекли коржики та смажили варення на зиму. А солодкі які були ці вишні — не від'їсися їх!

Тато приїздив до них на кожний кінець тижня в п'ятницю вечором, і вже від полудня всі його вижидали. Бо завжди привозив зі собою скирту листів і газет, а часом ще яку книжку чи забавку дітям. А ось цієї п'ятниці, коли тато приїхав, на столі появилася лист. Не такий звичайний. Коверта була якась інша, значки були інші, навіть адреса написана якимсь таким фіолетним чорнилом. Всі старші довго перешіптувалися та передавали листа з рук до рук. Аж врешті в суботу при сніданку показали дітям світлину. Там стояло двоє дітей, може таких, як Ігор з Іркою. Тільки личок їх не можна було розпізнати, так були позавивані в хутрянні шапки й кожушки. Біля них собака, завбільшки, як Бровко, тільки більше кудлатий. А стояли перед якоюсь хаткою-не хаткою. Подібне щось було до того куреня, що його збудував був Ігорів рій в таборі у своїй криївці.

Ігор та Ірка хотіли зараз все знати: хто це, і де, і чому. Мама стала пояснювати, що ця світлина прийшла в листі від тітки. Здалека, бо аж з Сибіру. Туди більшовики вивезли були дядька й тітку, другу мамину сестру. За те їх вивезли, що вони любили Україну. І навіть тепер, коли покінчився час їх кари, їм не дозволили повернутися в Україну, а казали залишитися там, на півночі. А це їх діти Івась та Іня. Вони приходяться Ігореві й Ірці братом та сестрою у других. Живуть у цій хатці, що за ними. Її дядько мусів сам собі збудувати. А щоб доїхати до школи, запрягають у санчата собаку Гривка, бо інакше туди не доїхати. Це все було написане в листі. І ще, що там зимою дуже зимно, а літо там дуже коротке. І що зимою кілька місяців зовсім темно і сонце не показується. Пише тітка, що вбого та зле їм там жити. Тому зараз після сніданку мама з цією тіткою, що тут, їдуть у сусіднє містечко, закупити всякого добра на посилку. Тато візьме її з собою в неділю вечором у місто і там надасть.

Поїхали і повернулися аж пізно з полудня з повним багажником тканин, теплих

хусток та одягу. Навіть коробку на це все придбали, велику та міцну. Ігорко й Ірка зустріли їх зараз на ганку. В руках держали всі свої книжечки, чисто оправлені в папір. Всі "ослячі вушка" на картках були старанно повипростовувані, а наддерті картки позліплювані рівно.

— Ми приготували ці книжки, щоб передати Івасеві й Іні! — заявив Ігор так поважно, як братчик писар читав наказ у таборі. Та Левко розсміявся вголос, бо він думає, що коли він старший, то йому все вільно:

— Ото гарно вибрали! "Михайлик", "Слава не поляже", "Син України"1)! Таж ці всі книжки більшовики за раз забрали б при обшуку! Ще й покарали б тітку й дядька, що до них "контрреволюція2) приходить.

Ірусі нависли вже сльози на віях, та Ігор штовхнув її ліктем у бік (легше, ніж звичайно це робив) та шепнув:

— Ходи, я ж тобі казав, що буде краще так, як я видумав! — І повів Ірку в сад.

Батьки й дядьки зайнялися списуванням та складанням всього, що мали висилати. То й не цікавилися, що діти роблять. Аж поки почули в саду такий лоскіт та крик, що миттю зірвалися на рівні ноги і вибігли з хати. І було чого поспішати!

Найбільша гиля з великої вишні лежала зламана на траві, на ній перевернена драбина, а під цим усім — придавлений Ігорко. Ірка, як стояла біля кошика з вишнями, так аж сіла в нього з переляку, і не могла нічого навіть сказати, тільки похлипувала стиха. А Бровко бігав кругом, мов навіжений та гавкав, немов просив рятунку.

Всі кинулися до Ігоря, а Левко погнався швидко, мов атомово ракета в хату, телефонувати по лікаря. Щастя, що лікар жив недалеко, і ще поки витягли Ігоря з-під гилі, затрубіло перед ганком лікареве авто. Та виявилося, що Ігорко цілий, тільки добре подряпаний та потовчений, ну й ще більше наляканий.

Тривало це майже до вечора, поки все було знов як слід: Ігор заснув, обмащений мастями та обліплений плястрами. А Ірчина суконка, чисто випрана з вишневого соку повисла на шнурі на подвір'ї. Тоді щойно почалося допитування.

Ірка зразу призналася татові, що вони хотіли нарвати вишень, щоб післати Івасеві й Іні. Бо Ігор казав, що коли вони ходять до школи, то мусять мати колись вакації. А там, на півночі, вишень, певно, нема. А вакації без вишень — не вакації.. .

Левко вже відчинив був рота, щоб знов сміятися, але на цей раз тато не дозволив:

— Я вас розумію, що ви теж хотіли післати сестрі та братові щось від себе. І вибрали те, що вам найлюбіше. Та чи подумали ви, що поки посилка дійде, вишні давно попсуються та ще пошкодять все інше, що там є?

Ірка закліпала очима зі щирого здивування, що їй ще досі таке не прийшло на гадку, а тато продовжував:

— Та щоб післати те, що найдорожче, не треба лазити на вишні і ламати дядькові гиляки. Скажи, хіба не дорожче вам за вишні те, що можете жити поміж українцями, хоч і в чужині, що маєте українську школу і належите до новацтва, що можете молитися Богу і читати українські книжечки ?

— Та ми хотіли післати книжечки, а Левко сміявся! — боронилася Ірка.

— Ти вже така велика, що повинна б зрозуміти, чому це неможливе! Тільки тоді, коли не стане більшовиків і Україна буде знов вільна, Івась та Іня зможуть повернутися в Україну і ніхто не буде боронити їм жити так, як ви живете: на волі. Тому, коли ви будете пильно вчитися про Україну та новакувати, то колись зможете вибороти

волю Україні і врятувати Івася та Іню. Розумієш?

— Розумію, але це довго ждати! — скривилася Ірка.

— На це ніяк не порадиш. Але подумай, як гарно буде, коли ви зустрінетеся з Івасем та Інею в вільній Україні, десь у вишневому саду. Бо знаєш, що в Україні найкращі

вишневі садки, і ти навіть знаєш пісню про них. ..

— Знаю, — промовила Ірка, все ще трохи наїжена. Але таки заспівала непевним голосом:

"Садок вишневий коло хати, Хрущі над вишнями гудуть...3).

Всі стали підтягати за нею, навіть Левко. І тоді Ірка подумала, що вона буде вчитися, щоб лиш недовго ждати до побачення з Інею...

1) "Михайлик" — книжка про хлопця, який допомагав Українській Повстанській Армії в боротьбі проти більшовиків. Цю книжку написала пані М. Дмитренко, що сама була вояком цієї Армії. Цю книжечку видало було підпільне українське видавництво і вона ходила потайки з рук до рук поміж дітьми в Україні. Один примірник цієї книжечки щасливо дістався до Канади, і тут його перевидали, щоб всі українські діти на волі могли її читати.

"Слава не поляже" — книжка про козацьку добу історії України. Вони вийшла у Канаді, і в ній написано про нашу козаччину по правді, а не так, як учать більшовики.

"Син України" — українська книжка, що нагадує відому у світі книжку "Робінзон Крузо".

2) "Контрреволюція" — так називають більшовики всіх людей і книжки, які виступають проти них.

3) "Садок вишневий" — це прегарний і добре знаний вірш Тараса Шевченка.

ЛИЦАР І ЗМІЙ

Всі "Рисі"1) дуже здивувалися, що братчик приніс їм на сходинах образок лицаря у залізному панцирі2). Лицар рубав мечем сьомиголового змія, і видно було, що ще трохи, і змія загине. Лицар це вже мабуть знав, бо усміхався переможно, сидячи на своїм білім, стрункім коні.

"Рисі" приглядалися йому з усіх сторін, а далі стали розпитувати: чи цей лицар бува не святий Юрій, і що злого зробив цей змія, і чи якби наїхати на нього танком — він вийдержав би. Про танк питав, звичайно, Ярко, бо він завжди щось таке не до речі питає, щоб весь рій сміявся. І справді, сміялися всі, а Олесь став повагом роз'яснювати, що коли ще жили змії, не було танків. А тепер, коли є танки — вигинули вже змії.

Були б довго сперечалися, якби братчик не поклав кінця суперечці:

— Таких багатоголових зміїв на світі ніколи не бувало.

Це тільки люди переказували про них одні одним у казках.

Майже кожний нарід зберіг у себе таку казку про хороброго лицаря, що вбив такого змія...

— О, я хотів би бути таким лицарем! — вигукнув ні з цього ні з того Ярکو, і всі вже думали, що треба знов сміятися. Але братчик відповів зовсім поважно:

— Ясно, що так! Кожен новак повинен старатися стати таким лицарем!

— Справді? — посипалися питання з усіх боків.

— А як же це можливе?

— Братчику, ви хіба жартуєте?!

— Хіба це можуть бути жарти, коли говоримо, який повинен бути новак? — спитав братчик. — Звичайно, що меча й шолома³⁾ він не носить, хіба лиш на забаві чи на сцені, але хіба це найважливіше у лицаря? Тож куди важніше, щоб він не боявся нічого.

— О, я нічого не боюся! — вихопився знов Ярко. — Я завжди перебігаю вулицю, коли світить червоне світло!

— А кому ця твоя відвага допоможе? — спитав братчик.

— Я... я не знаю... — зайнявся Ярко.

— А то відвага повинна помагати комусь? — мусів знати Левко.

— Так, правдива відвага має комусь помагати. А перебігаючи вулицю, коли це заборонено і нею їдуть авто, можеш тільки накоїти лиха собі і другим!

— А як же тоді показати, що я відважний? — зажурився не на жарти Олесь.

— Тоді, коли твоя відвага справді потрібна. Ось трапиться тобі, що зробиш яку шкоду, тоді треба бути відважним і признатися, що це ти зробив. Інакше можуть покарати кого невинного. От наш Ромко признався, що збив шибу в домівці.

— А коли вуличник мені підбив око, бо я його відштовхнув, бо він хотів бити нашого Василька — то я був відважний? — і Левко вказав з гордістю на своє, ще трохи підпухле око.

— Так, ти був справді відважний, коли треба було боронити молодшого брата. Та не лиш у цьому полягає відвага. Треба вміти робити те, що добре, навіть, якби хто мав з тебе за це насміхатися.

— А чому хтось мав би насміхатися?! — сказав Ярко, але ніхто не сміявся, бо всі теж хотіли це знати.

— Є різні люди. Одні злі, і тому насміхаються, бо заздрісні, що не зуміють робити добра. А є й добрі люди, тільки їх інакше вчили, і вони нас можуть не розуміти. Того

й сміються, що не розуміють. От хоч би треба мати відвагу двом українським хлопцям говорити українською мовою, коли зійдуться поміж чужинцями...

Братчик розказав того дня ще багато цікавого. Грали і таку гру, що хто здобув хрестика, тоді братчик замазував чорнилом одну з сьоми голов змія.

Всі сміялися й говорили; кожний спішив здобути якнайбільше хрестиків, тільки Олесь з Нестором не могли спокійно слухати. Вертілися весь час, немов би хто насипав шпильок на їх крісла, та весь час споглядали з-під лоба один на одного.

***

Олесь з Нестором жили в одному домі і ходили до одної класи. Тому й поверталися

зі сходи́н теж разом.

— І скажи мені, звідкі́ля братчик знає, що ми з тобою говоримо у школі по-англі́йськи?! — бі́дькався Олесь.

— Він ні́би наві́ть і погляну́в на мене, коли це говорив!

— зажу́рився Нестор. — Тільки братчик наві́ть не знає, як з нас усі товари́ші смія́лися б! А певно найбі́льше Лоренцо і Дженнаро!

Та враз Олесь щось нагада́в собі і аж приста́нув: — Слухай, а чи ти чу́в, як вони са́мі один до одного гово́рять ?

— Як же ї́м гово́рити?

— А якраз по-іта́лійськи! — аж вигу́кнув Олесь. — Я не́раз чу́в, та я́кось не ду́мав про те!

— То хі́ба, ду́маєш, ми мо́гли б теж спробо́увати по-украї́нськи? — не мі́г пові́рити Нестор.

— Так, я ду́маю, що тре́ба, коли братчик ка́зав! — відпові́в Олесь.

— А коли вони бу́дуть з нас смія́тися?

— То ми са́ме бу́демо від-ва́ж-ні! — проці́див крі́зь зуби Олесь, наві́ть кулаки за́тисну́в, щоб почува́тися від ва́жні́ше.

На дру́гий де́нь, ще не поча́лося на́вча́ння, Олесь по́просив Несто́ра вго́лос по-украї́нськи:

— По́зич мені́, бу́дь ла́ска, стру́гавки! Я не в́зяв сво́єї з до́му, а мені́ о́сь олі́вець зла́мався!

Нестор зі́щули́вся і немов мура́шки пробі́гли йо́му спи́ною. Стра́шний той Олесь! Нестор чу́в ви́разно, як Лоре́н-цо з Дженна́ром на́сторожи́ли ву́ха в ла́вці пе́ред ними. А й Клі́ф з бі́чної ла́вки нахили́в го́лову в їх на́пря́мі. Та Нестор та́ки зі́брав усі́ сили і прости́гнав:

— Ма́єш, за́стружи, тільки не поло́ми!

— Що ви та́ке гово́рите? — за́гуді́в над їх го́ловами Дженна́ро. Нестор чу́в, що че́рвоні́є, мов бу́ряк у св́ятвечі́рньому борщі́. Але Олесь преспо́кійно зі́брав стру́жки з олі́вця на па́пірчик, щоб не смі́тити по до́лівці і відпові́в:

— Я прости́в у ньо́го стру́гавки. Ба́чиш? — і показав стру́гавку. — А гово́рили ми нашо́ю мо́вою, бо ми оби́два украї́нці.

— Як, хі́ба ж ви оби́два не розу́мієте англíйсько́ї мо́ви?

— ви́хили́вся з бі́чної ла́вки Клі́ф.

— Розу́міти — розу́міємо, але на́м краще́ гово́рити рідно́ю мо́вою, бо вона́ на́ша вла́сна. І та́к і бу́демо гово́рити!

— відпові́в Олесь, гля́дячи Клі́фові́ пр́ямо в о́чі.

Нестор хо́тів в́же потя́гнути Оле́ся за ру́кав, щоб не гово́рив тако́го, бо це мо́же бу́ти Клі́фові́ наві́ть обра́зливо, не то що смі́шно... Та Олесь са́м відверну́вся від Клі́фа і став поспі́шно ма́лювати щось за́стругани́м олі́вцем на обкла́динці́ сво́го чо́рновика. Нестор за́гляну́в йо́му че́рез пле́че і побачи́в, що Олесь ма́лює ли́царя́ зі́ змі́єм. Мо́же не тако́го вдало́го, як на то́му обра́зку, що йо́го прино́сив братчик, але та́ки мо́жна бу́ло

пізнати.

І враз Нестор почув, що хтось торкається його рамени. Це був Дженнаро:

— Слухай, старий хлопче, а гарна ця ваша мова?

— Дуже гарна! Будеш слухати, як ми говоримо, то й сам почувеш! — відповів Нестор і аж випрямився.

— Я так і думав, що мусить бути гарна, коли ви залюбки говорите нею! — і Дженнаро якось зовсім ні не сміявся, ні не гнівався.

Саме задзвонив дзвінок і Нестор не встиг ще додати, що в нас не лиш мова, а й пісні гарні... А Олесь тим часом заходився стирати радиркою одну з голов змія, що на образку.

1) Рись — невеликий звір з породи котів, що жив колись в українських лісах. Риси дуже бистрі та звинні, а тому новацькі рої залюбки приймають їх назву.

2) Панцир — металева охорона грудей. Панцирі носили в давнину лицарі, щоб в бою забезпечитися від ударів ворога.

3) Шолом — металева шапка давніх лицарів.

НА ВЕЛИКДЕНЬ ДО БАБУСИ

День був чудовий. Попри дорогу цвіли кущі золотодошу та дикої рожі. Молоденьке листя на деревах біля дороги виглядало як найніжніше мереживо, коли було поглянути вгору з авта. Бо Богдан і Оленка їхали з батьками автом на Великдень до бабусі. Бабуся мала свою хатку далеко за містом і дуже любила, коли до неї приїздили в гості. І діти теж любили їздити до бабусі. А до того ще на Свята! Богданко віз в дарунку бабусі глечик на квіти, розмальований у трипільські¹⁾ wzори. І то не звичайний, а такий, що сам на нього заощадив гроші, бо весь Піст²⁾ не купував собі шоколадок. А Оленка везла вишивану подушечку на голки для бабусі. Скільки то було мороки з цією подушечкою! Що вишила кілька хрестиків, треба було ще більше їх пороти. Богданко вже казав, що подушечка певно буде готова... на Різдво! Коли ж ні! Оленка завзялася, зовсім перестала стежити за телевізійними програмами, а таки покінчила подушечку ще до Квітної Неділі.

То тепер весело було їхати до бабусі. З-під коліс раз-по-раз вискакували маленькі зайчики, і тато мусів сповільнювати бігу, щоб їх не переїхати. А Оленка ще згадувала

останні тижні: як всі разом відбували реколекції³⁾, як відвідували Божий Гріб⁴⁾ у Велику П'ятницю⁵⁾, а ще перед тим як сумно було, коли в церкві читали про Страсті⁶⁾. Та тепер вже був близько Великдень, і на душі було радісно. Так радісно, що як лиш проминали яке авто, Оленка зараз скрикувала: — О, вони певно їдуть теж до бабусі на Великдень, тільки їх бабуся певно не така добра, як наша!

***

А коли з'їхали з головного шляху і здалека було видно бабусину хатку в городі, то стало так радісно, що хотілося кричати на все горло. Бо й бабуся вже стояла на порозі хати, щоб привітати любих гостей, а її собачка Мушка таки прямо трохи не впала під колеса, та гавкала, мов навіжена. Ще добре не задержалося авто, як Богдан і Оленка кинулися до дверей, щоб якнайшвидше вискочити. Та двері лиш одні, і то не дуже

широкі. Богдан штовхнув Оленку ліктем під бік і гукнув чужою мовою, так, як чув це на вулиці в місті:

— Відступися, ти брудна!

— Замкнися, ти дурний! — відгукнулась Оленка тією ж мовою та всією силою таки пропхалася перша крізь двері.

— Діти, що ви таке говорите! — стрепенулася мама. — Це ви так вітаєтеся з бабусею?

Богданко збентежився на хвилину. А далі, немов хотів направити лихо, кинувся бабусі в обійми, з окликом:

— Геллов, бабусю!

Але бабуса не відповіла йому ні не простягла до нього рук. Вона тільки стояла закам'єніла, а з очей покотилися дві великі сльози.

— То твої діти... то твої діти, Дарусю, вже навіть до мене говорять по-чужому? — ледве вистогнала вона і закривши лице рукою, пішла швидко у хату. Богдан і Оленка зааніміли.

— Мамо, мамусю! — кинулася у хату за бабусею мама. А тато сказав суворо до дітей:

— Йдіть у город і не приходьте, поки вас не покличемо! Завжди тільки біда з вами!

Богданко пішов, мов несвоїми ногами. А за ним, з похиленою головою Оленка, а за ними Мушка, замітаючи стежку сумно опущеним хвостом.

В городі вже цвіли свіжі нарциси, цвірінькали пташки, але дітям було не до того. Вони йшли перед себе стежкою і мовчали, аж поки Богданко почав:

— Бачиш, ти сказала мені погане слово і тепер бабуса плаче через тебе!

— А хто мене штовхнув? — наїжилася Оленка. — І не сором тобі!

— А ти навіщо пхаєшся всюди перша? — відповів Богданко войовничо. А Мушка, хоч не знала, про що йдеться, для всякого випадку загарчала.

Хто знає, до чого ще було б дійшло, коли ж на ґанку появилася мама. Богдан кинув поглядом довкруги, немов, щоб побачити, чи буде куди втікати, а Оленка прошипіла злорадісно: — Бачиш, тепер тобі дістанеться!

Але таки станули послушно і заждали, поки мама підійшла до них. Мама підійшла без слова, взяла їх за руки і повела на лавку під плакучою, похилою вербою. Там сіла разом з ними, і Оленка подумала, що краще було б, якби мама сварила, або навіть відібрала той новий синій плащик, що купила їй на Великдень. Але мама не сварила. Вона зовсім спокійно сказала:

— Бачите, діти. Вас двоє — брат і сестра...

Богданко насторожився, до чого це мама говорить.

— Їв мене був брат, а в бабусі нашої син, Славко. І бабуса і дідусь і я, всі його любили. Він вчився пильно, і вже ходив до високої школи у Львові. Ми всі знали, що з нього буде колись великий вчений, бо й усі вчителі-професори не могли його нахвалитися.

— А де він тепер? — не втерпів Богданко, немов забув, що то ждало його.

— Його нема, — відповіла мама. — І саме завтра припадає річниця його смерти. А було це так. Висока школа у Львові була чужа, ворожа нам, польська⁷⁾. І одного разу там зійшлося в час перерви кілька чужих студентів та стали вголос насміхатися з нашої, української мови. Мій брат, а ваш, діти, вуйко Славко, не міг цього стерпіти. Він підступив до них та став вияснювати. Спокійно і розумно, бо він знав багато і міг все пояснити. Став розказувати їм, яка гарна наша мова, як здавна вживає її наш нарід, які славні твори написали нею наші письменники. Та чужинці цього не хотіли слухати, а накинулися на нього з кулаками, а то пішли в рух і палиці. Зчинилася суматоха, хтось викликав поліцію. Поліція — ворожа, не розбирала багато, але взяла в тюрму не своїх, тільки вашого вуйка, що ніби то він розпочинає бійки.

— Але ж вуйко не був винен! — виклинула з жалем Оленка.

— Та звичайно, що ні. Але проте його довго не випускали з тюрми, хоч ми старалися і старалися про те. Аж вуйко занедужав там важко від голоду та побоїв і помер.

Саме на Великдень, багато вже років тому...

— І нас навіть ніколи не побачив! — прошепотіла тремким голосом Оленка.

— Не то, що не побачив, — відповіла мама, — але ще й ви саме під річницю його смерти, так зневажили свою

рідну мову, що поміж собою, та навіть до бабусі, заговорили по-чужому...

— Бо чого Богданко... — почала своє Оленка, але скоро замовкла.

— Та ще й слова ці були погані, зовсім не такі, як під Свята годиться. Але хоч би вони були й найкращі, вони були чужі. Ними ви дуже глибоко вразили бабусю, яка вас так дуже любить. І ви розумієте, тепер, чому?

— Розуміємо! — пробурмотів Богданко.

— Мамо, мамо, я хочу їхати додому! — заплакала Оленка. — Які це будуть Свята, коли ми такого наробили?

— Свята будуть, тільки ви мусите щось зробити. Накоїти лиха, а опісля втікати, це ніяке геройство! — сказала мама так поважно, що ніхто й не міг думати, що могло б

бути інакше. — Ви мусите зараз піти і обіцяти бабусі, що ви завжди будете так шанувати й поважати рідну мову, як ваш вуйко, що навіть життя не пожалів в її обороні. Добре?

— Добре, добре! — гукнули Богданко й Оленка, побігли в хату, взявшись за руки. А за ними, махаючи хвостиком, і Мушка.

Мама ждала на лавці, схиливши голову на руки. Аж з хати вийшла бабуся, держачи руки на раменах обидвох дітей.

— Ми з ними вже домовилися, Дарусю! — сказала вона мамі. — Вони ж самі розумні і знають, що чужої мови мусимо вживати, коли говоримо з чужинцями, але поміж своїми, коли всі розуміємо одні одних, ми не сміємо говорити не по-своєму. Вони ж у мене розумні внуки. І вони мені обіцяли, що більше вже ніколи такого, як сьогодні, не буде. І я їм вірю: вони ж небожі⁸⁾ нашого Славка!

1) Трипілля — село на Україні на Київщині. Там відкопав вчений-археолог Хвойко

залишки людських осель з-перед трьох тисяч літ перед народженням Христа. В оселі теж і були черепки прегарно мальованого посуду. Тепер радо наслідують у нас ці стародавні

взори, прикрашуючи ними глечики на квіти, тарілки, тощо.

2) Піст — це Великий Піст перед Великоднем, коли годиться від мовляти собі всяких приємностей. Багато людей робить собі на той час різні добрі постанови.

3) Реколекції — або інакше говіння — час побожних роздумувань, Сповіді та Святого Причастя. їх відбувають перед Великоднем, щоб добре підготувитися до цього великого Свята.

4) Божий Гріб — це виставлена в церкві плащаниця-накривало з образом складення Ісуса Христа до гробу. Кладуть її звичайно у штучній печері, яка має нагадувати гріб. Обов'язком кожного є від відати цей гріб та помолитися біля нього.

5) Велика П'ятниця — п'ятниця перед Великоднем. В цей день згадуємо смерть Ісуса Христа на хресті. В церкві правлять окремі Богослужби та ставлять Божий Гріб.

6) Страсті — Богослужба в Чистий Четвер перед Великою П'ятницею. Тоді читають дванадцять розділів Євангелії про муки та смерть Ісуса Христа.

7) Тут мама згадує часи поміж 1923 і 1939 роком, коли то вся Західна Україна, а з нею і столиця її Львів належали до польської держави. Ці землі попалися під польську займанщину тільки після дуже важких боїв, бо українці, проголосивши дня 1. листопада 1918. року самостійну Західно-Українську Народну Республіку, довго боролися за неї. Поляки перемогли не так своєю силою, як хитрощами та при допомозі інших країн.

8) Небіж, небога — діти сестри.

СВОЯ ШКОЛА

Прибіг Степанко зі школи. Кинув книжки в кут. З'їв нашвидку обід, що мама залишила на кухні, йдучи на роботу. Вхопив м'яча та побіг на вулицю.

Підкинув м'яча раз і другий, а за третім разом м'яч покотився далеко-далеко, аж на перехрестя вулиць. Погнався Степанко за м'ячем, щоб хто його не взяв, або щоб авто на нього не наїхало. Добіг щасливо, підійняв м'яча, а тут напроти нього — Миронко. І торба з книжками в руках.

— О, а ти куди? — спитав його, замість привітання, Степанко.

— До школи! — відповів повагом Миронко і вже хотів іти далі.

— Тепер, після полудня до школи? — не міг надивуватися Степанко. — Я саме тепер прийшов зі школи.

— Я теж недавно прийшов зі школи, але тепер іду до іншої, української школи! — відповів Миронко.

— А я йду гратися м'ячем.

— А не поспробував би ти піти разом зі мною в школу?

Це недалеко, ось-там за рогом вулиці.

— Що? Ще в одну школу?! — аж вигукнув Степанко.

— Хай іде, хто хоче, я не піду!

— Коли так, то бувай здоров, а то я ще спізнюся через тебе! — Миронко перебрав торбу в другу руку і майже побіг.

Степанко підкинув м'яча ще раз і другий, а потім якось сумно йому стало. — Хоч би було з ким гратися, а то самому — нецікаво! — подумав.

Аж надлетів горобець з великим жовтим олівцем під пахою. Степанко зрадів:

— Горобчику, горобчику, ходи гратися зо мною! — закликав.

— Мені ніколи! — зацьвірінькав горобець, та вже хотів летіти далі.

— А куди ти поспішаєш?

— До школи!

— Навіщо ж тобі школа? — здивувався Степанко.

— На те, щоб навчитися гороб'ячого письма.

— Якого ? Якого ? — Степанко думав, що не дочув, і аж приклав долоню до вуха, щоб почути краще.

— Го-роб'я-чо-го! — повторив горобчик, розділяючи кожний склад. — Такого, що ним порозуміваються всі горобці в цілому світі, де вони не жили б.

— Диви, диви, я й не думав, що у вас може бути письмо! — здивувався Степанко.

— Хіба можна без письма? — обурився горобець. — Кожний чесний горобець його пильно вивчає. Ось тут, наприклад, залишив якийсь горобець у поросі записку, що Туся несла сьогодні крупи з крамниці, коробка випала їй з торби і крупи розсипалися. А то буде бенкет! Коли я роз кажу про це вчителю, може полетимо туди і всією клясою після науки! Прощай!

Горобець пурхнув та полетів, а Степанко довго вдивлявся в пісок біля дерева, що росло на березі хідника. Та не міг доглянути там нічого більше, як тільки переплутані сліди гороб'ячих ніжок.

Аж надбіг дорогою Брисько з торбою, перевішеною через плече. Степанко зрадів йому дуже:

— О, ти саме в пору нагодився! Ходім гратися разом! Ти так гарно вмієш підносити м'яча та приносити його в зубах!

— Мені ніколи: поспішаю до школи! — відповів Брисько, навіть не оглядаючись.

— До школи? А це до якої? — спитав Степанко, бо чув, що лють починає його брати.

— Звичайно, що до собачої! Там вивчаємо історію нашого роду! — і Брисько закинув так гордо голову вгору, аж його клапате ліве вухо перевернулося зовсім на правий бік.

— Пхе, яка ж там у вас історія?! — відрубав люто Степанко, та зараз і пожалів цього. Бо Брисько так загарчав та вишкірив зуби, що Степанко мусів аж вискочити для безпеки на залізну огорожу травника.

— Гарр! Гарррр! — підскакував до нього Брисько. — Ти не чував про нашу історію? Таж найславніші князі брали наших предків зі собою на лови! Гав, гав! А скільки дітей ми вирятували з пожарів, а скільки подорожніх, що заблудили в горах! А те, що ми вірні понад все своєму панові — то хіба не наша слава?

— А справді, я не думав... — промовив Степанко, трохи на те, щоб заспокоїти

Бриська, а трохи таки тому, що справді здивувався.

— А бачиш — гав! гав! — не вгавав Брисько. — Все це мусить знати кожний добрий пес, щоб шанувати свій рід та самого себе. Але я тут з тобою воловоджуся, а це вже пізно! До побачення, гарр! — і Брисько, щоб могли скоріше бігти, вхопив торбу в зуби та погнався, скільки сил стало, виляючи хвостом.

Степанко зліз з огорожі та тільки пошкрябався в голову. А тоді попрямував до парку в сусідньому кварталі домів, може там хоч знайде з ким погратися.

Тільки вбіг у ворота парку, надлетів йому назустріч соловейко з аркушем нот, звиненим в тоненьку трубку, під крилом.

— О, добре, що бачу тебе! — зрадів Степанко. — Будемо гратися: я буду кидати в тебе м'ячем, а ти будеш втікати з дерева на дерево!

— Мені ніко-ко-ко-ли! Я лечу до шко-ко-ко-ли! — защебетав соловейко.

— Що, і ти до школи? — аж обурився Степанко. — А чого ж ти будеш там вчитися?

— Співати так гарно, як і всі соловейки!

— Овва, хіба варто сьогодні вчитися співати? — покрутив носом Степанко. — Доволі наставити патефон, а він виспіває тобі, що схочеш!

— Ко-ко-ко-коли ж ні! — розгарячився соловейко. — Ніякий патефон не заступить нашого, солов'їного співу.

Так вміємо співати тільки ми — соловейки. І співаємо всі однаково гарно, в якій країні ми не жили б. За те шанують нас усюди, зате славлять нас у піснях та в віршах.

І ваш поет, Тарас Шевченко писав про нас:

.. . Дивлюся — аж світає, Край неба палає, Соловейко в темнім гаї Сонце зустрічає .
. А знаєш, в якому вірші ці слова?

— Я... так... ні, щось не пригадую... — забелькотів Степанко і почув, що йому стало нараз дуже гаряче.

— Хіба ти не вчився цього у своїй школі?

— Та я так . . . мені ніколи ходити до своєї школи . . .

— О, коли ти такий, то мені ніко-ко-ко-ли й говорити з тобою! — і соловейко обняв міцніше крильцем свої ноти та піднявся вгору.

Степанко постояв, постояв, щось подумав, а потім пустився бігцем туди, куди пішов був Миронко. Бо може ще якраз не було запізно піти до своєї школи?!

1) Це уривок з поеми Тараса Шевченка "Сон".

АНДРІЙКОВІ ІМЕНІНИ

Андрійко знав, що його іменини будуть на тиждень перед Святим Миколаєм. Знав і пильно зазначував в календарці на останній сторінці грудневого числа "Готуйсь"1), скільки ще днів треба ждати.

Ще був один тиждень до Святого Андрія. Андрійкова старша сестра, Марта, прибігла зі сходин розсміяна і сказала, що ввечері під Андрія прийдуть до неї товаришки з її гуртка ворожити. Андрійко зніяковів, бо мама обіцяла йому, що в той день влаштує гостину для його товаришів з роя "Тарпани"2), а тут... Але не сказав нічого. Бо й мама нічого не згадувала про це Марті. Тільки стала разом з нею

продумувати, звідкіля взяти воску до виливання та чийого пса позичити, щоб їв балабухи. Звичайно, що мама ці балабухи спече. А про Андрійкову гостину — ані слова!

Андрійкові світ став немилим. Побажав тому псові, (хоч ще не знав, котрий це пес буде!) щоб він подавився тими балабухами. А потім пішов у свою кімнату сумний, пресумний, вчитися віршик до школи українознавства.

А коли сів до науки, не міг ніяк запам'ятати, що говорив Святий Андрій на київських горах:

— І вас степи, благословлю. Колись прославитесь ви людом, Що трудом вчинить з вас ріллю І запанує власним трудом.

Читав і читав і ще раз читав і не міг запам'ятати. А ще найгірше лютило його, що той пан Василь Щурат, що написав цей вірш, вибрав собі саме Святого Андрія. Немов на глум, щоб пригадувати Андрійкові, що за тиждень його іменини, а ще хто знає, як буде з цією гостиною...

На другий день на сходах "Тарпанів" Андрійко не казав нікому нічого, немов Святого Андрія не мало бути за шість днів!

А в навечер'я Андрія стали приходити до Марти її товаришки. Андрійко постановив собі, що не буде відчиняти дверей, скільки б там дзвінок не дзвонив. Та нічого з того не вийшло, бо кожен раз, ще навіть дзвінок не починав дзвонити, а вже всі юначки кидалися з криком у сні, щоб привітати нову товаришку. Пес Гривко, що його привела зі собою Нуся, починав гавкати та попадав дівчатам під ноги, а від того вони ще голосніше кричали. Нікому не прийшло на гадку, що відчиняти двері — Андрійкова робота.

Отже Андрійко образився, замкнувся в своїй кімнаті та став читати книжку Софії Парфанович "У лісничівці". З вітальні долітали вигуки:

— Перстень! Олі попався перстень!

— А Дозя вибрала собі чотки!

— Гривцю, Гривцю, красний песику, ходи покоштуй мого балабушка!

— Марусе, вважай, не попечися воском!

Та Андрійкові було все байдуже. Аж прибігла до нього Марта, відчиняючи двері нарозтвір:

— Андрійку, ходи швидко! Тобі хочуть поворожити!

— Не треба! Я й так знаю, що не буде того, чого я хочу! — відгризався Андрійко та знов потонув у книжку.

Тоді Марта усміхнулася хитро та сказала:

— Хто знає? Може, коли поворожимо, то воно і станеться?

Андрійко пошкрябався за вухом та встав нерадо:

— Ну добре, я піду, але запишу собі за це добре діло на сьогодні!

Дорогою Марта ще "мусіла" пригадати, щоб він не забув гарно привітатися з юначками. А Андрійко подумав, що запише собі за те два добрі діла.

Та коли йому дали в руки горнятко з воском, вже вагався, чи їх запише. Коли ж вилив віск на воду та з того воску стало щось таке дивне викручуватися, Андрійко

подумав, що таких добрих діл братчик і так певно не зачислив би до проби.

Коли ж підніс віск та держав поміж лямпою і стіною, щоб виразно побачити тінь, стало таки дуже цікаво.

— Тут на самому вершку хтось стоїть та щось держить в руках, ніби хрест! — закликала Оксана.

— Це певно Святий Андрій на Київських горах! — додала Нуся.

— А тут внизу якісь такі маленькі постаті...

— Може новаки? — піддала думку Марта, і Андрійко бачив виразно, як вона усміхнулася значуче до Соні.

— Не було б дивно, якби вони справді прийшли, бо завтра Андрійкові іменини! — додала мама, ніби говорила про якусь буденну справу.

Андрійкові здавалося, що стоїть на гарячій газовій плитці. Не знав, що з собою робити та що казати: не досить, що самі собі бавляться, а ще беруться глузувати з нього!

— А тепер ходи до тарілок! — зарядила Марта. Взяли його до стола, де лежали три глибокі, перевернені горі дном тарілки.

— Вибирай, котру хочеш, а тоді поглянемо, яка доля заховалася під нею!

Андрійко тицьнув пальцем у першу скраю. Йому і так було байдуже, а бачив, як юначки чогось переглядалися таємничо, а навіть Оксана заглядала чогось у вікно...

Йому було байдуже, аж поки підняв тарілку: там пишалася блискуча вічна ручка, зовсім така, як має тато. А біля неї карточка: "Андрійкові в день іменин від Марти".

Годилося подякувати, але Марта поспішила, щоб глянув і під інші тарілки. Під другою лежав ніжик в роговій оправі та з багатьома вістрями, і знов карточка: "від Мама і Тата". А під третьою звичайна маленька коверта, а на ній напис:

"Братчикові Мартусі, чемному новакові Андрійкові від Гуртка "Кукіль"3) в день іменин".

— Ти пробач, що ми нічого не купили, — виправдувалася гурткова Ляся, — але Марта аж так пізно нам сказала...

Та Андрійко вже давно пробачив:

— Я сам передплачу собі "Готуйсь" на новий рік, і... і (поглянув, щоб впевнитися, скільки грошей було в коверті) і ще вишлю передплату за якогось новака, що сам не зможе собі передплатити! — закликав на radoщах.

Та тут Гривко скочив так несподівано, що перевернув стілець і вода з мидниці від виливання воску розлилася по підлозі. Дівчата розскачилися з криком, щоб вода їх не похляпала, а Гривко погнався до дверей. А під дверима, замість дзвінка, залунало грімке "Многая літа".

Андрійко скочив стрімголов до дверей і вже впускав у хату своїх "Тарпанів", а за ними навіть і братчика!

Братчик побажав Андрійкові всього добра. Щоб ріс, мудрів та став юнаком — гетьманським скобом4). І щоб колись став генералом Української Армії (бо братчик знав, що Андрійко хоче бути вояком). А тоді кожний новак цілувався з Андрійком тричі,

по-козацьки та давав йому якийсь дарунок. Кожний дарунок був загорнений в якийсь інший взористий та барвистий папір, і Андрійко пізнав, що це були книжки. Тільки чому вони всі були одної величини?

А коли взявся їх розпаковувати — аж дивно стало! Від Івася дістав "За сестрою" Андрія Чайковського. Від Миколки — теж "За сестрою". Коли скинув папір з Юркового дарунка — це була теж книжка "За сестрою". Щораз більше здивування малювалося на обличчях усіх. А коли в Володковому дарунку знайшлася теж "За сестрою", Ігорко вигукнув, майже зі сльозами в очах:

— Мого дарунку можеш і не відчиняти! Я купив тобі теж "За сестрою"!

Аж тоді всі вибухли голосним сміхом, а братчик став пояснювати:

— Я казав їм, щоб кожний купив Андрійкові якусь книжку, яку сам найрадше читає. А вийшло ось що! — і братчик так розсміявся, що далі не міг говорити.

І вже далі всі сміялися цілий вечір: і при грах, і при перекусці. Найгірше, що за сміхом ніхто навіть не завважив, які добрі були мамині коржики з битою сметаною, зовсім не те, що Гривкові балабухи!

Сміявся і книгар другого дня, коли Андрійко пішов замінювати ці книжки за якісь інші. — Я думав, що цю книжку завдали у школі на лектуру, стільки покупців було вчора на неї! — казав.

А Андрійко був дуже щасливий, коли приніс додому цілу скирту замінених книжок: Івана Франка, Віри Лебедової, Романа Завадовича, Іванни Савицької, Леоніда Полтави⁵)...

Та найбільше зрадив тим, що в день своїх іменин дістав в українській школі "дуже добре" за гарно вивчений вірш "Святий Андрій на Київських горах".

1) "Готуйсь" — журнал пластового новацтва. Кілька років на його останній сторінці був розмальований календарець на цей місяць, на який було призначене число.

2) Тарпани — дикі коні, що жили колись у степах України.

3) Кукіль — червоно-фіолетні квіти, що ростуть поміж збіжжям. Гурток юначок прибрав собі цю назву жартом, бо кукіль тільки дуже гарно виглядає, але користи з нього ніякої. Він тільки занечищує збіжжя.

4) Гетьманський скоб — найвищий ступінь, що його може досягнути пластун-юнак. Скоб — це рід сокола, що живе в Україні, а рівночасно це перші букви пластового привіту: "Сильно Красно, Обережно, Бистро!"

5) Великий український письменник Іван Франко (1856-1916) писав теж багато книжок для дітей.

Віра Лебедова — правдиве її ім'я Константина Малицька, вчителька і письменниця, що писала для дітей. Вона померла вже кільканадцять років тому.

Роман Завадович — відомий письменник, що пише багато для дітей. Живе тепер у Чикаго в Америці.

Іванна Савицька — письменниця, що багато пише для наших дітей. Живе тепер у Торонті в Канаді.

Леонід Полтава — правдиве його прізвище Єнзен; народився на Полтавщині в

Україні. Письменник, що пише теж для дітей. Тепер живе в Америці.

ВЕЧІР ПІД СВЯТОГО АНДРІЯ

Хоч зірвалась хуртовина, новачок вона не спинить. Просить Галя рій до себе, тож спішать усі, як треба. Білий сніг дорогу стелить, новачки біжать веселі. Що буде — не час питати, хоч цікаві дуже знати!

Віє-віє сніговія. Завтра-завтра день Андрія. Вітер в комині гуде. Небувале щось іде!

Галя легко і потрошки розгріває глечик з воском. Ще з водою миску ставить... Ой, цікаво як, цікаво!

Ще той віск не розтопився, як закликала Оріся:

— З воску будем ворожити! Знаю я, як це робити!

А Галинка: — Ти вгадала! Я до себе вас зібрала, бо такі вже в нас звичаї: віск дівчата виливають. Під Андрія, в нічку темну, силу має віск таємну! Тисячі вже років тому ворожили так в нас дома! Тож і ми, в чужому краю, не покинемо звичаю.

Роева "Волошок" Натя стала перша виливати. Вже розплився віск гладенько, в Наті б'ється так серденько. Вже той віск і ціпеніє, добра доля Наті спіє.

З того воску, бачить Натя, тінь відбилась: ніби хата, соняшники біля плота і відчинені ворота. Все чистеньке, аж сіяє, Бровко з буди виглядає ..

Аж заплескали "Волошки": — Щастя матимеш не трошки! Ти повернешся у хату, і щасливу, і багату!

Відважніше наближалась після Наті — писар, Ляля. Пінився їй віск, крутився, аж застиг — і ось відбився: ніби голови...

— Це ж коні, мчаться по степу вороні! Козаки — хіба не бачиш? Ось в страху татарин скаче!

— А де ж інші?

— Десь пропали!

— Налякались — повтікали!

Та "Волошки" добре знали, чом таке попалося Лялі: як часу хвилинку має, то про козаків читає!

Так одна всі за одною похилились над водою. Кожній з воску там на стінах відбивались дивні тіні.

Коли ж всі поворожили, каже Христя:

— А якби ми вилили роеві долю, поки підемо додому!

Виливала віск Оленка, що в рої у них маленька. Та ніхто не вмів вгадати, аж прийшла в кімнату мати. Глянула — і вмить пізнала: Крим, Карпати показала, бистрі річки, доли, гори, Київ, Львів і Чорне море. Та сказала ще до того:

— Дивуватись тут нічого! Кожна це новачка знає: Україна вас чекає! України слава й воля, це найкраща ваша доля!

Всі заслухались в кімнаті. Тільки вітер десь завзято попід вікна снігом віяв. Бо ж була це ніч Андрія!

СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКА СЦЕНКА

Зенко таки дуже зрадив, коли братчик сказав, що він гратиме чортика у Свято-

Миколаївській сценці. Як не радіти?! Приберуть його в чорну машкару, причіплять довжезну хвостяку, певно й різки дадуть, щоб роздавав, кому до вподоби. Може і вилки, щоб на них настромлював нечемних дітей?! І можна буде йому таки перед усіма на сцені скакати, викрикувати, може й на руках стати! О, це він вміє!

Братчик роздав усім переписані ролі. Zenko заховав свою роль у кишеню куртки, кликнув усім: — Готуйсь!

— та вибіг з домівки. Надворі дощ ніби падав, ніби й не падав; летіло пожовкле листя з дерев, а на дорозі, поприхідник стояли ще великі калабані з того зливного дощу,

що випав ніччю. Йшов Zenko та весь час думав, який то з нього буде чортик, усім на пострах, його роеві на славу.

— А що буде, коли я зараз попробую стати на руках?

— подумав нараз. — Братчик же казав, що треба старанно підготовляти роль!

І... гоп! Станув на руках, та так рівнесенько, мов свічка. От будуть всі хвалити!

Та не вспів цього добре й подумати, як щось чорне наскочило на нього та з розмаху повалило його в болото. Zenкові в очах потемніло, і добру хвилину він не знав, де він та що з ним сталося.

Що лиш підвівся трохи та хотів протерти очі, коли ж на них налипло болота, що й не проглянеш! Став шукати насліпо хусточки в кишені куртки. Та ба: мама пригадувала кілька разів, щоб не забути її, але Zenko, видно, таки забув. Все, що зміг знайти, то був якийсь папірець. Постирив ним з лиця що-найгірше болото та побіг додому, продумуючи, якби то просмикнутися прямо в умивальню, щоб мама не переловила подорожі. Сусідський Бриско виляв перед ним хвостом. Zenкові навіть прийшло на гадку, чи не Бриско це перевернув його так погано, але він так спішився, що навіть не мав часу кинути за Бриском хоч маленьким камінчиком. Та й не до того йому було!

***

Коли мала бути перша проба до Свято-Миколаївської вистави, Zenko мусів іти до тітки на іменини. Коли була друга проба — так забавився на вулиці з сусідським Петрусем, що вже не було чого йти у домівку. Аж приходить остання проба перед Святим Миколаєм. Братчик телефонує до мами: що сталося з Zenком?

Кинувся Zenko до кишені в куртці за ролею, а там її і сліду не стало! Zenкові мурашки пробігли по спині. І як тут признатися братчикові, що згубив роль?

Неохоче збирався, а що ближче до домівки, то йшов щораз менше охоче. А коли проходив попри кіно, то згадав, що квиток вступу коштує якраз стільки, скільки грошей він має в кишені. Отже вступив до кіна.

Прийшов день перед самим Святим Миколаєм. Молодша сестра Лідуся вже зранку передразнювала Zenка:

— Я Еня дуже боюся, Еньо буде цолтик, фе, фе!!!

А Zenko так дуже журився, що то буде з тим чортиком, що аж не міг доїсти шоколядового киселю після обіду.

Хоч-не-хоч таки надійшла ця п'ята година і вся рідня вибралася поглянути, як Zenko виступатиме.

Ні живий ні мертвий всунувся Zenko за сцену, а братчик йому зразу:

— Ой, добре, що ти є! Ми вже взяли були замість тебе Бориса, але він захворів ще від учора! Ролу вмієш?

— Вмію . . . ледве чутно прошепотів Zenko. Йому чомусь так виразно пригадалося, що новак завжди говорить правду.

— То біжи швидко передягатися! Сестричка Дзвінка має вже одяг для тебе!

Та поки Zenko дійшов до сестрички Дзвінки, потягнув у кут Мірка, що то найкраще читає в усьому рої. Тому Мірко мав сидіти у будці та з книжки підповідати всім, якби хто забувся. Братчик казав, що в правдивому театрі Мірка звали б "суфлером".

— Мірку, хочеш мого ножика?

Міркові очі засвітилися: — Того з роговою колодкою?

— Того! Хочеш?

— Дуже хочу!

— То підповідай мені кожне слово!

— Я й так буду підповідати!

— Але таки кожне слово!

— А ти хіба не вивчив ролі?

— Та тее... трохи... так ніби... А хочеш мого альбома з образками звірів?

— Хочу, але певно не даси!

— Дам, дам, тільки пам'ятай: кожне слово!

— Ну добре вже, добре!

Тут де не взялися дві новачки, що їх прислала сестричка Дзвінка по Zenka, бо час вже було передягатися; на залі вже й світла померкли!

Zenko трохи повеселішав, коли йому прип'яли роги та довжезний хвіст. Але коли станув під якими світлами на сцені й побачив перед собою новачок-янголів з розпущеними косами, та ще й самого сивого Отця Миколая, то його душа помандрувала зі страху геть аж у сам кінець хвоста. Хоч який довгий був хвіст. Zenko боявся і глянути на залю. бо й так знав, скільки там голів, та як усі глядять на нього. Мабуть зі збентеження навіть рота широко розкрив, тільки сам цього не завважив. Шукав тільки віконця з Мірковою головою: коли то він почне підповідати! Нарешті!

— Поклонися! — прошипів Мірко.

— Поклонися! — випалив, мов з пістолі, Zenko, просто в лице святому Миколаєві. Янголи переглянулися здивовано, а брови святого піднялися високо вгору, майже аж до золоченої мітри¹⁾ на голові.

— Та кланяйся вже раз! — шепотів розпучливо Мірко.

— Та кланяйся вже раз! — вигукнув Zenko-чортик, мов з гарячки. Янголи прикусили уста, щоб не сміятися.

— Кланяйся, не говори, і рот закрій, ти роззяво! — хрипів Мірко, аж вихиляючись з віконця.

— Кланяйся, не говори, і рот закрий... і враз слова застрягли Зенкові у горлі. Ні, справді щось тут було не так, бо найменший янголик, Дуся, таки не видержала і розсміялася вголос. Аж тоді Зенко зрозумів! Обернувся на п'яті і рад був втікати, куди очі бачили, куди ноги несли. Та це не було так легко! Довжезна хвостяка заплуталася під ногами і Зенко бебехнув з усієї сили на гору пакунків, що вже ждали готові до роздачі на сцені... На залі піднявся шум...

***

Мірко не дістав ні ножики ні альбома. Зате тепер, коли братчики збираються плянувати яку виставу, братчик гніздовий завжди каже: — А найважчу роль дайте Зенкові. Він тепер так пильно завжди вивчає ролі, що й цю напевно найкраще заграє.

— Так, як грав чортика! — пригадує завжди котрий з братчиків.

Та братчик гніздовий цього не слухає. Чортик був давно, а тепер вже все зовсім змінилося!

1) Мітра — шапка з хрестом на верху. Мітру носять єпископи, коли вдягають Богослужбні ризи. Святий Миколай за свого життя на землі був єпископом. Тому його малюють і представляють у мітрі.

ЛИСТ ДО СВЯТОГО МИКОЛАЯ

Дорогий Святий Отче Миколаю!

Я називаюся Катруся і тепер маю час писати до Тебе. Бо мій братчик Петрусь заснув і вже не плаче. Бо я мушу оставатися з Петрусем, коли татко йде до міста. Петрусеві тільки три рочки і я його дуже люблю, коли він чемний. А коли він нечемний і плаче, то я теж плачу.

А наш учитель в українській школі прочитав нам таку казочку, як то Ти, святий Миколаю, поміг бідній сирітці. Тоді Борис встав і спитав, чи це правда. А пан учитель сказав, що правда, бо Ти так тихенько шепчеш добрим людям, щоб вони помагали, кому треба. То Ти певно знаєш, де живуть такі люди. Татко читав у газеті, що за морем, що зветься океан, є багато таких людей. Вони українці, так, як і ми. То перекажи їм про нас, Отче Миколаю, щоб вони нас не забули!

А коли будеш їм казати, не забудь згадати про панчішки для Петруся. Бо я їх часто зашиваю. Вони зовсім ствердли і Петрусь не хоче їх носити і плаче, коли треба їх вдягати. Бо мені вже вісім років і мама навчила мене направляти одяг і пішла в санаторію.

І ще попроси, щоб мені прислали якусь українську книжечку. Бо я ходжу до школи, а книжечки не маю. І в німецьку школу ходжу. А наш учитель в українській школі дуже добрий, і татко каже, що до української школи треба йти, як на велике свято. То я завжди вдягаю ту вишивану блюзочку, що мені мама вишила. А коли приходжу зі школи, складаю блюзочку старанно, бо вона дуже гарна і мені її шкода і тато каже, що мама вже мені другої не вишиє.

А про ляльку не кажи нічого. Бо Ти певно не знаєш, що Гретель, та, що живе через вулицю, має на вікні таку велику ляльку в правдивих черевичках і в капелюшку з перцем. Я бачу цю ляльку кожної днини і вона мені часто сниться. Але в нас вікно

завішене до половини накривалом, бо нема вугілля, щоб зимою добре натопити в печі, і тому треба вішати накривало, щоб хоч від вікна не віяло. То нігде було б таку лялю посадити. А я так дуже хотіла б її мати.

І ще прошу Тебе, Святий Миколаю . . . Тільки людям про це не кажи, навіть добрим. Бо це можеш зробити тільки Ти — Святий. Мені дуже треба такої шапки-невидимки, як ми давали про неї виставу в школі. Бо мені треба вдягнути цю шапочку і дістатися до мами до санаторії. Бо дітей туди не пускають, а коли йду з татом на відвідини, то не можу навіть через вікно побачити маму, бо вона лежить у кімнаті від городу, не від вулиці. А я дуже хотіла б побачити маму. І Петрусь теж хотів би, тільки він маленький і маму навіть не пам'ятає.

А коли тато вдома, то бере мене на коліна і каже, що я його розумна донечка, і що він мені все купив би, навіть теплу шапочку на вушка на зиму, таку, як має Лізель, з китичкою на кінчику. Але тато не має грошей . . .

А коли все це скажеш цим добрим людям (заховай добре цього листа, щоб чого не забути!), то ще скажи, що я завжди буду за них молитися, а коли я буду велика і Петрусь буде великий, ми їм за це все віддячимося.

Прощай, Святий Миколаю. і дуже вважай, щоб не загубити нашої адреси!

Твоя Катруся з Авґсбурґа¹⁾.

1) Авґсбург — місто в Баварії, в Південній Німеччині. В Німеччині залишилося багато українців, які не могли виїхати до Америки чи Канади, бо були хворі. Багато з них дуже бідувало. Катруся саме дитина таких батьків.

В ДЕНЬ СВЯТОГО МИКОЛАЯ

Ой, радіють вже від ранку янголята! Йде день Отця Миколая — це ж велике свято, а роботи в них повніська хата!

Ось одно взялось за ножиці великі. А святий Петро хмарок-баранчиків¹⁾ прикликав. Збіглася хмарок комірка повна. Янголятко з них стриже біленьку вовну. Друге дожидає вже і швидко випрядає з вовни білу нитку. Третє приготувало із блискавиці дроти, щоб на них плести, а часом і... пороти. Виплело светерики пухнаті, щоб не мерзли діти в зимній хаті.

Інші знов печуть зірки: крухі та в шоколяді. Ще й підспівують, такій роботі раді. А муку як решетами сіють, небо все і вся земля біліють.

І в друкарні гук: машини золоті працюють. Янголята українські книжечки друкують. Скільки там казок, ще й образків немало! Щоб для кожної дитини стало!

І вже мріють янголята, як то діти цим дарункам їх будуть радіти. Кожне хоче гарне щось дістати. Навіть бідні, оті без мами і без тата. Та про них найбільше дбають янголята!

І коваль-мороз стукає молотками: він кує із криги на дарунки сани. Та міцні, блискучі сани, і прозорі. А на полозах²⁾ мережить дивні взори.

Вже всідає в них, повагом і поволі з патерицею³⁾ святий Микола. А за ним з дарами янголята. Під вагою аж схилилися, крилаті.

І летять, без мотору, без коней, шляхом зоряним, що в світлі тоне. Далі й далі

мчаться в небосхилі. А зірки стоять при шляху і значать їм милі. Бачать янголи внизу в хатках віконця світять. Виглядають з неба гостей діти!

З'їхали на землю. В лісі тихо. Та надумали вже чортенята лихо. Поки сани виплили з-за хмари, висипали всю дорогу жаром. І заїхали на неї сани...

Лід від жару весь відразу тоне, примлівають янголи зі страху, а чорти дари під паху й шусть! — зі шляху! Ще й глузують з-за дерев, прокляті!

Довелося пішки мандрувати. Темний ліс, сніги такі глибокі, лід тріщить зрадливо на потоках. І хоч янгол пташкою літає, не лишати ж їм самого Миколая!

Аж якось добилися поволі. Ось в містечку українська школа. Діти чемні там, до праці всі охочі. Ждуть Святого, аж блищать на radoщах їм очі. Мають що Святому розказати: той сирітка, в того хвора мати. Тому знов подерлись черевики, дома він сидить в мороз великий. Кожен помочи, дарунків дожидає, від кого ж, як не від Миколая?

Вже з дверей благословить Святий усіх журливо. Коли глянь — а звідкіля це диво? Там коробок і скриньок на сцені — гори! Підійшов учитель і говорить:

— Не журися, Гостю наш, Владико! Не така чортівська сила вже велика! Поки ви снігами мандрували, ми дари великі вже дістали. А прислали їх, Тобі на шану, наші діти з-поза океану. Хай розвеселяться янголята! Ти ж благослови дари роздати!

Підійняв Святий тремкі долоні, поблагословив синів і доні. Тих, що найбільш наші браття, та і тих, що вміють помагати. Тих, що друзям в допомогу стануть: всіх дітей по цей і той бік океану!

1) Хмарки-баранчики. Білі, кругленькі хмарки називаються: баранчики.

2) Полози — дошки, що на них сунуться сани.

3) Патериця — висока палиця з хрестом на верху, знак єпископської влади.

ЯПОНСЬКА ЛЯЛЬКА

Юрко сидів над книжкою за столом, а Надійна на килимі на долівці, поміж своїми ляльками. Брала одну за одною до рук і тихенько зідхала. Голосно зідхати не могла, щоб не перешкоджати Юркові читати. А зідхати таки було чого! Одна лялька без руки, друга без обидвох ніг. Третя десь загубила очі, що то самі замикалися. Коли ж глянути було на четверту, не знати було чи сміятися, чи плакати. Їй пропало кудись волосся разом з верхом голови і тепер в голову можна було заглянути, щоб побачити, що там нема нічого.

І Надійна зідхала, згадуючи, які ці ляльки були ще недавно. Як чепурно виглядали у своїх мальованих коробках, коли їх дарували то мама, то бабуса, то тітки...

І так Надійна сиділа тихенько, засумована і була б не перешкоджала Юркові, коли це він сам собі перешкодив:

— Послухай, що я вчитав у книжці! — вигукнув він.

— В Японії святкують раз у рік свято ляльок... Тоді кожна дівчинка дістає нову ляльку в дарунку. Мусить дістати!

— Мусить? — запитала з недовір'ям Надійна. — А які ці японські ляльки?

— Ось поглянь! — Юрко простяг Надійці книжку і навіть не сказав: — А вважай не

поплям книжки своїми пальчиськами, бо це з бібліотеки! — бо так він звик казати.

Та Надійна і так ледве зважилася торкнутися пальчиками тієї книжки. На образну в ній сиділа чудова лялька в квітчастому халатику, з блискучим порцеляновим личком, з золотими шпильками в волоссі.

Надійна глянула на японську ляльку, потім на свої, поломані і зідхнула вголос:

— Я так хотіла б бути японкою!

— Е, що там японкою! — махнув зневажливо рукою

Юрко. — Я ось хотів би бути індійнином. Тоді міг би вганятися на мустангові¹) по преріях²), носити такий величезний вінок з пер, і скальпувати³) всіх, кого мені лиш подобається. На початок хоч би цього хлопця від сусідів, що завжди засідається на мене з-за рогу вулиці!

— А знаєш що, — аж підскочила від щасливої думки Надійна, — а якби ми так пішли та сказали татові й мамі, чим ми хочемо бути? Батьки можуть все зробити а я сьогодні була чемна: з'їла на сніданок всю суху кашку і не просила додати цукру!

— Овва, велике діло! — віддув губи Юрко. — Це я ось приніс вчора дуже добрий звіт з піврічного іспиту в школі, то мене послухають напевно!

Стали обоє на порозі, держачись для певности за руки. Тато саме писав на машині якусь статтю, а мама вишивала при столі.

Юрко сказав самопевно:

— Від сьогодні я хочу бути індійнином!

Тоді й Надійна набрала відваги та сказала:

— А я хочу бути японкою!

Тато перестав цокати на машині і спитав спокійно:

— Так? А то чому?

То тільки мамі випала чомусь голка з рук і вона довго не могла її знайти поміж складками полотна.

— Бо хочу мати вінок з пер і мустанґа і томагавк⁴)!

— випалив Юрко.

— А я хочу мати щороку японську ляльку з та-а-аким волоссям! — додала Надійка.

— Ну, це не так важко! — відповів ділово батько.

— Завтра, йдучи до редакції, куплю тобі, Юрку, квиток на поїзд до індійського резервату. А для тебе Надійко, внесу прохання на паспорт до Японії. Хоч це, звичайно, потриває дещо довше!

Діти не знали, що сказати, бо не знали, чи батько часом не жартує. А батько продовжував:

— Тобі, Надійко, купимо японське кімоно⁵), щоб ніхто в Японії не міг пізнати, що ти там чужа. ..

— Але я візьму зі собою свій народний одяг? — збентежилася нараз Надійка.

їй якось ніхто не відповідав.

— То хоч віночок і намисто... — додала вона майже благальним голосом.

— А це навіщо ? — вмішалася в розмову мама. — Хіба годиться японці носити

український одяг?

— Звичайно, ні! — погодився за Надійку Юрко. —

Друге діло — мої українські книжки. Я мушу їх взяти, бо що буду робити, коли не буде війни з блідими лицами, ні ловів ?

— Ну, це ще слід поважно передумати, — завважив тато, — я не знаю, чи варто брати зі собою щось таке, що може видатися індіанам підозрілим. Бачиш, індіани не мають письма, такого, як ми, українці; його ми знаємо вже від тисячі років. Свого письма вони ніколи не мали, аж недавно навчилися англійського. Отже, твоїх книжок не зрозуміють — ще чого доброго подумують, що це які чари, а тоді, ти знаєш, що тоді! — і батько потягнув рукою по своїй голові, від чола до потилиці.

Юрко не відповів нічого, тільки торкнувся нишком своєї голови, немов щоб перевірити, чи його кучерявий чуб ще на місці. Зате Надійці стало таки справді моторошно:

— Мамо, але ти поїдеш зі мною, правда?

— Я?! Навіщо ж тобі мене? Коли станеш японкою, то матимеш собі свою японську маму!

Надійці затремтіли сльози на очах:

— Але ти будеш моя мама, хоч і далеко?..

— Ого, вона, дурненька вже плаче! — вигукнув Юрко.

— Хіба ти не бачиш, що вони з нас жартують! Кожен знає, що коли маєш свою маму, не можеш мати чужої!

— Авжеж, і кожен знає, що коли маєш свою Батьківщину, не можеш мати чужої, хоч би як далеко вона була!

— сказав тато, і Юрко почув, що тато вже не жартує.

— То я буду українка! — притулилася до мами Надійка.

— Дурненька, та ти ж є українка! — закопирівав губи Юрко. — Так, як і я українець!

— Так, як і ми українці! — додав тато і знов зацокав машинкою. Юрко й Надійка повернулися знов у свою кімнатку. Юрко до книжки, Надійка до своїх ляльок. Те пер ляльки вже не виглядали їй такі бідні. Бо хто й знає, чи японські ляльки теж не псуються так швидко?

1) Мустанг — рід коня, що на ньому їздили індіани.

2) Прерії — північно-американські степи.

3) Скальпувати — здирати з голови шкіру враз з волоссям.

Вбивши свого ворога, індіани скальпували його і на знак перемоги носили цю шкіру приторочену до пояса.

4) Томагавк — індіанський топір.

5) Кімоно — квітчастий одяг японок.

БАБУСЯ — ІСТОРІЯ

Лихо було з Олею. Минулого року приходила завжди в час на сходини, вкладки платила і навіть здобула вмілість "забавкарки". А цього року — неначе хто підміняв новачку. Правда, прийшла на перші сходини роя після вакацій. Але весь час

перешкоджала. Що хотіли новачки розказати про свій табір, Оля зараз:

— Погляньте, яка в мене суконка з мереживом!

Коли сестричка хотіла провести гру, Оля на те:

— Е, я маю вже правдиві нейлонові панчішки, а ви ще ходите в шкарпетках, неначе малі діти! А таку зачіску,

як я маю, побачите і в артисток в Голівуді!

На другі сходи́ни було ще гірше: прийшла аж тоді, коли весь рій "Фіялки" взявся крі́пко за руки та говорив:

— Одна фіялка самотою Незамітна росте в гаю: Квітки громадою цілою Всім запах — радість подають!

І Оля думала, що це відкриття сходи́н, а це було вже закриття! Але ж всі тоді сміялися, що Оля не пам'ятала, в котрій годині мають бути сходи́ни!

На треті й четверті сходи́ни Оля вже зовсім не прийшла. Хоч сестричка телефонувала перед кожними сходи́нами до її батьків. А Реня — роєва "Фіялок" трохи не плакала, що через Олину неприязність їх рій не здобуде першого місця в міжроевих змаганнях. І таки не здобув...

Аж раз, вже після Різдва, Реня всіла до автобуса, а там їхала Оля. Реня привіталася, сіла біля неї та почала розмову:

— Знаєш, Олю, до нас прийде цієї суботи на сходи́ни обидвох гнізд така бабуся . . .

— Овва, я маю свою бабусю і вона нічого не робить, тільки весь час докоряє мені, що я дивлюся на телевізор!

— відповіла Оля.

— Але це буде зовсім інша бабуся! — переконувала Реня.

— А яка?

— Цього я ще сама не знаю, бо сестричка казала, що це буде несподіванка! А ти прийди, то побачиш...

— Мені ніколи, я йду до товаришки на уродинове прийняття! — аж кинулася Оля.
— Ця товаришка має аж сім великих кімнат і два авта!

— То й не знатимеш, що це за бабуся! Та я тут висідаю. Готуйсь! — кинула їй Реня і поспішила до дверей, придержуючись ручок біля спинок крісел, щоб не впасти, бо автобус добре кидав на всі боки.

Стільки Оля й дізналася. Але весь тиждень не давала їй спокою думка, що це за бабуся. І коли мама стала гладити в п'ятницю ввечері рожеві стрічки до її суконки, Оля сказала:

— Мамо, я піду завтра на сходи́ни.

— На сходи́ни? — здивувалася мама. — Скільки ж разів я пригадувала тобі їх. а ти завжди казала, що голова болить, то знов маєш багато вчитися . . .

— А тепер я хочу піти — сказала вперто Оля. — Всі новачки будуть знати, що це за бабуся, тільки я одна не знала б!

— Як хочеш... — відповіла мама і сховала святкову суконку до стінної шафи та вийняла звітлія Олин однострій.

Трохи дивно стало Олі, коли знов увійшла в домівку та побачила своїх колишніх товаришок. І домівка була ніби та сама, тільки чистіша, видно мальована недавно, і на стінах нова карта України та нові таблиці з засушеними листками з осені.

Оля не дуже хотіла щоб її бачили, але ще не зайшла в куток, де хотіла сховатися, як наскочили на неї Реня і Ляня і Яринка і потягнули за руки до сестрички:

— Сестричко, сестричко. Оля знов прийшла! — повідомляли поспіхом.

— Добре, Олю, ми дуже раді тобі! Ми весь час тебе вижидали! — сказала сестричка. І Олі навіть не стало часу сказати, що вона тільки цей раз, бо їй цікаво. Бо сестричка зараз заповіла, щоб усі: новачки й новаки сіли на долівку та заспівали пісню: "Бабусю-голубко".

— Що це за пісня? Я її не знаю! — шепнула Оля Яринці.

— О, ми всі її знаємо! — відшепнула Яринка і зараз почала співати з усіма:

— Бабусю-голубко, Вчини ти нам ласку: Скажи ти новацтву Найкращую казку.

Бо сонце засвітить І ранок настане, А казка в серденьку Навіки остане...

Ще не покінчили співати, як стало пригасати світло, а зате по середині їх круга засвітився вогник, що мерехтів, мов правдивий. Біля вогника сиділа бабуса в якомусь дивному одязі.

— Як вона вдягнена? Я ще такого не бачила! — шепнула Оля Руслані.

— Це так колись вдягалися українські княгині. — відповіла Руслана, не відвертаючи очей від бабусі.

— А звідкіля ти знаєш? — не вгавала Оля.

— Сестричка показувала нам такі образки на останніх сходах. Та ти не перебивай. Чуєш? Вона щосьговорить!

Оля почала й собі прислухуватися до слів бабусі:

— Де українські діти, там любо нам сидіти. Там любо спочивати і казочку казати. Ось послухайте: була країна за сьомома горами, за сьомома морями. Зеленіла степами, шуміла лісами. Там найкращі квітки процвітали, в гаю соловейки співали, там найясніше сонечко світило. А в річках що риби, а в лісі що звірів! Багатство таке, що ніхто б

не повірив! Отам-то щороку, під нічку Купала¹⁾, з вінками дівчата пісень співали...

А тоді замерехтіли біля дверей домівки вогники і на середину вийшли дівчата в довгих суконках, з розпущеними косами та з віночками в руках, а по середині кожного віночка горіла малесенька свічка. Вони кружляли у світлі вогника, а довгі їх тіні плигали по всій домівці, по стінах і по стелі. А при цьому співали:

Гей на Івана, гей на Купала, гей, гей...

Красна дівчина долі шукала, гей, гей...

Із барвіночку²⁾ віночок звила, гей, гей...

На бистру воду його пустила, гей, гей...

Оля оглянулася на своїх "Фіялок" — вони всі теж співали.

— Звідкіля ви знаєте цю пісню? — спитала Оля Реню.

— Це давня, ще з табору. Гей, геей... — підтягала за іншими Реня. — Ага, правда,

тебе там не було... На бистру воду його пустила... — і далі зовсім не звертала уваги на Олю. Тим більше, що сестричка саме поглянула в їх сторону — що це за шепіт там. А бабуся говорила далі:

— Там, на сімох горах, понад Дніпром синім, звістив раз Апостол³) добро всій країні. І стали там князі князю вати, славу державу будувати. Став в ній княжити князь

Олег. Лицаря славнішого не було ніколи. А за ним побачив Київ-город тямить донині, Ігоря-князя хороброго і Ольгу-княгиню. І по всьому світу залунала слава про вдалі походи князя Святослава. Прийшла на ці землі і Христова віра: вся Русь⁴) охристилась за Володимира.

Бід Сяну⁵) по Волгу⁶) сягала держава мудрого владика князя Ярослава. І церкви постали в самоцвітах-злоті, і співали радо теслі⁷) при роботі...

Тоді вийшов перед вогник рій новаків з маленькими топірцями та виводив вправу, а всі співали:

У Києві-граді церкву збудували,
Топірцем кованим зелен-гай рубали.
Ой, дай же Боже
Покінчити діло гоже!
А в Києві-граді церкву збудували,
Дуби високії на стіни складали.
Ой, дай же Боже
Покінчити діло гоже!
А в Києві-граді церкву збудували,
Хрести золотії на бані⁸) ставляли.
Ой, слава, Боже,
Що скінчили діло гоже!

Оля вже не мала відваги питати, звідкіля всі знали цю пісню. А до того пізнала поміж новаками свого брата у других, Зенка. Зенко був такий малий, що Оля навіть гратися з ним не хотіла, а тут він вже новак, і вимахував топірцем жвавіше за інших! Але зараз новаки відійшли, а бабуся розказувала далі:

Та страшний, холодний буревій повіяв із Москви, з півночі, з темної Росії. Із степів, зі сходу, наче чорні хмари на багаті землі сунулись татари. Та князі завзято волю боронили. А між ними перший був король Данило. Та недовго Русі прийшлося сумувати. Знайшлися на Січі козаки завзяті. На конях гуляли по степах зелених, бранців відбирали в турка-бісурмена.

І знов появилися біля вогника новаки, на цей раз у козацьких шапках з малиновими шликами⁹), сіли рядом, один за одним, ніби в човні, стали веслувати в повітрі картоновими веслами, співаючи:

Наш отаман Гамалія, Отаман завзятий, Зібрав хлопців та й поїхав По морі гуляти.
По морі гуляти, Слави добувати. Із турецької неволі Братів визволяти.

І всі знов співали за ними. Олі вже аж досадно стало, що всі знов знають цю пісню,

а вона її не знає. Тому подумала, що треба буде їй утекти, ще поки засвітиться світло, щоб ніхто не бачив. Та покищо можна було ще хвилинку посидіти, бо до кінця було мабуть ще далеко. А бабуса говорила:

— І настала милість¹⁰⁾ Божая неждана: Хмельницького дала Україні Богдана. Жупани козацькі розцвітали маком, в Києві дзвонили побіду над ляхом. Здавалося: воля усім засіяла. Та сонце покрила московська навала.

Зібрався Мазепа до бою готовий, відбирати Україну цареві Петрові. Та йшли москалі з усіх сил, сараною¹¹⁾...

Не було там щастя, не було спокою.

— Та ось між руїн, в оцю нічку темненьку. Україні зійшов, наче сонце, Шевченко. Співав кобзарем, що ще правда не згине, що воля прийде ще колись в Україну.

А тоді всі піднялися та заспівали. Але якось так, що Оля аж стала шукати в кишені хусточки до носа, щоб обтерти очі: "Будеш, Батьку, панувати. Поки живуть люди, Поки сонце з неба сяє, Тебе не забудуть."

При тому хтось освітив сильною ручною лямпою портрет Тараса Шевченка на стіні.

Оля подумала, що час вже йти, щоб не було пізно. Хай лиш бабуса договорить те, що почала:

— Наче в давніх казках, з кобзаря віщих слів, де взялися полки Січових тих Стрільців. Ожили й козаки. На Софії майдані враз почули усі, що вже воля настане! Залунали пісні на майдані оцьому, і почули їх всі: від Карпат аж до Дону.

Оля навіть не помітила, як бабуса скінчила говорити, а всі заспівали:

Від синього Дону до сивих Карпат Одна нероздільна родина: Без панства, без рабства, насильства і зрад Вільна, незалежна Україна...

А Оля все ще якось не пішла! Правда — кінця ще не було. А коли бабуса говорила, стало так тихенько, що якби Оля лиш порушилася, всі зараз це запримітили б. Отже Оля стояла тихо і слухала:

— Із того часу не приспав уже духа в Україні ніхто, хоч гула завірюха. Хоч корився весь світ перед силою ката, Україна одна ще боролась завзята. Україна одна у бою не піддалась. В темну нічку в лісах ясну зброю кувала.

І карала катів на шляхах усіх вранці. Загорілі в боях так співали повстанці.

І тоді всі заспівали:

За чужее битись не будемо,

До чужого в найми не підем!

Для України ми усі живемо.

За Україну голови кладем!

Тепер мабуть вже треба було Олі йти. Але якась невидна сила немов прикувала Оліні ноги до землі, так, що мусіла стояти і слухати, що казала бабуса:

— Україна оця, з-за морів, океанів дожидає, що з вас нова сила постане. Що збудуєте ви, всьому світу на диво, Україну нову, прекрасну і щасливу!

І врешті, врешті заспівали таку пісню, що її Оля пам'ятала з минулого року, а тепер

в одну мить її всю пригадала:

Україно, чарівний наш краю, Жити будеш у славі свята, Бо твій ворог ганебно
сконає; Перед нами вже близько мета!

З нами Бог, з нами віра і сила Перед нами у сонці весь шлях. Мов орли
розправляємо крила У простори, що мріють в очах!

Як добре було Олі співати разом з усіма! Якось навіть не завважила, що під час
співу погас вогник. А коли хтось засвітив у домівці світло, не було вже посередині ні
вогника, ні бабусі. Таки просто не було!

Оля кинулася до сестрички з рум'янцями на лиці:

— Сестричко, а бабуся ще колись прийде до нас?

Сестричка усміхнулася:

— Не один раз прийде! Вона завжди з нами, на кожних сходинках, хоч тоді її і не
видно. Треба тільки, щоб і ти з нами була. Тоді зустрічатимеш її завжди!

І всі "Фіялки" чули, і сестричка чула, як Оля сказала:

— Так, я буду!

1) Купало — поганський божок, що в нього вірили наші предки, ще поки прийняли
Христову віру. Його свято припадало приблизно в той час, як тепер наше свято Різдва
Івана Хрестителя, на початку липня.

2) Барвінок — зілля, що на зиму не втрачає листків, Барвінку вживали до плетення
вінків та на різні врочистості. Барвінок цвіте синім квітом.

3) Апостол — тут мова про Святого Апостола Андрія. Є переказ, що він зайшов був
аж в Україну та поставив хрест на горах над Дніпром, де опісля став Київ.

4) Русь — так називали в княжі часи Україну. Тепер москалі доказують, що ніби
"Русь" і "Росія" це те саме. Що Київська Русь, це була російська держава. Це неправда,
бо Русь була на тій землі, де сьогодні Україна, і столицею її був Київ, столиця України.
Нинішня Московщина належала теж до княжої Русі, але це була здобута земля;
сьогодні сказали б ми „колонія”.

5) Сян — річка на заході України. Вливається у Вислу.

6) Волга — ріка на схід від України. Вливається у Каспійське море. Тепер там вже
українців нема, але в княжі часи володіння українських князів сягали аж так далеко.

7) Теслі — робітники, що тесали дерево та будували з нього різні будівлі.

8) Баня — округлий дах церкви.

9) Шлик — барвисте дно шапки у козаків.

10) Милість — ласка. Це слово староукраїнське. В честь гетьмана Богдана
Хмельницького, що побив поляків та створив нову українську козацьку державу,
написали драму "Милість Божія".

11) Сарана — комаха, що літає цілими величезними масами та коли сяде на поле
з'їдає все, що росте на ньому.

ОРЛИНІ КРИЛА

Був хлопець Михайлик. Вчився пильно, всім радо помагав. А вже найбільше любив
бігати та скакати. Ніхто з його товаришів не вмів його в бігу перегнати, в скоку

перескочити.

Та думаєте, що Михайлик був вдоволений? Куди там! Він весь час тільки мріяв про те, щоб не лиш бігати та скакати, а щоб теж і літати. Не мріяв Михайлик про лет літаком, а тільки хотів сам літати, як птахи. Бо місто, де жив Михайлик, лежало у стіп високих гір. І Михайлик бачив щоднини, як злітали вгору орли. Високо, високо, понад найвищі шпилі, понад хмари, до сонця.

Знав Михайлик, що без крил йому не полетіти. А крил так дуже хотів, що пішов одного дня з хати у світ, здобувати собі орлині крила. Зустрів у темному лісі чарівника та спитав, як дістати йому орлині крила. Чарівник похитав головою в гострокінчастій шапці, обвішаній золотими монетами, та дав таку пораду:

— Орлині крила можна купити. Треба тільки мати багато грошей.

Пішов Михайлик у світ. Працював важко, завзято і без відпочинку. Збирав та складав гріш до гроша. Вже назбирав так багато, що давно міг купити собі крила. Але кожного дня жаль було йому покидати свої заробітки. Ховав гроші у подушку на своєму ліжку. Подушка стала вже повна золотих монет, а він все ще не купував крил, бо хотів мати більше грошей.

Аж одного вечора, коли прийшов із праці, побачив, що вікно його кімнати вибите, а подушки на ліжку нема. Злодії закралися до хати та забрали її. Тепер не мав Михайлик не лиш крил, але не було за що купити навіть хліба на вечерю.

Заплакав він, покинув місто, де працював, та пішов далі. І тільки з тугою споглядав, як поміж хмарами літали високо й свobodно орли.

Незабаром зайшов у темний ліс та знайшов у печері якогось чарівника. Він спитав його, чи не знає, як дістати такі крила, як мають орли.

Чарівник прийняв його гостинно, усміхнувся привітно та промовив:

— Орлині крила можеш дістати від друзів, що тебе любитимуть та шануватимуть. Не важно, хто вони: твої земляки, чи чужі. Коли тебе люблять, то не відмовлять тобі всього, про що попросиш.

Михайлик подякував і пішов далі. Зустрів в чужому місті чужих людей. Одного похвалив, другому дав добру раду, іншому поміг. Стали його любити й шанувати в чужому місті. А згодом стали і допитуватися, що хотів би він дістати, що було б йому наймиліше. Відповів їм Михайлик, що не хоче ніяких скарбів. Хай дістануть йому тільки орлині крила.

Та тут чужинці підняли крик:

— Не дамо тобі крил!

— Ти тільки того і ждеш, щоб дістати крила та полетіти геть від нас, у небо, понад хмари!

— А ми ж не вміємо літати!

— Поки не маєш крил, будеш з нами та будеш нам помагати!

— Ти мусиш ходити по землі разом з нами!

— Мусиш! Мусиш! — загула вся юрба і хотіла обступити Михайлика, щоб не випустити його з-поміж себе. Та Михайлика вже не було. Він потайки викрався з

пишної палати, що йому збудували були чужинці, надягнув на себе чужу, вбогу одержу та пішов у світ за очі. Блукав довгі дні та довгі ночі. І тільки з тугою глядів, як ширяли попід хмарами орли, а соняшні промені золотили їх могутні крила. І думав важкі думи, що орлиних крил йому вже мабуть ніколи не здобути.

Аж зустрів у лісі вбогу дівчину. Її одержа була вицвіла та подерта, а личко бліде та сумне. Спитав її Михайлик:

— Що сталося тобі, дівчино? Чи заблудила ти сама в темному лісі, чи лиха мачуха прогнала тебе з дому?

А дівчина відповіла:

— Я князівна цієї землі. Всюди, куди не глянеш, всюди мій дім: в лісі, в полі, чи в горах. Тільки не можу я панувати на своїй землі, але мушу блукати лісом, вбога, немов жебрачка. Бо в моєму замку на високій скелі запанував лютий червоний змії і прогнав мене звідтіля. Тепер сам там живе та знущається над моїми вірними підданими

— А хіба ніхто не може цього змія прогнати? — спитав Михайлик князівну.

— Ніхто. Бо досі не знайшлося нікого, хто не боявся б вийти на високу скелю та помірятися зі змієм. Бо тільки в того, хто не боявся б нічого, виростуть орлині крила та він зможе долетіти туди.

— Орлині крила! — аж вигукнув Михайлик. — Я їх шукаю все моє життя! Я не злякаюся нічого, князівно, щоб визволити твій край!

І враз почув, що на плечах у нього виростають могутні крила. Михайлик розправив їх, замахав ними і став підніматися вгору. Спершу шуміли під ним тільки корони дерев, а коли піднявся трохи вище, побачив всю країну. І пізнав, що була це його країна, та, де жили його батьки, діди та прадіди, від непам'ятних часів. І де він сам народився та виріс. А над всією країною височів на підхмарній скелі замок князівни.

Злетів Михайлик ще вище та постукав у вікно світлиці. Та так постукав, що аж скло посипалося з побитих шиб і Михайлик пройшов без перешкоди у світлицю. Там сидів на престолі червоний змії, а кругом нього його червоні слуги. Коли ж Михайлик вступив у світлицю, зникли вони всі, неначе їх і не було, а зостався тільки сам змії. Коли побачив перед собою крилатого молодця, налякався дуже та став утікати. Став Михайлик гонити змія: по всіх кімнатах, по сінях, по сходах, по ґанках. Аж вибіг змії на найвищу замкову вежу та на сам її вершок. А Михайлик за ним. Змії скочив з переляку з муру, бо вже нікуди було втікати. Скочив у глибоченну пропасть та там і розбився на шматки об гострі каменюки. Тільки дим та поганий сопух піднялися з того місця, де він загинув.

А Михайлик увійшов у світлицю. Пройшов поміж двома рядами воїнів у золотій зброї, що низько кланялися йому. Звідкіля вони тут взяли, не міг збагнути. А на престолі побачив цю саму дівчину, що її зустрів був у лісі. Тільки вона була вдягнена в голубі ризи, а на голові в неї блищала золота корона.

— Ти визволив мою країну від червоного змія! — сказала вона. — Тепер я зможу знов панувати справедливо та робити добро моїм людям. А тобі остануться на все життя орлині крила. Щоб міг ти літати туди, куди іншим людям не добитися. Щоб міг

ти сповняти великі вчинки, що їх іншим людям не досягнути. Бо знай, що орлині крила можу дати тобі з Божої волі тільки я — твоя Батьківщина!

СПІВАНОЧКИ

Встало ясне сонце над Верховиною, а гуцулочка Марічка виганяла свої овечки на полонину. Овечки бігли жваво, бо трава на полонині смачна та зелена, а Марічка раділа, бо дуже любила полонину. І овечок любила, і всю Верховину любила.

Овечки йшли, помекуючи, а Марічка йшла за ними. Виламала собі з лозини прутик, розмахувала ним на всі боки та співала, скільки голосу стало:

Ой пливу я по Дунаю

Та й собі думаю:

Нема кращих співаночок,

Як у нашім краю!

Переспівала і побігла завертати білу овечку з сірим вушком, що забігла в колгоспний овес¹). Далі стежка спиналася стрімко вгору, поміж високі смереки. Та Марічка ступала легко по м'якій хвої²) і виспівувала:

Ой мої ви співаночки,

Якби в мене сила,

Якби в мене скарби були,

Я би вас купила!

Всім дівчаткам-щебетушкам

Щоби вас пізнали,

Щоби разом із пташками

Любо щебетали.

Вийшла з лісу на високу полонину. Побачила понад собою голубе небо, чистісіньке, без однієї хмаринки. Розглянулася та впевнилася, що кругом нема нікого, тільки її овечки. А тоді зачерпнула у повні груди свіжого повітря та заспівала на весь голос:

Ой кувала зазуленька

Та й буде кувати:

Нема щастя в ріднім краю,

Москалів багато!

Вівці розбіглися на всі боки, скубати сочисту травичку, а Марічка підійшла ще трохи вище, сіла на камені та знов заспівала:

Ой, мої ви співаночки,

Деж я вас подію?

На зеленій полонині,

Там я вас посію...

Марічка співала і не бачила, як співаночки зривалися з її уст, немов пташки з гніздечка, лопотіли крильцями над її головою та підносилися високо у безхмарне небо. Були всі дуже подібні до Марічки, тільки такі маленькі-малесенькі та легенькі-легесенькі та крилаті. І линули далеко-далеко, понад горами й долинами, понад гуркотливими містами та безлюдними пустелями, і ще далі, понад запіненим,

бурхливим океаном. Довго летіли, аж заболіли їм крильця, аж здавалося, що ось-ось сил не стане, впадуть і потонуть.

Але, як лиш котра з них знижувала втомлена свій лет, інші вговорювали:

— Не спиняйся, лети з нами! По всьому світу живуть дівчатка-щебетушки, що для них Марічка співала. Нам же треба до них добратися!

І знову всі разом підіймалися вище й летіли далі, аж побачили здалека берег нової, незнаної землі. На самому березі стояло місто з такими високими домами, що, здавалося, вершки їх сягали хмар. Долетіли Маріччині співаночки над це місто. І побачили звисока-висока, як на всі сторони вели з нього дороги, а цими дорогами сунулися з міста якісь ніби коробочки, червоні, зелені, сині... Не могли збагнути співаночки, що це таке. Аж побачили одну таку коробку з відкритим верхом, а в ній видно було згори тільки голови: дорослих людей, а поміж ними і дитячі верткі та кучеряві голівки.

— Я знаю, що це! — промовила перша співаночка

в цяцькованому кептарі3). — Це люди їдуть з міста у цих коробках, всіми шляхами.

— Мабуть їдуть на літо кудись у гори, чи над ріки.

І в Маріччине село приїздили влітку такі люди з міста! — завважила друга співаночка з завітчаними косами.

— Тоді треба й нам за ними поспішати, бо певно знайдуться поміж ними і наші дівчатка-щебетушки! — сказала третя, в золототканій фоті4).

— А коли вони будуть там на дозвіллі, не будуть ходити до школи, то знайдеться в них напевно час, щоб і співати! — додала четверта з дзьобенкою5) через плече.

Летіли, летіли, аж у далині замайоріли перед ними гори. Стали спускатися вниз, аж присіли на камені серед бистої гірської річки. В чистій воді хлюпалися дві дівчинки в барвистих купелевих одягах. Час до часу перекрикувалися, кидали одна в одну великим м'ячем, то знов гналися за ним, коли вода несла його далі, аж під залізний міст. Співаночки сіли й заслухалися. Та, що в цяцькованому кептарі, сказала:

— Вслухуюся та вслухуюся, але не чую тієї мови, що нею говорить та співає Марічка. І нас, співаночок ці дівчатка не то, що не співають, але навіть і не розуміють. Летімо даліше шукати наших дівчаток-щебетушок!

Полетіли та сіли на великому вікні недалекого дому. І побачили в кімнаті на стіні ікону, а над нею вишиваний рушник. На коминку розмальовані глечики, зовсім такі, як у Марічки на миснику. А на підлозі гралися дві золотокоші дівчинки звірятками з плястики.

— Це таки певно наші дівчатка-щебетушки! — зраділа співаночка, та, що з завітчаними косами.

Облетіли хатку, а що двері були зачинені, то проскочили поміж крилами великого вітряка, що був уставлений в вікні. Влетіли всередину, розсілися на м'яких кріслах та заспівали разом:

Черемоше, Черемоше,

Бистра твоя вода,

Дівчинонько з Верховини,

Пишна твоя врода!

Дівчатка перестали гратися, заслухалися, а одна промовила такою мовою, як говорила Марічка:

— Чуєш, Наталю? Хто це так дивно співає? У нас нема такої платівки!

— Ми добре попали! — шепнула співаночка в золото тканий фоті.

— Побачите, вони зараз заспівають з нами! — зраділа та, що з дзьобенкою через плече. Але друга дівчинка від повіла зовсім не тією мовою:

— Я не люблю таких пісень! Вони старомодні! Я зараз заведу патефон, щоб не слухати їх!

Встала і підійшла до скриньки. Дивна це була скринька, бо стояла на чотирьох тонесеньких ніжках. А коли дівчинка щось там покрутила біля неї, скринька озвалася якось так, ніби собака гарчала, або вовк вив:

— Мамба, тамбо, самбо!

Співаночки аж позривалися на рівні ноги, проскочили поміж крилами вітряка, та так швидко, що й самі не тямили, коли. Щоб лиш якнайшвидше дістатися на волю.

Полетіли над лісами та горами. Летіли мовчки, бо якби котра хоч словечком обізвалася, зараз усі заплакали б уголос. Нарешті побачили в лісі галявину. На ній курився дим, а вряди-годи поблискували і мерехтіли вогняні віяльця. Що ближче підлітали співаночки, то виразніше чули гомін біля вогню, а згодом почули і поодинокі дитячі голоси.

— Вони говорять так, як Марічка! — стрепенулася співаночка в цяцькованому кептарі.

— Так що з того? — відповіла сумно та, що з завітчаними косами.

— Спробуємо ще раз, може захочуть нас співати. — порадила та, що в золототканій фоті.

— Коли ж не схочуть, повернемось знов у Верховину та скажемо Марічці, що нема у світі таких дівчат-щебетушок, що для них можна нас співати! — докінчила та, що з дзьобенкою через плече.

Прилетіли та сіли тихенько на смереці, на самому краєчку галяви. Дівчаток було біля ватри багато-багато. Вони вже не гомоніли, але сиділи чомно та тихенько, неначе чогось дожидали.

— Ой мої ви співаночки... — затягнула несміливо співаночка, що в цяцькованому кептарі. Та що за диво! Десятки дзвінких дівочих голосків підтягнули за нею:

... Якби в мене сила,

Якби в мене скарби були,

Я би вас купила!

Співаночки зараз посмілішали та присілися ближче до вогню, поміж дівчаток та заспівали з ними:

Всім дівчаткам-щебетушкам,

Щоби вас пізнали,

Щоби разом із пташками

Любо щебетали!

Дівчатка співали та співали, щораз жвавніше, щораз веселіше. А співаночки, все нові й нові зривалися з їх уст, немов пташки з гніздечок. І летіли далеко-далеко, понад океаном до Марічки в полонину. Мусіли летіти, щоб Марічка там сама не сумувала. Бож Маріччині співаночки залишилися тут з українськими дівчатками. Щоб їх дівчатка-щебетушки ніколи не забували. Щоб посилали Марічці за океан все нові та нові співаночки:

Ой кувала зозуленька

Та й кувати буде:

Буде щастя в ріднім краю,

Як вийдемо в люди!

1) Овес — рід збіжжя, що росте в горах, бо вдається навіть на дуже неродючій землі.

2) Хвоя — гілочки шпилькових дерев, разом зі шпильками. Високо в горах ростуть самі тільки шпилькові дерева, як сосна, смерека, ялиця. Земля в лісі там покрита вся такою хвоею, тобто сухими гілками зі шпильками.

3) Кептар — куртка без рукавів, що її носять гуцули поверх сорочки. Кептар звичайно зроблений з баранячих шкірок, хутром до середини, а зверху прикрашений нашивками з волічки, зі шкіри різно барвленої, та вибиваний бляшками.

4) Фота — гуцулки в Карпатах носять довгі сорочки а поверх них дві запаски, спереду і ззаду. Ці запаски звуться фоти, ткані впоперек барвистими смужками, нераз навіть і золотими та срібними нитками.

5) Дзьобенка — мала торбина, ткани з вовни, що її носять гуцули через плече.

ЗОЛОТЕ ЗЕРНО

Коли Борис і Зірка повернулися з вакацій, мама зараз почала великі порядки в хаті. Виймала докладнісінько все з кожної шафи та сховку. Переглядала, обтріпувала з порошу та знов складала, куди слід.

Борисові більшому мама дозволила обтирати деякі предмети вогкою шматинкою. А Зірка, що то ще навіть не ходить до садочку, стояла тільки і приглядалася збоку. Дивно їй було, що в них у хаті стільки речей, яких вона ніколи й не бачила.

— Мамо, а що це? А звідкіля це? — допитувалася весь час.

Аж ось мама взяла в руки дерев'яну коробочку, різьблену та викладену кораликами.

— Мама, а що в цій коробці?

— Це пам'ятка, що її возила всюди зі собою наша бабуся. Знаєш, та, що померла в Німеччині. Я ж розказувала вам! — пояснювала мама, перекладаючи якісь пожовклі мережива.

— А яка це пам'ятка? — не вгавала Зірка. — Можна поглянути в середину?

— Поглянь, тільки дуже уважай, щоб не розсипати!

Зірка взяла тремтячими ручками. Та ще й не встигла добре відчинити коробки, як з

неї висипалися на всю долівку дрібні золотосірі зернятка.

— Бачиш, чи я тобі не казала?! — розсердилася мати.

— Тепер хоч позбирай!

Зірка і Борис стали пильно лабити навколішках та вибирувати зернятко за зернятком. Коли вже зсипали їх у коробку, а мама трохи подобріла, Борис спитав:

— Мамо, а що воно таке, те, що розсипалося?

— Це зерно пшениці із дідового поля біля Тернополя в Україні.

— А навіщо це зерно?

— Його мелють на муку, щоб спекти хліб.

— А навіщо пекти хліб, коли його можна купити у крамниці? — хотіла знати Зірка.

— В крамницю привозять його з пекарні. А в пекарні печуть його з муки. А муку мелють у млині з зерна, ось такого, як це.

— А звідкіля беруть зерно? — не знав вже й Борис.

— Я ж казала тобі, що воно росте в полі! — вже нетерпеливилася мама, рівночасно виставляючи якусь велику картонову коробку на високу полицю.

— Ну, а звідкіля воно береться в полі? — хотів знати все до кінця Борис.

— Його сіють в землю і воно виростає — пояснювала далі мама, впоравшись вже з коробкою. — Так і наш дідусь сіяв кожного року зерно. Влітку з цього зерна виростало нове збіжжя з колоссям. А в кожному колоску багато-багато зерен. Збіжжя добре вдавалося, бо українська земля дуже багата і дає великі жнива. Тому й бабуся взяла зі собою з України те, що в нас було найдорожче, над чим працювали разом з дідусем все своє життя.

— Мамо, а якби так посадити це зерно в глечик з землею? Я маю той глечик, що тітка принесла тобі в ньому квіти на іменини! То думаєш — виросло б? — не давав мамі спокою Борис. А Зірка тим часом вже давно перестала цікавитися зерном і пішла класти спати свою лялю-полтавку.

— Коли хочеш, спробуй! — сказала мама. — Дам тобі кілька зернят, але не більше. Хто знає, чи вони й зійдуть — їм же вже двадцять років!

Мама дала тих кілька зерен, Борис скопав землю у глечикую тою лопаткою, що нею Зірка копала на вакаціях пісок над морем, і посадив зернятка. Тепер щодня підливав і ждав.

Аж одного недільного ранку, пізньою вже осінню побудив усіх домашніх радісним криком:

— Росте! Росте:

І справді: поміж грудками землі видніли дві маленькі, блідозелені травинки. Тепер стали підливати та стежити, як вони підростали! Борис носився з глечиком від вікна, де сонце, до печі, де тепліше, і підливав пильно. Кожного ранку. А як котрого дня забув, то йдучи до школи, завертався ще навіть зі сходів, щоб пшеничка не сохла непідлита.

І травинки росли, і ставало їх щораз більше. А під весну вже хиталися на них, на високих стеблах, правдиві колоски.

Саме тоді тато купив хутір в горах далеко за містом. Дітям аж серце застукало, коли ввійшли вперше у свою власну хату. Тато помістив у куті поміж двома стінами ікону Матері Божої, обійняв дітей та сказав:

— Оце буде наша хата. Більшовики відібрали нам нашу хату й поле вдома, в Україні, а ми тут таки будемо мати свій шматок землі та дах над головою.

— То може... — промовив несміливо Борис, — то може я й посію тут свою пшеничку від бабусі?

— Що ж, тепер саме час висівати яре збіжжя! — сказав тато. — Попробуй, може виросте до літа.

На другу суботу Борис і Зірка везли автом в затиснених кулачках по жмінці вилущеного зерна. І так міцно затискали кулачки, щоб не розгубити! Мама скопала дві грядки під вікнами і на одній посадила мальви й соняшники, а на другій дозволила Борисові посіяти зерно. Та Борис не то, що сіяв, а клав обережно кожне зернятко в пухку землю і присипав старанно грудками землі, так, як тато радив: щоб не забагато і не замало. Зірка ходила за Борисом крок у крок та приговорювала: — Рости, рости пшеничко!

Кожної суботи, зараз після цього, як Борис повертався з української школи, всі сідали в авто та їхали на свій хутір. Там були повні руки роботи: малювали стіни, двері, одвірки, розставляли меблі, завішували занавіски. Мама прикрашувала всю хату вишивками, а тато сам майстрував полицки на книжки: — Переберемося сюди на літо, то матимемо що читати. — казав.

А Борисова пшеничка росла! Борис розказав про неї вже всім товаришам у школі. А хто тільки приїхав до них у відвідини, того зараз провадив у город, щоб показати, яка пшеничка вже велика.

Літо вдалося цього року гарне і під кінець його пшениця мала вже знов колосся з такими смішними вусиками.

— На другий рік хоч ціле поле засівай! — зажартував раз тато, сидячи на ґанку.

— Добре, засіємо, таточку! — захопився цією думкою Борис.

— І будемо мати свій хліб? І мама спече з цієї муки пиріжки з варенням? — поцікавилася і собі Зірка.

— Так, і буде це справді наш хліб, не лиш того, що ти, Борисе, його виплекав, але й того, що зерно це справді з України! — відповів повагом тато.

— Як воно справді дивно, — став міркувати Борис. — Бабуся вивезла з дому тільки жмінку цієї пшениці, і бабу ся вже навіть померла, а з того зерна виросло так багато нового, і ще більше буде!

Може тато був би щось Борисові відповів, але саме привіз сусід косарку, що її направляв у себе, і розмова перервалася.

А якраз вночі після цієї розмови надійшла буря. Вже звечора радіо остерігало перед нею. Поки пішли спати, тато обійшов ще раз хату й повітку, щоб перевірити, чи все щільно позамикане та чи не остало яке приладдя надворі.

А ще й усі не послули — як почалося! Град з дощем барабанив по даху і по шибах.

Блискавки краляли раз-пораз небо, дерева тріщали під сильним вітром. Далі вже не знати було, чи це грім вдаряє, чи паде з лоскотом виламана гілляка з дерева. Все разом шуміло, свистіло, гуло. Зірка заховала голівку під подушку, тулячи до себе свою полтавку. Батько наставив тихесенько радіо-приймач, щоб почути звіти метеорологічної станції, а мама пересувала чотки в руках. Борисик лежав в ліжку з відкритими очима і думав:

— Тут нам безпечно в хаті, а бідна пшеничка осталася надворі, під градом і під вітром... Що з нею буде? Та як її було схоронити? Накрити чим? Чи може викопати з землею і посадити в скриньках у повітці? Таж від такого вона щойно могла б згинутися!

Думав, думав, а далі вже не знав, чи це грім гуркоче, чи козацькі самопали під Корсунем (саме в день читав про них книжку), аж урешті заснув.

***

Ранок був соняшний, але довкруги хати було повно слідів нічної бурі: обламани гілляки, прибиті до землі, обсипані квіти. Земля з грядок стікала з брудними струмками води по стежках. Борисик зірвався з ліжка і ще перед сніданням побіг поглянути на пшеницю.

Поглянув і тільки ахнув. Здавалося — буря особливо завзялася на цю грядку: всі стебла до одного були поламани, колоски перемішані з розмоклою, брудною землею.

Мама турбувалася побитими помідорами, тато електричними проводами, що лежали порвані на подвір'ї. А Бори-сикові серце нило за пшеничкою, що то бабуся привезла аж з України, і що так гарно вже виросла була... Та ради на це не знав ніякої. А просити маму, щоб дала ще кілька зерен пам'яткової пшениці — не мав відваги. До того ж

і літо вже кінчалося...

***

На другу весну батьки самі їздили напереміну, то одно, то друге, з Зіркою на хутір. Борисик оставався в місті, то з мамою то з батьком, бо мав дуже багато роботи: в школі українознавства кінчилося змагання в читанні українських книжок. Новацьке гніздо, де Борис був роевим, приготувало "день новака" і Борис виступав у ньому. Мусів ходити часто на проби. А до того хотів обов'язково скласти другу новацьку пробу, щоб поїхати в табір вже юним орлям. А тут і в школі таке приключилося: вчитель сказав, що Володимир Великий був російський князь. Цього Борис не міг стерпіти: встав і сказав, що справді він був український князь, бо ж княжив у Києві, столиці України. А тоді вчитель доручив Борисові написати задачу, як то все було по правді. І ще одна робота, і то нелегка! Борис аж позичав книжки у братчика і в свого українського вчителя, щоб якнайрозумніше написати.

Мама з Зіркою поїхали вже на вакації, а Борис навіть ще остався з татом, щоб усе це покінчити.

Та час минав, і одного дня вони таки вже виїхали на добре на хутір. Борис не міг діждатися, коли то вже доїдуть, щоб розказати про все мамі.

— Мамо, мамо! — гукав з авта, ще поки батько спинив його перед хатою, — Я вже

маю другу пробу, і здобув перше місце у читанні, і наш "день новака" вдавсь чудово, і мою задачу про князя Володимира помістила шкільна газетка!

— І я маю для тебе добру новину! — відповіла мама, показуючи на грядку під хатою. Там колихалися на зелених стеблах пишні колоски пшениці.

— Мамо, то ти купила зерна і посіяла його знов тут? — дивувався Борис. — Та таки вона вже не з України! — зажурився знову.

— Не треба було нічого купувати! — відповіла радісно мама. — Це зерно, що його буря оббила минулого літа, само зійшло знов. Я застала грядку вже зовсім зелену, коли приїхала сюди!

То це таки наше зерно? Воно не пропало! — чудувався Борис.

— Не пропало, бо це добре, українське зерно. Як його не нищити, завжди ще буйніше виросте! — додав тато, і обоє з мамою обійняли разом Бориса. Зірка всунулася і собі поміж їх сплетені руки, бо вона дуже любить пеститися.

А мама ще раз підтвердила:

Так, правда! Це зерно не пропаде, хоч куди його не завези!